

Gazdasági ismeretek

(Válogatott fejezetek a mikro- és makroökonómiából)

Szerző:

MÁTÉ DOMICIÁN

főiskolai tanársegéd (EKF)

Lektorálta:

Dr. Kádek István

tanszékvezető főiskolai docens (EKF)

Gazdasági ismeretek

Tartalomjegyzék

Előszó	4
I. Fejezet: Bevezetés	6
1.1. A közgazdaságtan alapkérdései.....	6
1.2. A közgazdaságtan <i>tárgya</i> a gazdasági folyamat, és a gazdálkodás.....	7
1.2.1. A gazdasági tevékenység folyamata.....	8
1.2.2. A gazdálkodás.....	9
1.3. A termelési tényezők.....	10
1.4. Munkamegosztás és a gazdasági koordináció szükségessége.....	11
1.4.1. Hagyományos gazdaság.....	12
1.4.2. Központosított tervgazdaság.....	12
1.4.3. Piacgazdaság.....	12
1.4.4. Vegyes gazdaság.....	13
II. Fejezet: A modern gazdaság működési modellje	14
2.1. A gazdasági szereplők.....	14
2.2. A gazdaság „négyszereplős” modellje.....	15
2.3. A gazdaság tevékenységének mérése.....	16
2.3.1. A mutatószámok csoportosítása.....	17
2.3.2. Új típusú „reformer” mutatók.....	20
2.4. A gazdasági fejlődés és a konjunktúra-ciklusok.....	21
III. Fejezet: A piac működési mechanizmusa	23
3.1. A piac működésének alapjai.....	23
3.2. Piaci mechanizmus.....	23
3.2.1. Keresleti és kínálati függvény.....	24
3.2.2. A kereslet és a kínálat egyensúlya.....	25
3.2.3. A kereslet és a kínálat egyensúlytalansága.....	26
3.3. A piaci verseny jellege, piaci formák.....	27
3.3.1. Tökéletes versenypiac.....	27
3.3.2. Monopolpiac.....	28
3.3.3. Oligopolpiac.....	29
3.3.4. Monopolisztikus versenypiac.....	29
3.4. A piac „kudarcai”.....	30
IV. Fejezet: A termékek (fogyasztási cikkek) piaca	32
4.1. A termékpiac keresleti oldala: a fogyasztó és a háztartás.....	32
4.1.1. A hasznosság „elmélete”.....	33
4.2. A termékpiac kínálati oldala: az üzleti szervezet (vállalkozás, vállalat).....	35
4.2.1. Vállalatalapítás, megszűnés.....	35
4.2.2. Az üzleti vállalkozások alaptípusai.....	36
4.2.2.1. Egyéni vállalkozás.....	37
4.2.2.2. Betéti társaság (bt.).....	37
4.2.2.3. Korlátolt felelősségű társaság (kft.).....	38
4.2.2.4. Részvénytársaság (rt.).....	38
4.2.3. A vállalati gazdálkodás alapjai.....	39
4.2.3.1. A rövid távú termelési függvény.....	39
4.2.3.2. A vállalat költségei.....	40
4.2.3.3. A vállalat árbevétele és profitja.....	42
V. Fejezet: A pénz szerepe a gazdaságban	44
5.1. A pénz fajtái és funkciói.....	44
5.2. A pénz jelen és jövő értéke.....	46
5.3. A pénz és tőkepiac.....	46
5.3.1. A pénzügyi közvetítés és intézményei.....	47
5.3.2. A pénzpiac elemei.....	49
5.4. Értékpapírpiac.....	50
5.4.1. Az értékpapírok fajtái.....	50
5.4.2. A tőzsde.....	53
VI. Fejezet: Makrogazdasági problémák	54
6.1. Az infláció.....	54

Gazdasági ismeretek

6.1.1. Az infláció fajtái.....	55
6.1.2. Az infláció okai.....	57
6.1.2.1. Keresleti sokk, vagy „kereslet-húzta” infláció.....	57
6.1.2.2. Kínálati sokk vagy költség infláció.....	58
6.1.2.3. Várakozások.....	58
6.2. Az infláció „gyógymódjai”.....	58
6.3. A munkapiac.....	60
6.3.1. A munka kereslete és kínálata.....	60
6.4. A munkanélküliség.....	61
6.4.1. A munkanélküliség fajtái.....	63
6.4.2. A munkanélküliség szemléltetése.....	64
6.4.3. A munkanélküliség és a kibocsátás.....	64
6.5. Munkanélküliség versus infláció.....	65
6.6. A foglalkoztatáspolitikai (fő irányok, eszközök).....	65
VII. Fejezet: Az állam szerepe a modern gazdaságban.....	67
7.1. Az állam (kormányzat) funkciói.....	67
7.2. Az állam „költségvetése”.....	68
7.2.1. Az adó.....	70
7.2.2. Az államadósság:.....	71
7.3. A kormányzat döntési „dilemmái”.....	72
7.3.1. A költségvetési (fiskális) politika.....	73
7.3.2. A monetáris (pénzügyi) politika.....	73
VIII. Fejezet: A nemzetközi gazdaság (külföld) alapvonásai.....	75
8.1. Nemzetközi kapcsolatok és tényezők.....	75
8.1.1. A világgazdaság és a globalizáció.....	75
8.1.2. A külkereskedelem és a nemzetközi fizetési mérleg.....	75
8.2. Nemzetközi gazdasági intézmények és intézményrendszerek.....	77
8.2.1. Az IMF (Nemzetközi Valutalap) International Monetary Fund.....	77
8.2.2. A Világbank (WB) és leányintézményei (IDA, IFC).....	79
8.2.3. A GATT és a WTO.....	81
8.2.4. Magyarország kapcsolata a nemzetközi pénzügyi intézményekkel.....	81
8.3. Az európai integráció történeti áttekintése.....	82
8.3.1. A kezdetek.....	83
8.3.2. Az integrációs fokozatok.....	83
8.3.3. Az EK bővülései.....	84
8.3.4. Az EU kísérletei a közös pénz létrehozására:.....	86
8.3.4.1. Az EMU, az Európai Gazdasági és Monetáris Unió.....	86
8.3.4.2. Az euró bevezetésének előnyei, hátrányai.....	87
8.3.4.3. A konvergencia-program.....	89
8.3.5. Az EU és Magyarország.....	90
IX. Fejezet: Mellékletek.....	91
9.1. Profitmaximalizálás rövid távon.....	91
9.2. A pénz történeti fejlődésének szakaszai.....	92
9.3. Bokros-csomag: tények a „mítosz” mögött.....	94
9.4. A devizapiac sajátosságai.....	97
9.4.1. A devizagazdálkodás és konvertibilitás.....	97
9.4.2. Árfolyamok, árfolyamrendszerek.....	98
9.4.2.1. Aranystandard rendszer.....	98
9.4.2.2. Arany-dollár standard rendszer.....	99
9.4.2.3. Az EMS-rendszer (European Monetary System):.....	99
9.4.2.4. A devizapiac működése.....	101
Fogalomtár.....	103
Felhasznált irodalom:.....	106

Előszó

A közgazdaságtan modern korunk egyre sokrétűbb tudomány-területévé fejlődött. A téma külföldi és hazai, elméleti és gyakorlati szakirodalma rendkívül gazdag, melyek alapján is jól érzékelhető, hogy a „hétköznapi” ember számára számtalan közgazdasági vonatkozású kérdés vetődhet fel.

Ez az elektronikus jegyzet (a megadott szakirodalmakra támaszkodva) a főiskolai szintű **nem közgazdász-képzésekben**, és az akkreditált szakképzésekben a közgazdasági alapismeretekhez kíván útmutatást, szakmai segítséget nyújtani.

A „Válogatott fejezetek...” megírása során arra törekedtem, hogy megismertessem a hallgatókat (és talán meghozzam az érdeklődők kedvét is) azokkal a legfontosabb tényezőkkel, amelyek döntően befolyásolják, és jelentős szerepet játszanak a gazdaság működésében. Az elméleti közgazdaságtan két „hagyományos” részterületében a mikro- és makroökonómia rejtelmeiben kalandozhatunk. A választott témák lényegi mondanivalóinak megértéséhez (úgy gondolom) nem kell különösebb szakmai tudással rendelkezünk. Képzeljünk csak el egy konkrét vállalatot, vagy egy egyszerű fogyasztót (Mari nénit), sőt azt is megvizsgáljuk, hogy mi jellemzi őket, amikor már „sokan vannak”. (A jegyzet tanulmányozása során a fejléceknél mindig leolvasható, hogy éppen milyen „szemüvegen keresztül” közelítjük meg az adott témát). De vajon mivel is foglalkozik a közgazdaságtan?

„A közgazdaságtan annak tanulmányozásával foglalkozik, hogy az emberek és a társadalom –szükségleteiktől sarkallva– miként választják meg a szükösen rendelkezésre álló, alternatív módon felhasználható erőforrások alkalmazását annak érdekében, hogy különböző árukat termeljenek, és hogy elosszák őket a társadalom egyes tagjai és csoportjai között a folyó, vagy a jövőbeni fogyasztás céljára.” (Samuelson-Nordhaus).

Reményeim szerint ennek a „bonyolult” definíciónak megfejtése már a (közgazdasági kurzusoknál vélhetően felhasznált) jegyzet elolvasása, és az elengedhetetlenül fontos tanári útmutatások mellett nem fog különösebb nehézséget okozni. A jegyzet szerkezeti felépítése a következő:

- I. A bevezető részben a közgazdaságtan megértéséhez elengedhetetlenül szükséges fogalmak, és gazdasági tényezők bemutatására kerül sor a termelésen, munkamegosztáson és a hozzá kapcsolódó gazdasági koordinációkon keresztül.
- II. A második fejezet „négy szereplős” gazdasági modelljében, egy elméleti (nemzet)gazdaságban zajló olyan egyszerű gazdasági folyamatokat ismerhetünk meg, mint például a fogyasztás, megtakarítás, jövedelemáramlás, az export, és import stb.
- III. A harmadik fejezet (a korábbi modellben is szereplő) közgazdasági „alapelemmel” a piaccal (tényezőivel, működésével, egyszóval a piaci mechanizmussal) ismerteti meg az olvasókat. Továbbá a hagyományos tökéletesen versenyző (kompetitív) piac „Marshall-kereszt” által ábrázolt modelljének megértése mellett a valóságra sokkal jellemzőbb piaci formákat (monopólium, oligopólium) is meg kell vizsgálnunk, nem beszélve az olyan kudarcairól (pl. externáliák) is, amelyek megkérdőjelezzik a piac mindenhatóságát.
- IV. Izgalmas kérdés az árupiacot megvizsgálni a kereslet és kínálati oldaláról, vagyis a háztartásokon és a vállalatokon keresztül, így azokat a tényezőket is (hasznosság, költségek és a profit), amelyek lényegében befolyásolják e két gazdasági szereplő döntéseit.
- V. A hétköznapi életben (akaratlanul is) mindenki találkozhat a pénzzel, ezért is érdemes egy külön fejezettel szentelni megértéséhez. A mellékletekben megtalálhatjuk a pénz történeti kialakulását, de fajtáinak,

Előszó

funkcióinak, időértékeinek bemutatása nem lenne teljes a pénz-, a tőke-, illetve az értékpapírpiacon (tőzsde) megismerése nélkül.

- VI. A két legjelentősebb makrogazdasági probléma (infláció, munkanélküliség) mellett sem mehetünk el szó nélkül, hiszen ma az embereket (az esetlegesen bekövetkező családi tragédiákon túl) leginkább a munkahelyük elvesztése foglalkoztatja. Fontosnak tartom megértetni az olvasókkal, hogy milyen eszközökkel lehet küzdeni a munkanélküliséggel és az inflációval szemben. Szintén át kell látni az inflációval és a kibocsátással kapcsolatos fontosabb törvényszerűségeket is (Phillips és Okun közgazdászok kutatásai alapján).
- VII. A piac mellett létezik egy olyan koordinátor is (az állam), amely manapság a modern gazdaságok zavartalan működésében játszik meghatározó szerepet. A legfontosabb állami funkciók mellett meg kell ismernünk az állam alapvető szabályozó eszközeit (adók, transzferek, illetve a központi költségvetés), amelyek lehetővé teszik az államháztartás további alrendszerének (önkormányzatok, társadalombiztosítás stb.) zavartalan gazdálkodását. A jegyzet legfontosabb fejezetének a kormányzatok döntési dilemmáinak megértését tartom, mert ha ismerjük a négy legfontosabb gazdaságpolitikai célkitűzést (az infláció és a munkanélküliség leszorítása, a gazdasági növekedés és stabilitás biztosítása), valamint a rendelkezésre álló (monetáris és fiskális) eszközöket, akkor könnyen beláthatjuk, hogy egyszerre mind egyik „vágyalom” nem teljesíthető.
- VIII. Az utolsó nemzetközi („külföld”, mint a negyedik gazdasági szereplő) fejezetben a manapság oly gyakran emlegetett globalizációra, külkereskedelemre, és a nemzetközi fizetésekre koncentráltam. Mindenki számára elengedhetetlenül fontos megismerni a nemzetközi gazdasági intézmény(rendszer)ek (IMF, Világbank, WTO) legfontosabb jellemzőit. Az ezredfordulót követően az Európai Unió keretein belül újra felerősödő (és Magyarországot is érintő) integrációs folyamatok kulcsfontosságúja a közös valuta (euró) bevezetése. Személyes kihívásnak tartom, és talán nem tűnik „szélmalomharcnak” bebizonyítani és megértetni minden laikus olvasóval, hogy mennyire fontos, és a jövőnk fejlődése érdekében minden szempontból meghatározó gazdasági feladat az ún. „Maastrichti-kritériumok” mielőbbi teljesítése.
- IX. A mellékletekben a szerző szubjektív módon kiválasztott néhány izgalmas, bár beismerem nem túl egyszerű közgazdasági „résztérületet” (Bokros csomag, árfolyamrendszerek stb.), amelyek természetesen nem képezik a válogatott fejezetek jegyzet szerves részét. Szándékom szerint a közgazdaság tudománya iránt mélyebben érdeklődőknek kívántam némi „esti olvasmányt” publikálni...
- X. A fogalomtár pedig az egyéni tanulást kívánja könnyebbé tenni.

A jegyzet fő fejezetei a logikai felépítésnek megfelelően szorosan összekapcsolódnak, de a különböző szempontú megközelítésekből adódóan akár „önálló témaként” is feldolgozhatók.

Kívánom leendő hallgatóinknak, hogy a közgazdaságtan témaköreinek feldolgozását ne a „kötelező anyag” megtanulásának kényszere vezérelje, hanem a megismerés és a felfedezés öröme adja. Tekintsék ezt a jegyzetet olyan kiindulási alapnak a későbbi munkájukhoz, amelyet a mindennapi (gazdasági) életükben is hasznosíthatnak.

Eger, 2006.

MÁTÉ DOMICIÁN
Szerző s.k.

I. Fejezet: Bevezetés

1.1. A közgazdaságtan alapkérdései

A közgazdaságtannal életünk során nagyon gyakran (akaratlanul is) találkozhatunk. A gazdasági jelenségek mindennapi életünk számos mozzanatát átszövik, életvitelünk és munkavégzésünk eredményessége attól függ, hogy mennyire ismerjük, és (bizonyos szinten) alkalmazzuk is a közgazdasági összefüggéseket.

A közgazdaságtan a gazdasági kérdések széles palettájával foglalkozik, például gazdálkodó szervezetek, háztartások, és a kormányzat döntéseivel is. A közgazdaságtan „*alap-problémája*” azonban akár egy mondatban is megfogalmazható:

- **a különböző termékek, szolgáltatások, nyersanyagok és erőforrások az igényeinkhez képest szűkösen állnak rendelkezésre,**

Az emberek ezért olyan mechanizmusokat dolgoztak ki, amelyek során ezeket a „szükséges javakat” létrehozzák (termelik), és el is elosztják egymás között. A közgazdaságtan továbbá különböző racionális (az ember számára a lehető legésszerűbb) döntések, és választások tudománya is.

A közgazdaságtan a következő három *alapkérdésre* próbál választ adni: hogyan határozódik meg a gazdasági folyamatok során az, hogy

- **mit** termeljenek, azaz milyen javakat, és milyen mennyiségben állítsanak elő?
- **hogyan** termeljenek, azaz az erőforrások milyen kombinációjának felhasználásával termeljenek, és a mai döntések hogyan befolyásolják a jövőbeni lehetőségeket?
- **kinek** termeljenek, azaz a társadalom mely tagjainak, csoportjainak; továbbá közöttük milyen elosztás érvényesüljön az adott termelési feltételrendszer figyelembe vételével; és milyen okok, tényezők határozzák meg az egyes emberek és társadalmi csoportok jövedelmének alakulását?

A fentiekben felsorolt problémák mellett érdemes megvizsgálni, hogy mára a közgazdaságtan mennyire összetett, és számos önálló diszciplínává, tudománnyá fejlődött. Mivel is foglalkozik tehát „részletesebben” a közgazdaságtan (1.1. ábra)?

1.1. ábra: A közgazdaságtudományok osztályozása

Elméleti alaptudományok	Ágazati tudományok	Funkcionális tudományok
Mikroökonómia	Ipargazdaságtan	Pénzügyek
Makroökonómia	Agrárgazdaságtan	Számvitel
Nemzetközi közgazdaságtan	Közlekedés-gazdaságtan	Marketing
Összehasonlító közgazdaságtan	Stb.	Szervezés és vezetés
Közgazdasági elmélet-történet		Stb.

A tanulmányaink során főként a mikro- és makroökonómia összefüggéseivel foglalkozunk, de természetesen más (gazdasági vonatkozású) területekre is elmerészkedünk.

A *mikroökonómia* (leegyszerűsítve) a különböző gazdasági egységek (háztartások, vállalatok) életében lejárló gazdasági jelenségeket és folyamatokat vizsgálja. Feltárja egy-egy háztartás, illetve vállalat gazdálkodásának különböző összefüggéseit, feltételrendszereit illetve kritériumait. A mikroökonómia az egymással kapcsolatba kerülő gazdasági szereplők viselkedéseivel, és az ún. **piaci mechanizmus** bonyolult rendszerével foglalkozik.

Gazdasági fogalmak

A *makroökonómia* (ezzel szemben) ugyanezzel a gazdasággal, mint egészszel -, annak viselkedésével-, illetve a gazdasági élettel átfogóbban foglalkozik. Az egyes nemzetgazdasági folyamatokat, és jelenségeket (a kibocsátás, foglalkoztatás, munkanélküliség és az infláció általános szintjeit tanulmányozza) az ésszerű gazdálkodás szempontjából közelíti meg. Az általa felhasznált, összevont (aggregált) gazdasági mutatók bonyolultabb elemzéseket, modelleket építenek fel.

A gazdaságelemzés e két ágazata természetesen jelentős mértékben összefügg, számos jelenséget ezért nem lehet kategorikusan szétválasztani. (Pl.: a vállalati bérnövekedés –mikroszinten– egyben költségnövelő tényező is, amely –makroszinten– a bérszínvonal, illetve esetleg az infláció emelkedését is okozhatja.)

1.2. A közgazdaságtan *tárgya* a gazdasági folyamat, és a gazdálkodás

Minden emberi tevékenység kiindulópontja valamely meghatározott szükséglet kielégítése.

Szükséglet: valamely jószág megszerzésére, elfogyasztására való igény.

Az emberi szükségletek „piramis-szerű” rendszerben, egymásra épülve képzelhetők el¹. Az emberi szükségletek kielégítéséhez különböző anyagi javakra és szolgáltatásokra van szükség. A szükségletek legsósó, és legelemibb szintje a biológiai szükségletek. A levegő, élelem, ruházat stb. mind-mind a létfenntartás alapja.

A legalapvetőbb emberi szükségletek kielégítésére alkalmas **javak** egy részét a természet készen, közvetlenül fogyasztható állapotban, és elvileg korlátlanul nyújtja az emberiség számára. Ezek az ún. **szabad javak**: pl. a napfény, a forrásvíz, a vadon termő növények, gyümölcsök stb.

A szükségletek elégséges, minimális szintje társadalmilag meghatározott termékekből, és szolgáltatásokból áll. A társadalmi fejlődés során ezek folyamatosan bővülnek, és lassan beépülnek közéjük azok a nem alapvető szükségletek is, amelyeket az adott, mindenkori társadalom fejlettsége, technikai színvonala határoz meg. Az emberi szükségletek a társadalom fejlődése során egyre sokrétűbbé váltak, bővültek. A céltudatos szükséglet kielégítő tevékenység (munka) során egyre több termék és fogyasztási cikk jelent meg.

A folyton megújuló szükségleteinket csak úgy tudjuk kielégíteni, ha újra és újra megtermeljük a számunkra szükséges javakat. A természet átalakításával, a termelő tevékenység során létrehozott „dolgokat” összefoglalóan **gazdasági javaknak** nevezzük.

A gazdasági javaknak a szűkösség mellett további (a közgazdaságtan szempontjából) fontos tulajdonsága a hasznosság. **A hasznosság a javak azon tulajdonságainak összessége, melyek a felmerülő szükségletek kielégítésére alkalmassá teszik őket**, és ebből kifolyólag kellemes kielégültség érzést okoznak a fogyasztóknak.

A gazdasági javak két alapvető eleme az *anyagi* és a *nem anyagi javak*. A különbség kettejük között az, hogy a nem anyagi javak megjelenési formája nem materializált, nem „anyagias” jellegű. A gazdasági javak döntő többsége az **anyagi javak** körébe tartoznak, előállításuk korlátozott mennyiségben lehetséges, mert a létrehozásukhoz szükséges energia, gép stb. is korlátozottan áll rendelkezésre.

Az anyagi javak lehetnek: *fogyasztási javak*, amelyek a „végső fogyasztók”, azaz a lakosság számára készített termékek, illetve *beruházási javak* (termelő eszközök). Ez utóbbiak az **új javak** előállítására alkalmas termékek (gépek, berendezések, anyagok).

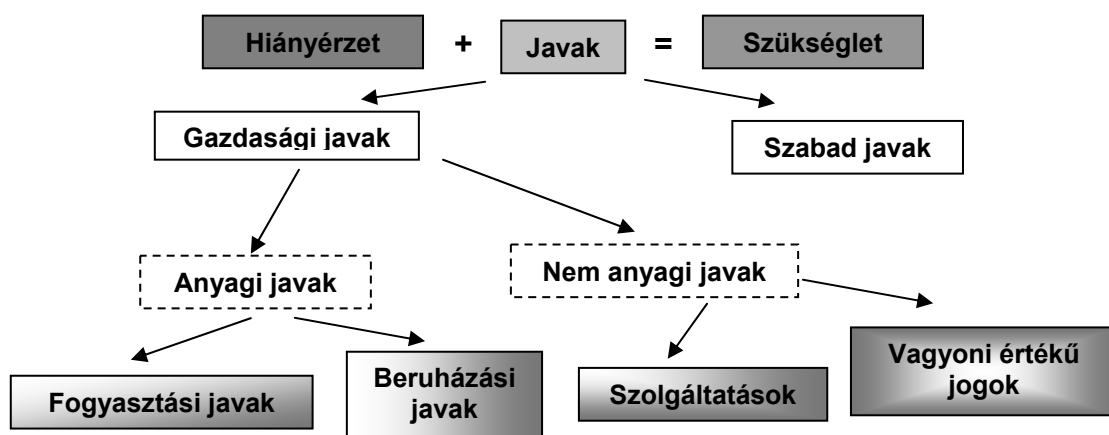
¹ Maslow „emberi szükségletek piramisa” **öt** fontos emberi szükségletet emel ki, amelyek a következők: biológiai, biztonság, szeretet, elismerés, és az önmegvalósítás. Az egyes „szintek” egymásra épülnek, ha kielégül az egyik, rögtön jelentkezik egy „magasabb” szintű szükséglet egészen az önmegvalósításig.

Gazdasági fogalmak

A nem anyagi javak lehetnek: a *szolgáltatások*; olyan munkafolyamatok (csomagolás, karbantartás, oktatás stb.), amelyeket valamilyen emberre irányuló tevékenység(ek) során mások számára végeznek el. A *vagyon értékű jogokat* nem tekinthetjük *sem* terméknek, sem pedig szolgáltatásoknak. Ilyenek, pl. a tulajdonosi jogok (haszonélvezet, szabadalmi jog), vagy egy tevékenység végzésének jogosultsága (koncesszió).

A megtermelt termékeket és szolgáltatásokat a gazdasági folyamatokban betöltött szerepük, illetve jellegük alapján a következőképpen osztályozhatjuk (1.2. ábra.):

1.2. ábra: A javak osztályozása

1.2.1. A gazdasági tevékenység folyamata

A **gazdasági folyamatok** során állítják elő azokat a termékeket és szolgáltatásokat, amelyek a szükségletek kielégítését szolgálják, és nem állnak szabadon és korlátlanul rendelkezésre. Ehhez erőforrásokat használnak fel, amelyeket inputtényezőknak nevezünk. Az inputtényezőket a termelők outputtá (kibocsátássá), termékekké és szolgáltatásokká alakítják át. A gazdasági folyamat fő **mozzanatai**: a termelés, az elosztás, a csere (forgalom) és a fogyasztás.

A gazdasági tevékenység részterületei:

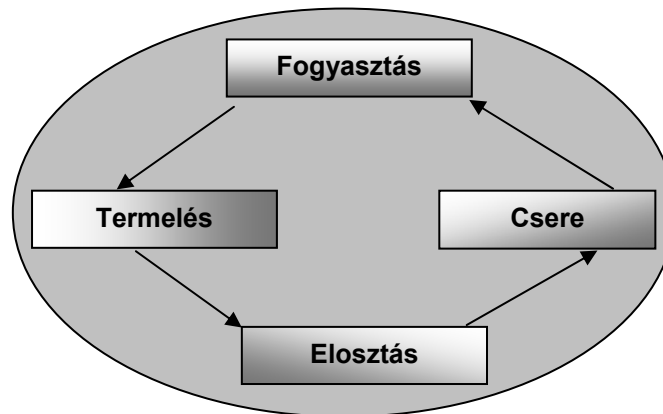
1. *Termelés*: a termelés során a természet kincseinek átalakításával, gépek és energia felhasználásával hozzák létre azokat a termékeket és szolgáltatásokat (azaz új jószágokat állítanak elő), amelyek a szükségletek tényleges kielégítését szolgálják.
2. *Elosztás*: az elosztás során meghatározzák az előállított termékekből való részesedést. Modern gazdaságokban ez pénzbeli jövedelem-arányok kialakulását jelenti.
3. *Csere (forgalom)*: a csere biztosítja, hogy az előállított termékek és szolgáltatások eljussanak az emberekhez. A kereskedelemmel, áruszállítással (javak kézről-kézre adása, és térbeli mozgatása) kapcsolatos fogalmak kapcsolódhatnak a csere folyamatához. A cserék és a közben lezajló jószágmozgások összességét *forgalomnak* is nevezzük.
4. *Fogyasztás*: a szükségletek kielégítésének folyamata, amely során a javak és szolgáltatások fel- és elhasználnak. A gazdasági tevékenységek célja, hogy a fogyasztás számára hasznos dolgokat állítsanak elő. A fogyasztás egyúttal a gazdasági tevékenységek végső „állapota” is, amely állandóan megújuló, és kielégítendő célt szolgáltat.

Az embereknek a szükségletek kielégítésére irányuló tevékenysége sajátos körfolyamat formájában szerveződik meg: (1.3. ábra).

Gazdasági fogalmak

1.3. ábra: A gazdasági újratermelés körforgása

A gazdasági körforgás folyamatos, szakadatlan ismétlődését **újratermelésnek** nevezzük. Az újratermelés magába foglalja az állandóan megújuló szükségletek kielégítését, valamint a termékek és szolgáltatások folyamatos termelése mellett, a gazdasági szereplők közötti kapcsolatok ismétlődését.

Gazdaságnak nevezzük az anyagi javak és szolgáltatások termelésével, elosztásával, forgalmával és fogyasztásával összefüggő folyamatokat.

1.2.2. A gazdálkodás

A rendelkezésre álló termelési tényezők, erőforrások szűkössége behatárolja a termelési lehetőségeket, így állandó ellentmondás keletkezik a lényegében korlátlan szükségletek, és az anyagi javak szűkössége miatt. A társadalom tagjai ennek következtében **gazdálkodásra** kényszerülnek.

Gazdálkodáson a termelési erőforrások, és javak céltudatos és célszerű felhasználását értjük, aminek eredményeként a szükségletek a lehető legmagasabb fokon eléghetők ki.

A szükségletek kielégítése során az emberek az adott lehetőségek közül azt a megoldást választják, amelytől a legnagyobb eredményt várják el. A gazdaság szereplői olyan döntéseket hoznak, amellyel megkísérlik *optimalizálni* helyzetüket, amelynek tartalma, céljai a következők:

- egy *háztartás* (gazdasági közösség), amely meghatározott jövedelemmel rendelkezik, maximálisan elégtse ki szükségleteit.
- egy *vállalkozás* (üzleti szervezet) úgy használja ki gépeit, erőforrásait, eszközeit stb., hogy tevékenysége nyereséget (profitot) hozzon.
- egy *állami* (kormányzati) intézmény gazdálkodása akkor fogadható el, ha a feladatát minimális költséggel, de megfelelő hatékonysággal és eredményességgel teljesíti.

A közgazdaságtan tehát olyan racionálisan gondolkodó embert feltételez (**homo oeconomicus**), aki *választásai* során mérlegeli a nyert és feláldozott előnyöket. Az ún. „**használdozati-költség**” Samuelson-i definíciója szerint: a fogyasztó a lehetőségek egybevetése alapján hozza meg a céljainak legjobban megfelelő döntést.

Használdozati-költség: egy gazdasági jószág következő legjobb felhasználási módjának az értéke, vagyis a feláldozott alternatíva értéke².

² Például egy tonna szén kibányászásához felhasznált erőforrásokat 10 tonna búza megtermelésére is fel lehetett volna használni. A használdozati-költsége így a búza értéke, amit a szén bányászatával elvesztettünk.

Gazdasági fogalmak

1.3. A termelési tényezők

A gazdaság újratermelési folyamata a termelési tényezők állandó felhasználását igényli. A termelés megindításához, folytatásához munkaerőt, gépeket, anyagokat, energiát, azaz gazdasági erőforrásokat, ún. *termelési tényezőket* használnak fel.

A termelési tényezők lehetséges csoportjai:

- emberi erőforrások, vagy más néven **munkaerő**,
- a föld és más **természeti erőforrások**,
- **termelési eszközök**, vagy **tőkejavak**,
- a **vállalkozói** szolgáltatás, vagy **képesség**.

1. **A munkaerő az ember mindazon fizikai és szellemi képessége, amelyet a munkavégzés során felhasznál.** (A munkaerővel részletesen a VI. fejezetben foglalkozunk.)
2. **A természeti erőforrások mindazok a természeti kincsek, energiák, amelyet az ember a termelés során felhasznál.** (Ércek, energiahordozók, víz, levegő stb.)
3. **Termelési eszközök mindazon „technika”, gép, eszköz, berendezés, alkatrész stb., amellyel a természeti erőforrásokat alakítják át termékekké, illetve szolgáltatásokká.**

A tőke olyan termelési eszköz (vagyon), amelyet haszonszerzés céljából hosszú távra befektetnek. A tőke magában foglalja azokat a tényezőket is, amelyek a termelésben közvetlenül részt vesznek /pl. a működő tőke/. A működésben lekötött tőkeelemeknek két nagy csoportja ismert, az elhasználódásuk alapján megkülönböztetünk:

- **állótőkét**, vagy állóeszközöket,
- **forgótőkét**, vagy forgóeszközöket.

Az állóeszközök közé az épületek, gépek, berendezések tartoznak, amelyek hosszabb ideig, több termelési periódusban vesznek részt (számviteli szempontból minimum **egy évig**) a termelésben. Az állóeszközök pótlására, cseréjére csak időszakonként kerül sor.

Beruházás (investment) olyan befektetés, amelynek során az álló eszközök pótlására és bővítésére kerül sor. A befektetés magába foglalja mindazon gazdasági tranzakciókat, amelyek révén jelenbeni pénzt (tőkét), jövőbelire cserélünk.

A forgóeszközök közé főként az anyagok, segédanyagok, félkész és befejezetlen termékek tartozhatnak, amelyek a termelés folyamatában egy éven belül kerülnek felhasználásra. Pótlásukról folyamatosan gondoskodni kell, amelyhez mindig szükséges egy bizonyos készpénzállomány is.

4. **A vállalkozói képesség**, mint termelési tényező **a többi termelési tényező kombinálásában**, a kockázatvállalással járó **döntésekben megnyilvánuló tulajdonosi, szervezési, vezetési és üzleti készségeket** jelöli.

Az egyes termelési tényezők tulajdonosai, birtokosai a használatuk ellenértékéért jövedelemben részesülnek:

- a munkaerő természetes jövedelme a **munkabér**,
- a természeti tényezők birtokosáé a **járadék**,
- a tőketulajdonos jövedelmei az **osztalék**, és a **kamat**,
- a vállalat, vagy vállalkozás (költségeken túli) bevétele a lehetséges **profit**.

Gazdasági fogalmak

A termelés során egy ország rendelkezésére álló termelési tényezői behatárolják a gazdaság maximális termelési képességét. *Ha minden rendelkezésre álló erőforrást kihasználunk, akkor az egyik termék termelésének növelését, csak a másik termék termelésének csökkentésével érhetjük el.*

1.4. Munkamegosztás és a gazdasági koordináció szükségessége

A gazdaság zavartalan működése szempontjából nélkülözhetetlen az emberek együttműködése. A termelők bizonyos munkákra történő *specializálódással* (szakosodással) képesek a termelékenységet növelni, és a ráfordításokat a lehető legkisebb szintre leszorítani.

Napjainkban az emberek többsége csak kevés olyan dolgot fogyaszt, amit saját maga termel meg, helyette inkább felhasználja más ember munkájának gyümölcsét. Elmondhatjuk, hogy a gazdasági szereplők a specializáció során, a **munkamegosztás** keretében végzik gazdasági tevékenységüket.

A munkamegosztás a termelők szakosodását jelenti; a termelők különböző csoportjai egyféle, vagy legfeljebb néhány fajta termék előállítására, illetve egyes munkafolyamatok elvégzésére „állnak” rá.

A munkamegosztás révén többet, jobbat és olcsóbban fogyaszthatunk, mintha mindent magunknak kellene előállítani. A munkamegosztás mai formái a társadalmi fejlődés több fokozatán keresztül alakultak ki.

A munkamegosztás fokozatai (időrendi sorrendben):

- **Háztartási munkamegosztás:** elsősorban a férfiak és a nők közötti munkamegosztás, (pl. az ősközösségi társadalmakban: a férfiak vadásztak, a nők főztek, és a gyerekekre vigyáztak...).
- **Szakmai tagozódás:** az egyes gazdasági tevékenységek önállósodásához bizonyos munkafajták specializálódása, többletteljesítménye vezetett, így jöhettek létre az egyes szakmák, mesterségek (pl. fegyverkészítő).
- **Szakmák osztódása:** önálló szakmákon belüli osztódás, szakosodás jött létre, (pl. kovács, lakatos, ötvös).
- **Munkakörök megjelenése:** a termékek előállítása résztevékenységekre bomlik, (pl. a mai modern futószalagon történő termelés.)

A munkamegosztás esetében megkülönböztethetünk térbeli vonatkozást is. Eredetileg csak egy-egy városról, vagy régióról beszélhetünk, majd később nemzeti keretek között történt a szakosodás, ma pedig már egyre inkább nemzetközivé válik. (A gyarmatosítás megkezdésétől számítva vált **nemzetközivé** a **munkamegosztás**.)

A gazdasági szereplők a munkamegosztás révén elkülönülnek egymástól, ugyanakkor egymásra utaltak is lesznek, mert kölcsönösen függnek egymástól. (Más számára termelnek javakat és szolgáltatásokat, ugyanakkor saját szükségletük kielégítéséhez szinte teljes egészében mások által előállított termékekhez kell hozzájutniuk.) Az egymásra utaltság szükségessé teszi a gazdasági szereplők közötti kapcsolatteremtést, tevékenységük összehangolását, ennek kerete a **gazdasági koordináció**.

A munkamegosztás révén elkülönült termelők, munkavállalók tevékenységét össze kell hangolni, koordinálni kell, amelyre a történelem folyamán különböző mechanizmusok, ún. **gazdasági rendszerek** épültek ki.

Gazdasági rendszer: a gazdasági szereplők között kialakuló kapcsolatok összessége, a gazdasági körforgás megvalósulásának mechanizmusa.

A történelem során kialakult gazdasági rendszerek abban térnek el egymástól, hogy a korábban említett gazdasági alapkérdésekre más-más módon adták meg a válaszokat. A gazdasági tevékenységek koordinációja (manapság is) négy alapvető módon mehet végbe:

Gazdasági fogalmak

- Hagyományok útján (*hagyományos gazdaság*)
- Tudatos, központi jellegű koordinációval (*központosított tervgazdaság*)
- Piaci koordinációval (*piacgazdaság*)
- Vegyes koordinációval (*vegyes gazdaság*)

1.4.1. Hagyományos gazdaság

A hagyományos (primitív) gazdaságokban a **szokás**, és a **hagyomány** a meghatározó. Az idősebbekről a fiatalokra átörökített hagyományok alapján annyit és úgy termelnek az emberek, mint ahogy azt ősök is tették. A gazdasági szereplők tevékenységének koordinálása szokásokon, vallási, és erkölcsi értékeken alapul. Ez lehetett jellemző az emberiség őstörténetére, illetve napjainkban a vallási szektákra (pl. a mormon közösségekre) is.

1.4.2. Központosított tervgazdaság

A központosított tervgazdaságban a gazdasági folyamatok megszervezése központilag, tudatosan, de legtöbbször bürokratikus módon, az **állami** intézmények, gazdaságirányító hivatalok segítségével történik. A központosított gazdálkodás ismérvei:

1. A gazdaságban alá és fölérendeltségi viszony áll fenn az állam, és a gazdasági szereplők között.
2. A központi irányító szerv dönti el: miből mennyit, hogyan és kinek a számára állítsanak elő.
3. Az árak, a költségek, és a piac szerepe csak szűk gazdasági területen érvényesülnek.
4. Az egyéni célok alárendelt szerepet játszanak a kollektív, állami, és társadalmi célokkal szemben.
5. A termelőeszközök döntően állami tulajdonba kerülnek, így az egyéni tulajdon szerepe korlátozott.

Az állam tölti be a gazdasági koordinátor szerepét. A központi hatalom **tervutasítások**³, és törvények segítségével szabályozza a termelők és fogyasztók magatartását, amelyek be nem tartása büntető szankciókkal jár. A központosított koordináció jellegzetes megjelenési formája a szocializmus gazdasági rendszere, más néven a *központi tervgazdálkodási rendszer*.

1.4.3. Piacgazdaság

A piacgazdaságban a gazdasági körforgás megszervezésének, az elkülönült termelők és fogyasztók összekapcsolásának fő színtere a **piac** (lásd a harmadik fejezetet). A piacgazdasági modell ismérvei:

1. A termelők és a fogyasztók (eladók, és vevők) a piacon keresztül kapcsolódnak egymáshoz. (Az eltérő érdekük összehangolása az árakon keresztül történik.)
2. A gazdaság hajtó ereje az egyén nyereségre való törekvése.
3. A gazdaság a magántulajdon biztonságán alapul.
4. A termelők és a fogyasztók piacon történő mozgása (be- és kilépése) nincs korlátozva.
5. A termelők között szinte korlátlan verseny folyik a fogyasztók kegyeiért (azt állítják elő, amiért a vevők hajlandóak pénzt adni).

A piac, mint központi koordinátor a legtisztább formában (a XVIII.-XIX. eleje) az ipari forradalom társadalmi-ban jelent meg, amelyet szabad versenynek, vagy más néven *tiszta piacgazdaságnak* is nevezünk. Napjainkban egyre bonyolultabbá válik a gazdasági szereplők egymáshoz való viszonya, amelyet a piac egyedül már nem képes megszervezni.

---

³ (meghatározzák az elkövetkező időszak feladatait, kiszámítják a szükséges ráfordításokat és bevételeket),

Gazdasági fogalmak

1.4.4. Vegyes gazdaság

A mai modern vegyes gazdaságokban a gazdálkodás alapvetően piaci elvek alapján szerveződik, amely kiegészül az állam aktív gazdasági szerepével. A vegyes gazdaság legfontosabb ismérvei:

1. A termelők és fogyasztók gazdasági tevékenységét a piaci mechanizmusokon keresztül hangolják össze, amelyet az állam gazdaságszervező szerepe egészít ki.
2. A gazdaság ösztönzője az egyéni nyereségre való törekvése, és a magántulajdon is meghatározó.
3. Az állam a gazdaságszervezési feladatok mellett a jövedelmek egy részét újra elosztja a piac által „kezelhetetlen” gazdasági és társadalmi problémák (pl. munkanélküliség) megoldására.

A napjainkban ez a gazdasági rendszer a fejlett és fejlődő országokra egyaránt jellemző. A gazdasági koordináció a vegyes gazdasági rendszerekben is összetetté vált, két fő centruma a **piac** és az **állam**, amelyekkel részletesen a későbbiekben foglalkozunk.

Makroökonómia

II. Fejezet: *A modern gazdaság működési modellje*

2.1. A gazdasági szereplők

Egy ország gazdasága a gazdasági alanyok, gazdálkodó szervezetek, és intézmények olyan kapcsolatrendszere, amelyet a gazdasági folyamatok alapegységei alkotnak, és szabályoznak. A gazdaság „szervezeti struktúráját” alkotó alapegységek a következők:

- a **háztartás**,
- az üzleti szervezetek (**vállalatok**),
- a kormányzat (**állam**), és természetesen
- az országhatáron túli gazdasági egységek (**külföld**).

A *háztartás* a legkisebb gazdasági és társadalmi egység, amelyet nagyon gyakran egymással rokoni kapcsolatban lévő személyekkel azonosítanak. Bár a háztartás és a család több szempontból is egymást átfedő fogalmak, de mégsem teljesen azonosak. A család vérségi kapcsolat alapján létező, míg a háztartás gazdasági közösség.

A háztartás olyan személyek gazdasági közössége, akik együtt laknak, egy jövedelmi és fogyasztási egységet képeznek, és a létfenntartásukkal kapcsolatos költségeket közösen viselik.

A háztartás a gazdasági élet egyik meghatározó tényezője, szerepe a következőkben foglalható össze:

- **jövedelem felhasználó** és összpontosító,
- a megtermelt javak **végső fogyasztója**,
- a gazdaság **munkaerőbázisa** fizikai és társadalmi értelemben,
- a jövedelmek egy részét **megtakarítják**, így vagyoniuk felhalmozásra kerül,
- saját szükségletre (kiegészítő jelleggel) **termelnek** és **szolgáltatnak** is pl. mezőgazdasági kistermelés.

A háztartás keretében zajló alapvető gazdasági tevékenység a fogyasztás, ebben az értelemben a fogyasztó és a háztartás megkülönböztetésére a továbbiakban nincs szükség.

Az *üzleti szervezetek* alapvető funkciója a fogyasztási szükségletek kielégítésére alkalmas javak előállítása, vagyis egy szóval a termelés. **Az üzleti szervezetek, vállalatok tehát a termelés szervezeti alapegységei**, tevékenységük legfontosabb jellemzői:

- az **önállóság**, a gazdaság egyéb szereplőitől való **gazdasági függetlenség**,
- a **profitérdekeltség**, vagyis hogy a bevételeik hosszú távon meghaladják a kiadásait,
- a **kockázatvállalás**, hiszen a profit előre nem garantálható, fennáll a kudarc lehetősége is,
- továbbá **tevékenységük eredményességét a piac minősíti**.

Az üzleti szervezetek korszerű formái a *vállalatok*. **Vállalatnak tekintjük az önálló jogalanyként működő, azaz jogi személyiséggel rendelkező üzleti vállalkozásokat.**

Az *állam*, és az állami intézmények fontos funkciót töltenek be a modern társadalmakban. Az állam a mai modern gazdaságokban nemcsak, mint egy egyszerű szereplő, hanem mint **az „összes” gazdasági folyamatot aktívan befolyásoló közhatalmi tényező** is jelen van. A gazdaság egészének befolyásolása szempontjából az állami beavatkozásoknak három alapvető gazdasági funkciója létezik:

- a társadalmi **hatékonyság** érvényre juttatása ott, ahol a piaci szabályozás nem képes ezt biztosítani,
- a társadalmi **igazságosság és méltányosság** megvalósítása a jövedelem-újraelosztás eszközével,

Makroökonómia

- a makrogazdasági **stabilizáció** keretében az állam beavatkozik gazdasági kilengések és zavarok enyhítése érdekében. (E funkciók tartamára rövidesen visszatérünk.)

A *külföldi gazdasági szereplők*nek belgazdasági partnerekkel való kapcsolatait csak nagyon vázlatosan szemlél-tetjük. Az export-import kapcsolatoknál csak áru és tőke mozgásokra koncentrálnak. A magyar gazdaság szem-pontjából igen nagy hiba lenne a külföldi kapcsolatok mellőzése, hiszen gazdaságunk köztudomásúan nyitott, a külkapcsolatokra feltétlenül ráutalt gazdaság.

2.2. A gazdaság „négy szereplős” modellje

Az egyszerűbb gazdasági modellekben az egyes gazdasági feladatokat, funkciókat gazdasági szereplők képeben személyesítik meg. A gazdasági szereplők azokat az egyéneket, intézményeket jelölik, amelyek jól elkülöníthető célokkal rendelkeznek, és e célok érdekében meghatározott eszközöket tudnak felhasználni.

Induljunk ki először is a kétszereplős gazdasági modellből. A kétszereplős gazdaságban csak a magánszektor létezik, vagyis csak a háztartások és a vállalatok alkotják. Az **első** fontos **azonosság** (amelyből kiindulhatunk) azt fejezi ki, hogy a gazdaságban (optimális esetben) *a megtermelt termékmennyiség megegyezik a keresett termékmennyiséggel* (vagyis az előállított javakat teljes egészében elfogyasztják és beruházzák).

Ezt az összefüggést az árupiaci egyenlet, vagy más néven a makroökonómia alapegyenlete (két szereplő eseté-ben) tartalmazza. (**Y=jövedelem**: a gazdasági szereplők tevékenységéből származó bevétel, **C=fogyasztás**: a szükségletek kielégítését jelenti, **I=beruházás**: lásd korábban).

$$Y = C + I$$

Ezzel nem azt állítjuk, hogy a magánszektor mindig mindent (amit megtermelt) el tud, és el is akar adni. Az eladatlan készletek ún. „nem szándékolt” beruházásokká válhatnak. A jövedelem egy részét a gazdasági szereplők nem költik el azonnal fogyasztásra, az tehát megtakarításra kerül. (**S=megtakarítás: a jövedelem fogyasztásra fel nem használt része S=Y-C**).

$$Y = C + S$$

Az azonosságokból felírható (ha figyelmesek vagyunk) a következő összefüggés is: **I=S**. (Ez az összefüggés majd a tőkepiacon is olvasható. A modellt a 2.1. ábrán lehet folyamatosan követni, és értelmezni a logikai felvezetésnek megfelelően.)

A jövedelem-folyamatok kettős jellegűek, egyszerre jelentenek valamely szereplő számára jövedelemhez jutást, illetve egy másik számára jövedelem felhasználást (a jövedelem-áramlásokat az egyes gazdasági szereplők között **nyilakkal** ábrázoltuk (értelem szerint a szereplők számára a befelé mutató nyíl bevételt, a kifelé irányuló pedig kiadást jelent). További jelölések: **Sh: a háztartások megtakarítása**, **Sv: a vállalatok megtakarítása**, és **W: a munkabér**, amelyet a háztartás a vállalatnál elvégzett munkájáért kap.)

A háromszereplős gazdaságban a kormányzat, mint a harmadik gazdasági szereplő jelenik meg. A modellünkbe illesszük be a kormányzati jövedelmek felhasználását, és keletkezését is. (Az **adókat** (általános forgalmi adó, személyi jövedelemadó stb.) **T-vel**, a kifizetett **transzfereket** (támogatásokat) **Tr-el** jelöljük (pl. munkanélküli segély, családi pótlék, vissza-nemtérítendő állami támogatás kezdő mikro-vállalkozásoknak), **G-kormányzati kiadás** (pl. autópálya építés)).

A megtermelt termékmennyiséget most már három formában használhatjuk fel. (az árupiac egyenlete tehát:)

$$Y = C + I + G$$

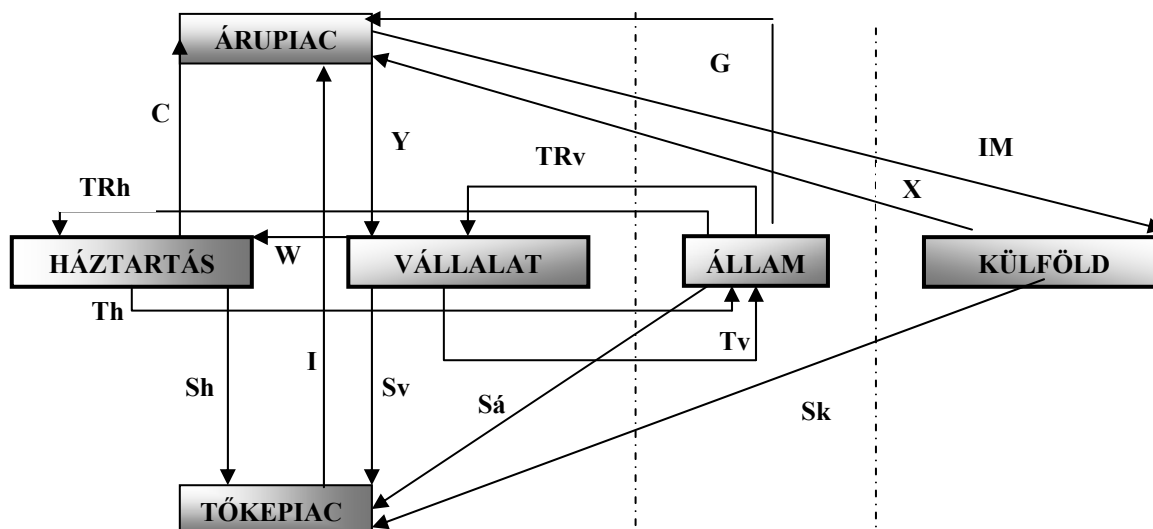
Makroökonómia

Négy szereplős gazdaság esetén, a külgazdasági kapcsolatokkal is számolnunk kell. A külkereskedelem hatására a kibocsátás, és az eladások viszonya a következőképpen alakul: (**X-export**: az országhatáron átlépő, **IM-import** az országhatáron belépő javakat, és tényezőket jelöli, **Sk** pedig a **külföldi megtakarításokat** tartalmazza).

$Y = C + I + G + X - IM$ a makroökonómia alapegyenlete

A külföldi szektorral kiegészített négy szektoros modellt a 2.1. ábra mutatja be. Ne felejtjük a nyilak jövedelem-áramlásokat és nem árumozgásokat szemléltetnek!

2.1. ábra: A gazdaság négy szereplős modellje

A modellben minden egyes gazdasági szereplőnek, és piactípusnak külön-külön „egyenleteket” írhatunk fel. Feltételezzük a tökéletes egyensúlyt: minden gazdasági szereplő és mindkét piac esetében a jövedelem-bevételek és jövedelem-felhasználások pontosan egybeesnek.

- Az ÁRUPIAC $Y + IM = C + I + G + X$
  - (Makroökonómia alapegyenlete) $Y = C + I + G + X - IM$
- A TŐKEPIAC egyenlete: $I = S_a + S_k + S_h + S_v$
- A HÁZTARTÁS egyenlete: $Th + Sh + C = W + TR_h$
- A VÁLLALAT egyenlete: $Tv + Sv + W = Y + TR_v$
- Az ÁLLAM egyenlete: $TR_v + TR_h + S_a + G = Tv + Th$
- A KÜLFÖLD egyenlete: $S_k + X = IM$

2.3. A gazdaság tevékenységének mérése

A gazdasági tevékenység, a nemzeti kibocsátás mérése a közgazdaságtan fontos feladata. Ennek segítségével megvizsgálható, elemezhető egy nemzetgazdaság tevékenységének, teljesítményének színvonala és folyamata. A gazdaságstatisztika segítségével lehetővé válik a gazdaság tevékenységeinek, folyamatainak mérése és számba vétele az összehasonlítások számára.

Másrészt elősegíti a követendő gazdaságpolitikák kidolgozását a makroszintű problémák megoldására, és a lakosság életszínvonalának alakulása is folyamatosan nyomon követhető. Egy nemzet „gazdagságát” főleg összteljesítménye alapján lehetséges megítélni. A következő makrogazdasági mutatórendszerek egy nemzet kibocsátásának az elemzésére is alkalmasak.

Makroökonómia

Milyen jellegű tevékenységek hoznak létre gazdasági eredményt?

Kétféle válasz, és ezért kétféle mutatórendszer létezik: A gazdasági eredményt csak az anyagi termelő tevékenységek, vagy minden társadalmilag hasznos tevékenység⁴ létrehozhat.

A marxista közgazdaságtan szemlélete szerint „igazi” jövedelmek csak az anyagi termelő tevékenységek során keletkeznek. A másik (kapitalista) számbavétel szerint, ha a teljes nemzetgazdasági jövedelmet fel akarjuk írni, akkor figyelembe kell venni a nem anyagi szolgáltatásokat is, mert minden társadalmilag hasznos tevékenységet végző gazdasági szereplő jövedelemhez jut. A statisztikai számbavétel két nagy rendszere alakult ki, és mindkettőt (a közelmúltig) használták is.

- **MPS** - Material Product System (Anyagi Termelés Rendszere)
- **SNA** - System of National Account (Nemzeti Elszámolások Rendszere)

Az SNA rendszert a „nyugati” országokban már 1953 óta alkalmazzák, és jelenleg az ENSZ mérlegrendszerének is a számítási alapja. Az MPS rendszer mutatóival (a gazdaság fejlődésével) egyre nehezebben lehetett kifejezni a modern gazdaságok teljesítményeit, ezért ma már lényegében minden országban áttértek az SNA rendszerre.

A makrogazdasági mutatók minden elszámolásban szorosan kapcsolódnak egymáshoz, önálló rendszert alkotnak. A mutatószámokat függetlenül attól, hogy milyen típusúak több ismérv szerint is csoportosíthatjuk.

2.3.1. A mutatószámok csoportosítása

1. Az **alkalmazott ár** szerint:

- a. **folyóáron** (az aktuális piaci, nominál áron), illetve
- b. **változatlan** (összehasonlító, reál) áron számított mutatók.

Az időközi ár- és árszínvonal változás kiszűrésére alkalmazzák a változatlan áras mérést. Ekkor a folyóáras megközelítés helyett az egyik időszak árait bázisnak tekintjük, és a másik időszak adatait szintén a bázis árakon vesszük figyelembe.

2. A **halmozottság foka** szerint:

- a. a **bruttó** mutatók, minden teljesítményt halmozottan, teljes értéken vesznek figyelembe,
- b. a **félnettó** mutatók, a bruttó mutatóból kiszűrik a térbeli felhalmozódást: kivonják belőle a folyó termelő felhalmozódást,
- c. a **nettó** mutatók, már időbeli felhalmozódást sem tartalmaznak, tehát a félnettó mutató értékét csökkenteni kell az **amortizáció** (értékcsökkenés) mértékével.

Mindkét mutató rendszernek tehát figyelembe kellett vennie a felhalmozódás problémáját: az egymás végtermékeit használó vállalatok esetében, (pl. fűrészüzem és a bútorgyártás, malom és a kenyérsütés) a kimutatásokban vigyázni kell az adatok esetleges többszöri figyelembe vételre is.

Termelő fogyasztást, vagy más néven **folyó termelő felhasználást** ne tartalmazzon egyik mutató sem, tehát csak a hozzáadott értékeket (lásd 2.2. ábra) vesszük figyelembe. Gondoljunk itt arra, hogy a bútorkészítés több munkafázison is „keresztül megy”, ezért amíg elkészül a kész bútor akár egyetlen darabja is, több elemből (deszkából, lemezből, és csavarból) állítják össze és értékesítik.

---

⁴ A gazdasági tevékenységek egy lehetséges felosztása:

- Anyagi termelő tevékenységek
  - Termékek előállítása (termelés, gyártás stb.)
  - Anyagi szolgáltatás (javítás, szállítás, raktározás stb.)
- Nem anyagi jellegű szolgáltatások (oktatás, egészségügy, közigazgatás stb.)

Makroökonómia

2.2. ábra: A térbeli halmozottság kiszűrése (Ft-ban)

Vállalkozás	Hozzáadott érték	Közbenső érték	Teljes termelési érték
Erdőgazdaság (fa))	60	-	60
Fűrészüzem (deszka)	80	60	140
Bútorgyár (bútor)	120	140	260
Kereskedő (értékesítés)	180	260	440
Összesen	440	460	900

A felsorolt, korábban megvásárolt és felhasznált „elemeket” a mutatóinkban) tehát nem szabad többször is figyelembe vennünk, mint jövedelmet, csak a **végző** bútor árából (**440**) megszerzett jövedelemmel számolhatunk.

Szintén figyelembe kell vennünk (kivonnunk) a számításokkor az idő múlását, az értékcsökkenést vagy más néven amortizációt is. **Valamilyen befektetett eszköz beszerzési értékének adott időszakra eső része, avagy a felszerelés értéktelenedése használat vagy meghibásodás következtében.**

3. A „hol és kik által” szerint:

- hazai** jellegű mutatók, (az adott ország területén, bármely ország állampolgárai által nyújtott gazdasági teljesítmény, és megszerzett jövedelem),
- nemzeti** jellegű mutatók, (az adott ország állampolgárainak teljesítménye, illetve jövedelme bárhol is keletkezik).

A hazai mutatóknál a termelés, illetve jövedelmek az ország területéhez, az országhatáron belüli tevékenységekhez; a nemzeti mutatónál az ország állampolgáraihoz, üzleti szervezeteihez kapcsolódnak függetlenül azok „működési” helyétől.

4. Az **idő függvénye** szerint:

- stock** (állomány) típusú mutatók, pl. nemzeti vagyon: egy adott időpontban (2006.01.01.) méri fel az ország összes vagyoni értékét.
- flow** (áramlás, folyamat) típusú mutatók, pl. a makrojövedelem mutatók, egy időszak (általában egy év) alatt létrejött teljesítményt mérnek. *(Mi ezekkel a mutatókkal foglalkozunk részletesebben.)*

A fentiek alapján már hozzákezdhetünk az SNA-rendszer konkrét bemutatásához (2.1. táblázat).

2.1. táblázat: Az SNA "hagyományos" mutatóinak rendszere

	SNA mutatók	
	Hazai	Nemzeti
Bruttó	Összes kibocsátás	-
Félnettó	Bruttó Hazai Termék	Bruttó Nemzeti Termék
Nettó	Nettó Hazai Termék	Nettó Nemzeti Termék

Az SNA mutatók két részre bonthatók aszerint, hogy az országhatárt átlépő jövedelem-mozgásokat hogyan számoljuk el. A hazai esetben tehát az ország (területén lévő) gazdasági szereplőinek, a nemzeti esetben az országhatárt átlépő magyar és külföldi gazdasági szereplők hatását mutatjuk ki. Továbbá a mutatókat aszerint is megközelíthetjük, hogy milyen mértékben (bruttó, félnettó, nettó) tartalmaznak felhalmozódást.

Az **összes kibocsátás** (Gross Output) az összes termelő tevékenységet számba veszi. Gyakorlatilag az ország adott évi gazdasági tevékenysége által létrehozott összes terméket és szolgáltatást mutatja ki.

Makroökonómia

Félnettó mutatók:

GDP, azaz a Bruttó Hazai Termék: az adott ország területén a vizsgált időszakban (egy év alatt) előállított, és végső felhasználásra, rendelkezésre álló termékek és szolgáltatások piaci értékét jelenti.

GDP=GO - folyó termelő felhasználás értéke. A GDP „hétköznapi” értelemben a gazdasági növekedést, illetve csökkenést mutatja meg (%-ban kifejezve az előző évhez viszonyítva). Ez Magyarországon az utóbbi években a következőképpen alakult (2.3. ábra).

GNP: Bruttó Nemzeti Termék. A GDP nemzeti párja, (GDP + hazai gazdasági szereplők külföldi, - a külföldiek belföldi termelő tevékenysége). Ezek alapján megfogalmazhatjuk, hogy a hazai jellegű mutatókból úgy kapjuk meg a nemzeti mutatókat, hogy a hazaiakhoz hozzáadjuk a külföldről, illetve külföldre áramló jövedelmek egyenlegét.

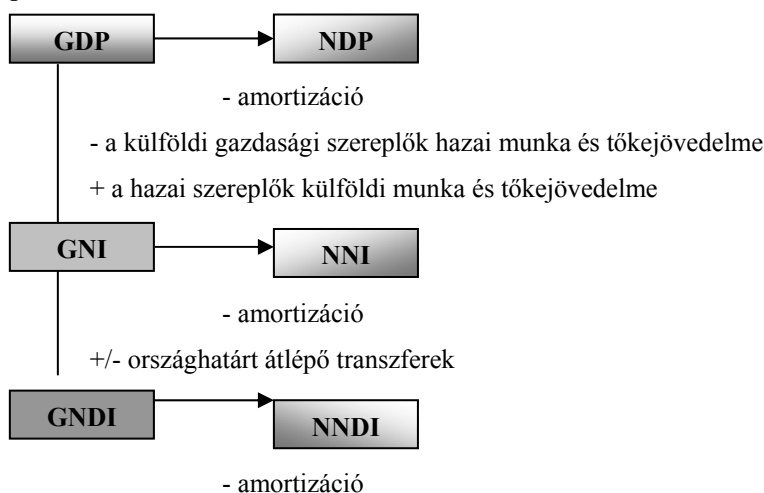
Természetesen igazak az alábbi összefüggések is

Nettó mutatók:

GDP – amortizáció = **NDP (Nettó Hazai Termék)**, és GNP - amortizáció = **NNP (Bruttó Hazai Termék)**

Az „újabb” SNA rendszerekben már a GDP-t is korrigálják (számos hiányossága miatt) pl. a munka és tőkejövedelmekkel. (2.4. ábra) A GDP-ből így megkapják **GNI-t. (Bruttó Nemzeti Jövedelem)**.

2.4. ábra: Az új SNA rendszer felépítése

Ez a mutató a háztartások és az üzleti szervezetek (mint termelési tényező tulajdonosok) jövedelmének összesítésére szolgál, vagyis az ország állampolgárai által realizált összes „bruttó” jövedelmet tartalmazza. A GNI-ből levonva az amortizációt (és megszüntetve az időbeli halmozódást) természetesen megkapjuk az **NNI-t (Nettó Nemzeti Jövedelem)**.

2.3. ábra: A GDP alakulása hazánkban, és nemzetközi összehasonlításban 1995-2005-ig.

Forrás: KSH éves jelentések

Makroökonómia

Tovább korrigálva a GNI-t az országhatárokat átlépő transzferekkel, akkor a rendelkezésre álló jövedelem mutatóihoz juthatunk el, amelyek az ország gazdasági szereplői által az adott időszakban bel- és külföldön megszerzett és ténylegesen felhasználható összes „bruttó” jövedelmet a **GNDI-t. (Bruttó Nemzeti Rendelkezésre álló Jövedelem)** tartalmazza. A GNDI amortizációval csökkentett párja az **NNDI (Nettó Nemzeti Rendelkezésre álló Jövedelem)**.

2.3.2. Új típusú „reformer” mutatók

A legújabb közgazdasági forrásokban még így is támadják az SNA rendszert. Szerintük (jogosan) a rendszer elemei:

- nem képesek különbséget tenni a **jó** (hasznos és produktív), és a **rossz** dolgok, **tevékenységek** között,
- nem veszik figyelembe a **jövedelemelosztásból** származó **egyenlőtlenségeket**,
- nem képesek kezelni a tevékenységek esetleges **negatív külső gazdasági hatásait** pl. a környezetszennyezést,
- nem számolnak a **hosszú távú gazdasági, és természeti hatásokkal** úgy, mint pl. a globális felmelegedés, az ózonpajzs elvékonyodása stb.,
- kimaradnak a társadalmi és gazdasági jólétet emelő, a **szabadidőben** és a háztartásokban **előállított** termékek, és szolgáltatások, valamint a „**fekete gazdaságból**” származó **jövedelmek** is,
- továbbá a hagyományos mutatók **jelentőségét túlbecsülik**, általános nézet ezek mindenáron való növelése, és növekedése.

A felsorolt érvek alapján már az 1970-es években kísérletet tettek a gazdasági növekedést kifejező mutatók megújítására. Az új típusú „reformer” mutatók közös jellemzője még, hogy az adatok hiánya esetében nem az adott tényezőtől tekintenek el, hanem becsléssel próbálják meg azokat pótolni. E reformer mutatók legfontosabbjai:

- A **NEW (Nettó Gazdasági Jólét)** mutató, és az **ISEW** mutató (**a Fenntartható Gazdasági Jólét Indexe**) céljai, hogy kiküszöböljék a korábban említett hibákat, és realisabb képet adjanak a „valóságos” jólétről. A „jóléti” mutatók számba veszik a fogyasztási egyenlőtlenségek jólétre gyakorolt hatását, és a környezeti károsodások jelenértékének beépülését is.
- Az ENSZ dolgozta ki a **HDI-t** (Human Development Index), az **Emberi Fejlődés Indexét**. A GNP egy főre jutó értéke mellett figyelembe vették pl. a születéskor várható életkort, az analfabétizmus és az iskolában töltött évek mértékét is. A mutató emelkedhet, ha nő az írni-olvasni tudók száma, és magasabb lesz a várható élettartam is, de a növekvő életszínvonal és vásárlóerő miatt a környezeti erőforrások is jobban kimerülnek.
- 1977-ben dolgozták ki a **GPI-t** (Genuin Progress Indicator), a **Valódi Fejlődés Mutatóját**. A ténylegesen mérhető tényezők mellett a mutatóban szerepelnek a társadalom, és a természeti környezet becsült költségei (a háztartások és önkéntes gazdaságok tevékenységeinek értékeit, a bűnözés és a fizikai környezet rombolása elleni védelem szükséges költségeit, az erőforrások kimerítésével és a természeti környezet pusztulásával kapcsolatos költségeket, valamint a szabadidő veszteségeit stb.)

Természetesen az említett új típusú mutatók is számos problémával küzdenek, többek között számos tényező pénzben való kifejezése nehézségekbe ütközik, továbbá az egyes országokról számos információ csak nehezen szerezhető be, és természetesen a mutatók számítása sem egyszerű feladat.

Makroökonómia

2.4. A gazdasági fejlődés és a konjunktúra-ciklusok

Az adott ország gazdasági sikeresség legfőbb mércéje, hogy mennyire képes a különböző gazdasági javak és szolgáltatások kibocsátásában magas szintű, és kiegyensúlyozott (fenntartható) növekedést elérni. A közgazdaságtan rendszerint megkülönbözteti a *gazdasági fejlődés* és a *gazdasági növekedés* fogalmát. (A fejlődés átfofőbb, a gazdasági rendszer minőségét jelző folyamat, míg a növekedés a fejlődés mennyiségi oldala.)

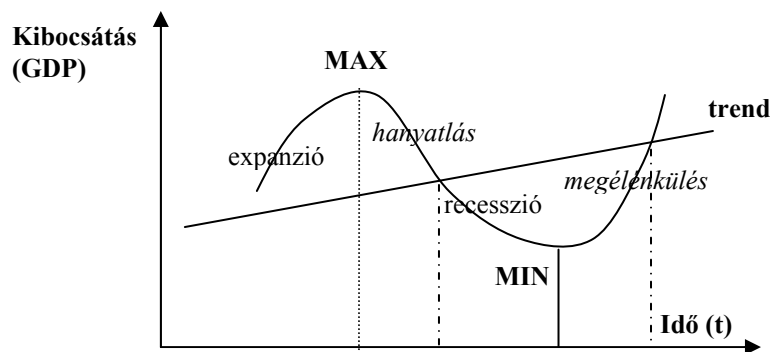
A gazdaság fejlődése, növekedése leginkább az adott ország nemzeti kibocsátásának (GDP) bővülésével jellemezhető. Ennek figyelembe vételével a **gazdasági növekedést** úgy definiálhatjuk, hogy az **egy ország potenciális kibocsátásának, reál GDP-jének bővülését, a termelés gazdasági képességének növekedését jelenti.**

Egy adott gazdaságra jellemző (a hosszú távú vizsgálatokban), hogy a kibocsátás nem egyenes vonalúan, hanem (ahogyan az évek, és évszakok is) ciklikusan változik. Egyszer növekvő fázisban, egyszer pedig hanyatlóan találhatjuk. Napjainkban a modern elemzők ún. fázisokra osztják ezeket a „váltakozásokat”.

A konjunktúra ciklusokat egy adott gazdaságban az összes kibocsátás, a készletek, a fogyasztás, az árak és kamatlábak, valamint a foglalkoztatás periodikus ingadozásai (mozgásai) alkotják.

Az üzleti életben állandó változás tapasztalható. A foglalkoztatás, és a reáljövedelmek visszaesése a **recesszió**⁵, amelyet követheti a megélénkülés, a gazdasági **expanzió**. Ez a folyamat lehet években mérve lassú és gyors is, de akár befejezetlen, és számos egyéb formátumú is. Sőt lehet olyan erős is, hogy egy újabb fellendüléshez vezethet. Egy (2.5. ábra) „klasszikus” konjunktúra-görbéhez hasonlatosan a konjunktúra fázisokat csúcspontok, és mélypontok határolják. E két csúcspontot tekintjük az ingadozások **minimum**, és **maximum** pontjának. A mélypontból a trend eléréséig tart a megélénkülés, a csúcspontból a mélybe tart (a trendig) a hanyatlás, és utána már a válság folyamata következik.

2.5. ábra: Konjunktúra-ciklusok

De vajon hogyan fejeződik be, illetve kezdődhet el a recessziós, illetve az expansziós „kumulatív” folyamat?

Az önfenntartó megélénkülés gátja pl. a **teljes foglalkoztatottság** elérése, és/vagy más termelési tényezők korlátozott mennyisége. A termelés, és a beruházások esése akkor áll meg, amikor az összezsugorodott tőkeállomány

⁵ A **recesszió** kezdeti szakaszában általában felszámolják a raktárkészleteket, ezzel párhuzamosan esik az üzemekbe, és berendezésekbe való üzleti beruházás szintje. Csökken a munkakereslet, esetleg a munkahét is lecsökken, és kényszer-szabadságolások jelentkezhetnek, továbbá a kényszerű munkanélküliség megnövekedése is jellemző. Az üzleti profitok meredeken esnek a recessziók során. A törzsrészvény-árak rendszerint zuhannak, ezzel a hitelkereslet is csökken, azaz a kamatlábak általában ugyancsak csökkennek a recesszió folyamán. A nagyobb depressziók évekig is eltarthatnak. (Lásd nagy gazdasági világválság a harmincas években, és az olajválságok a hetvenes években.) Az **expanzió** tekinthető a recesszió tükörképének, ahol is a fenti folyamatok mindegyike az ellenkező irányban működik: (a kamatláb, a profit és az érzékeny árak is emelkednek.)

Makroökonómia

következtében a tőke hozama ismét növekedni fog. (A gazdasági szereplők a vállalkozásaikat tudatosan nem akarják tönkre tenni.)

Az ingadozások mértékét nagyban gyorsító tényezők az ún. beruházási-**multiplikátor**⁶, és az **akcelerátor**⁷ hatások. E két folyamat együttes kölcsönhatása **kumulatív** (önmagát erősítő) recessziót, illetve expanziót eredményez.

---

⁶ A **multiplikátor** hatást legegyszerűbben úgy képzelhetjük el, mint egy tovaryűrűző hatást. A beruházási kiadások pl. növelik a gépgyártó vállalatok bevételeit, így fejleszteni is tudnak (munkásoknak béremeléseket is adhatnak és újabbakat is vehetnek fel). Ezáltal újabb gazdasági szereplők tudnak költekezni, bevételekhez juttatva cégeket, vállalatokat, amelyek szintén költekeznek... és így tovább. Az összkéréslet bővülése tehát többszörösen nagyobb lesz, mint a kezdeti beruházási kiadás.

⁷ Az **akcelerátor** (felgyorsító) hatásnál megfigyelhető, hogy a beruházásokat elsősorban a kibocsátás változásának üteme határozza meg. Ha a kibocsátás növekszik a beruházási kiadások is magasak, csökkenésekor pedig alacsony szintre süllyednek. De magas szinten stagnáló késztermék-*kibocsátás is a beruházás visszaeséséhez vezethet.

Mikroökonómia

III. Fejezet: *A piac működési mechanizmusa*

3.1. A piac működésének alapjai

A piac fogalmát sokféle „értelemben” használják (vásárközpont, tőzsde, munkaközvetítő iroda stb.). A piac lényegének megismeréshez (a fogalmán kívül) hozzátartozik a legfontosabb feladatainak, funkcióinak és működésének a megértése.

A piac fő **feladata**, hogy az emberekben felmerülő szükségleteket összehangolja a termeléssel. A piacon a fogyasztók (háztartások) és termelők (vállalatok, üzleti szervezetek) kerülhetnek egymással szoros kapcsolatba, úgymint vevők és eladók. A háztartások a piacon (árupiac) szerzik be a fogyasztási cikkeiket, és a munkavállalás is szintén egy piacon (munkapiac) keresztül valósulhat meg. A pénzmegtakarítások pedig a pénzpiacon, és a tőkepiacon keresztül jutnak el (befektetés, beruházás formájában) a termelőkhez.

A piac egyik alapvető **funkciója**, hogy a munkamegosztás révén elkülönült termelők és fogyasztók számára találkozási „helyet” biztosítson. A piac másik közvetett funkciója, hogy az adás-vételén keresztül egyúttal meghatározza a szűkösen rendelkezésre álló erőforrások felhasználását is.

A piac a potenciális és tényleges vevők és eladók cserekapcsolatainak rendszere, az adásvételek helyszíne, valamint olyan mechanizmus, amelynek során az árak a kereslet-kínálat hatására változnak.

A termelők termékük eladhatósága alapján döntenek arról, hogy érdemes-e az adott termék termelését növelni, esetleg több munkaerőt, tőkét felhasználni, vagy egyéb más területre összpontosítsanak. (Eladásra termelni addig érdemes, amíg az árak piacon elérhető ára nagyobb a termelési költségeiknél). A háztartások számára a rendelkezésre álló jövedelmek (munkabér) jelentik a szűkösen rendelkezésre álló erőforrást, így a termékínálat és az árak alapján döntenek ennek célszerű felhasználásáról.

3.2. Piaci mechanizmus

A piaci mechanizmus során alakul ki a keresett termékmennyiség, és a kínált termékmennyiség közötti egyensúly. A termelők és a fogyasztók (mindig számukra) a lehető legnagyobb eredményt akarják elérni. Tehát a termelők magas árakon akarnak eladni, a vevők pedig alacsony árakon akarnak vásárolni. Az ellentétes érdekeket a piac önszabályozó mechanizmusa hozza közös nevezőre.

A **piaci mechanizmus** alapelemei: a *kereslet*, a *kínálat* és az *ár*.

A kereslet az a termékmennyiség, amit a vizsgált piacon a vevők adott áron képesek és hajlandóak megvásárolni.

A keresletre ható legfontosabb tényezők: a termék piaci ára, a vásárlók jövedelme, a vásárlók ízlése és szokásai, a kapcsolódó termékek árai, reklám. De olyan további tényezők is, mint az időjárás, divat, stb.

A kínálat a piacon eladásra felajánlott termék és szolgáltatás mennyiség.

A piacon megjelenő termékmennyiségre, a kínálatra ható legfontosabb tényezők: a termék piaci ára, a termelési költségei, a termelés technikai feltételei, a gazdasági konjunktúra (a nemzetgazdaság összteljesítményének ciklikus változása) alakulása.

Az ár az a pénzmennyiség, amennyiért egy árut a piacon meg lehet vásárolni, illetve el lehet adni.

Mikroökonómia

A vevők elsősorban az ár alapján döntenek el, hogy megveszik-e az adott terméket, illetve mikor, hol és mennyit vásárolnak belőle. A fogyasztók természetesen megváltoztatják viselkedésüket, ha az árak is változnak. A fogyasztók számára az áruk ára jelenti annak „fogyasztási” költségét, ezért minél olcsóbban szeretnének vásárolni. Az eladók számára az ár határozza meg a bevételt, ezért ők a csökkenő árakat „fenyegetésnek” tekintik.

A piaci mechanizmuson a kereslet és kínálat folyamatos egymásra hatását értjük, amelyben az árak játszószék a közvetítő, koordináló szerepet.

Az árak változása mind a keresletet, mind a kínálatot alkalmazkodásra kényszeríti. A magas ár arra kényszeríti a fogyasztókat, hogy kevesebbet vegyenek, a termelőket pedig arra, hogy többet termeljenek. Ezért a szűkösen rendelkezésre álló termékek ára természetesen magas, (mivel kevés van belőlük), de ha egyre többet termelnek belőlük, megszűnik azok viszonylagos szűkösége (és az áruk is alacsonyabb lesz). Ugyanez a mechanizmus játszódik le ellentétes irányban is. E két ellentétes hatás a piaci mechanizmuson keresztül egyenlíti ki egymást, az árak változása így a kereslet és kínálat közeledését eredményezi.

3.2.1. Keresleti és kínálati függvény

A kereslet mozgásának pontosabb jellemzőit akkor ismerhetjük meg, ha először a keresett mennyiség, és az ár közötti kapcsolatot vizsgáljuk meg. Egy adott termék esetében függvényszerű kapcsolatot feltételezünk az ár, és a kereslet mennyisége között.

A keresleti függvény megmutatja, hogy a különböző árak mellett a vevők mennyit hajlandóak és képesek az adott termékből vásárolni.

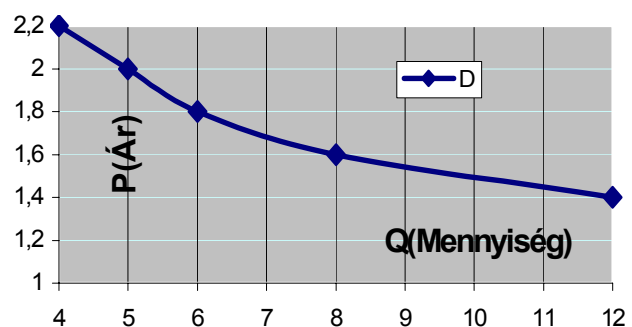
Pl.: Az Opel Astra gépkocsi piacra kerülése előtt a gyár megvizsgálta, hogy különböző árakon a magyarországi fogyasztók mennyit vennének meg a kibocsátást követő egy éven belül. (3.1. táblázat).

A kapott adatokat grafikusan is ábrázolhatjuk. A vízszintes tengelyen a keresett mennyiséget vesszük fel (**Q**), a függőleges tengelyen pedig az árat jelöljük (**P**). Az összetartozó ár, és mennyiség pontértékek adják meg a keresleti függvényt (*Demand*). (3.1. ábra).

3.1. táblázat: Az Opel Astra kereslete

ÁR (MILLIÓ FT)	KERESETT MENNYISÉG (EZER DB.)
1,4	12
1,6	8
1,8	6
2,0	5
2,2	4

3.1. ábra: Az Opel Astra keresleti görbéje

A keresleti görbe negatív lejtésű görbe, amely arra utal, hogy a fogyasztók magasabb árakon kevesebb mennyiséget, alacsonyabb árakon pedig többet hajlandóak vásárolni. Ez a kereslet törvénye.

A kínálat elemzésénél ugyanúgy, mint a keresletnél első lépésben csak az ár hatását vizsgáljuk meg. A kínálat törvénye azt mondja ki, hogy a kínált mennyiség nő az árak növekedésével, míg az árak csökkenésével az eladók kevesebb árut akarnak eladni.

Mikroökonómia

A kínálati függvény megmutatja, hogy különböző árak mellett milyen mennyiséget visznek a termelők a piacra.

A kínálat jele: (Supply). A kínálati függvényt a keresletéhez hasonlóan egy példán keresztül mutatjuk be.

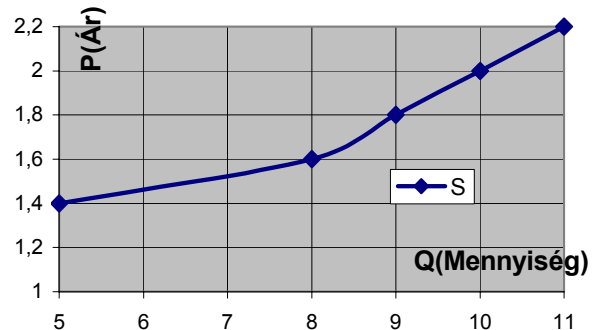
Az Opel gyár szakemberei a költségek és a bevételek elemzése alapján meghatározták, hogy különböző árak mellett mennyi személygépkocsit érdemes értékesíteni Magyarországon. (3.2. táblázat.)

A kínálati függvény balról, jobbra „növekvő” görbe, azaz a magasabb árakon a termelő többet akar eladni, mint alacsony árakon (3.2. ábra.).

3.2. táblázat: Az Opel Astra kínálata

ÁR (MILLIÓ FT)	KÍNÁLT MENNYISÉG (EZER DB.)
1,4	5
1,6	8
1,8	9
2,0	10
2,2	11

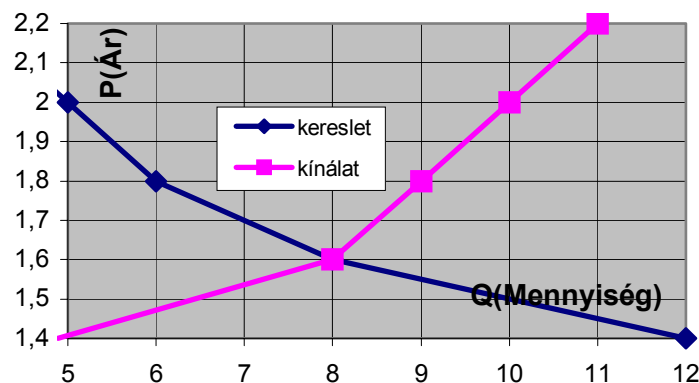
3.2. ábra: Az Opel Astra kínálati görbéje.

3.2.2. A kereslet és a kínálat egyensúlya

A keresleti és kínálati függvények együttesen jellemzik egy termék piacának egészét. E két függvény felrajzolható közös koordináta-rendszerben is (3.3. ábra). (Ezt a függvénygörbe-együttest Alfred Marshall, híres angol közgazdász tiszteletére **Marshall-keresztnek** nevezzük.)

3.3. ábra: A Marshall-kereszt ábrája

A Marshall-kereszt segítségével fontos piaci jelenségek és a hozzájuk kapcsolódó fogalmak is tisztázhatók.

Piaci egyensúlyról akkor beszélünk, ha a piacon kialakult ár mellett az eladók pontosan annyit kínálnak, amennyit a vevők meg tudnak, és meg is akarnak vásárolni. Ez a keresleti és a kínálati függvény metszéspontjánál létrejövő állapot.

(A példánkban a vevők és az eladók szándéka 1,6 millió Ft-os ár mellett találkozik. Ekkora ár mellett ugyanis a vevők, és az eladók egyaránt 8 ezer db-ot vennének meg, illetve kínálnának fel eladásra. A piacon így nem keletkezik sem hiány, sem pedig felesleg.)

Egyensúlyi ár az a piaci ár, amely mellett az adott termék keresett és kínált mennyisége egyenlő.

Az egyensúlyi árhoz tartozó keresleti-kínálati mennyiséget **egyensúlyi mennyiségnek** nevezzük.

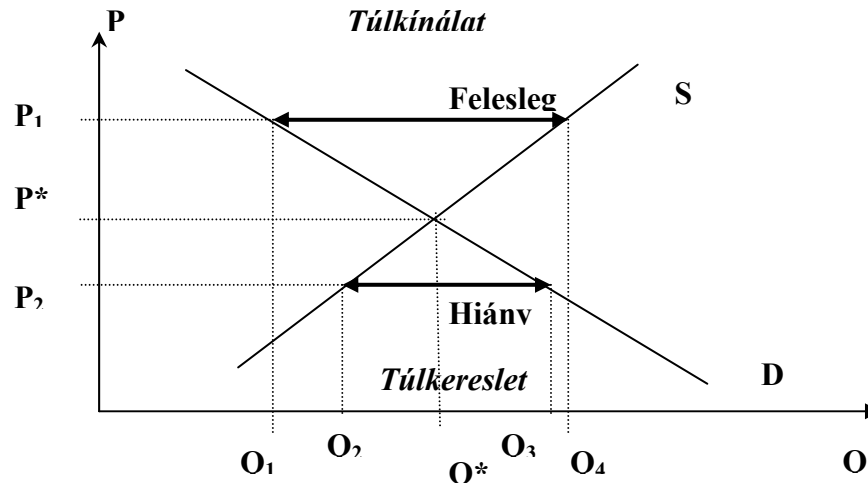
Mikroökönómia

3.2.3. A kereslet és a kínálat egyensúlytalansága

A piac azonban csak ritkán kerül egyensúlyi helyzetbe, sokkal jellemzőbb az egyensúlyi állapottól való kisebb-nagyobb eltérés. Első esetben, ha egy adott termék piacán az aktuális piaci (tényleges) ár (P_1) nagyobb, mint az egyensúlyi ár (P^*), akkor a hozzá tartozó keresett mennyiség (Q_1) kisebb lesz a felkínált (Q_4) –kínálathoz tartozó- mennyiségnél, tehát a termékből **felesleg** ($Q_4 - Q_1$) keletkezik. A piac túlkínálatos, a termelők a feleslegre és pl. a magas raktárkészletekre a termelés csökkentésével válaszolnak.

Az egyensúlytól való eltérést a 3.4. ábrán keresztül mutatjuk be a Marshall-kereszt segítségével.

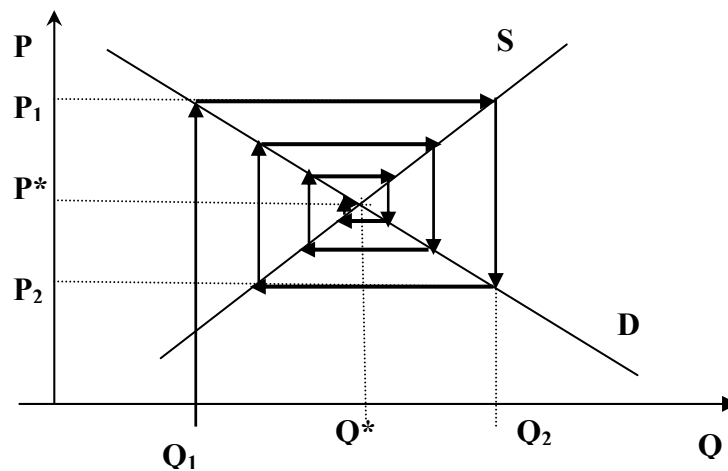
3.4. ábra: A piaci felesleg és hiány

Ha az adott aktuális ár (P_2) kisebb az egyensúlyi árnál, akkor a kereslet (Q_3) mennyisége nagyobb a kínálatnál (Q_2), amely **hiány** ($Q_3 - Q_2$) kialakulásához vezet, így a piac túlkeresletes. A meglévő termékeket magasabb áron is el lehet adni, így az árak emelkednek, amelyre a termelők utólag a termelés növelésével válaszolnak.

A „tökéletes versenyt” feltételező piaci mechanizmus a vevőket és az eladókat az egyensúly felé tereli. A 3.5. ábrán az ún. **dinamikus pókháló-elv** bemutatásával szemléltethetjük a piac egyensúly irányába történő fokozatos „mozgását”.

3.5. ábra: A dinamikus pókháló-elv

A termelők a mai árak alapján döntenek a jövőbeni kínálati mennyiségekről. Ha egy adott évben (pl. jó termés estén) felesleg keletkezik ($Q_2 - Q_1$), nem tudják eladni a számított áron (P_1) a termékeiket. A túlkínálat miatt az ár az egyensúlyi ár alá esik (P_2), mert végül a termelők kénytelenek megszabadulni tőlük. A következő évben a

Mikroökonómia

tavalyi ár (P_2) kevesebb áru termelésére készíti a termelőket, a kevesebb mennyiség viszont egy év múlva hiányt, azaz áremelkedést okoz. A kereslet-kínálat helyzete a folytonos változások révén egyre kisebb mértékben tér el az „ideális” egyensúlytól.

3.3. A piaci verseny jellege, piaci formák

A piac nélkülözhetetlen tényezője a **verseny** (harc a vevők kegyeiért), amely valamilyen formában mindig létezik (a gazdasági kapcsolatokból nyerhető előnyök megszerzésért) a piaci szereplők között. Egy termék piacának jellegét (szerkezetét), a piac formáját a következő körülmények határozzák meg:

- a **piaci szereplők** (eladók, illetve vevők) **száma és nagysága**,
- a **piacra lépés feltételei**,
- a **termékek jellege**,
- a piaci szereplők **befolyása az árak alakulásra**.

Az eddigiek során a piacot úgy tekintettük, mint egy tökéletesen versenyző (kompetitív) piacot, ahol a kereslet-kínálat hatására az árak szabadon mozoghatnak, a termelők döntéseit semmi sem akadályozza, szabadon növelhetik termelésüket, amelyhez elegendő tőke áll rendelkezésre.

A mai modern gazdaságokban egyre kevesebb azoknak az ágazatoknak a száma, ahol „igazi” versenypiacal találkozhatunk, a legtöbb iparág két elméleti szélsőség, a versenypiac és a monopólium keveréke.

Az ismertebb piactípusok a piaci szereplők száma szerint a következők:

- **Versenypiac**
- **Monopólium**
- **Oligopólium**
- **Monopolisztikus versenypiac**

Attól függően, hogy mennyi a piaci szereplők száma többféle piaci helyzet létezhet. Ha sok a piaci szereplő a verseny jellege is más lesz, mintha kevesebb lenne. Valamilyen formában azonban minden szereplő alkalmazkodik a piachoz, s ebben a profitérdekelttségnek döntő szerepet tulajdoníthatunk.

3.3.1. Tökéletes versenypiac

A piacot akkor tekintjük versenypiacnak, ha egy-egy eladó nem, vagy csak nagyon kis mértékben tudja befolyásolni az árakat és a piac egyéb jellemzőit, mivel nagyszámú termelő kínálja a termékeit, így egy-egy termelő piaci részesedése csekély, ezért a termelőknek kell alkalmazkodnia a piaci viszonyokhoz.

A **tökéletes versenypiac** jellemzői:

- Nagyszámú termelő (több tízezer) kínálja termékeit. A vevők (száma is korlátlan) számára teljesen közömbös, hogy melyik eladótól vásárolnak.
- Az árak a termelőtől függetlenül a kereslet-kínálat nagyságától függően (lásd a piaci mechanizmus fejezetet) alakulnak ki, mert minden eladó csak a töredékét adja az adott termék összkínálatának. A termelő árelfogadó, az ár számára külső adottság, amelyet nem tud befolyásolni.
- A termelők csaknem ugyanolyan termékeket kínálnak, ezek megjelenése, minősége hasonló. Egyik termék helyettesíthető a másikkal (pl. akácméz, és vegyes virágméz), minőségileg nem nagyon különböznek egymástól. (Természetesen minden egyes fogyasztó egyéni ízlésétől is függ, hogy mit

Mikroökonómia

tekint helyettesítő termékeknek.) Nincsenek a termékek megkülönböztetve egyedi jellemzőkkel, pl. márkajelzéssel, vagy védjeggyel.

- Az iparágba való belépésnek, és kilépésnek nincsenek akadályai: bárki szabadon létrehozhat új vállalatot, vagy felhagyhat a termeléssel. A vállalatok nem tudják megakadályozni új termelők belépését, a termelők versenyeznek egymással.
- Kompetitív piacon mind a piaci, mind a technológiai jellegű információk szabadon hozzáférhetők, és a piaci szereplők tökéletesen informáltak.

A tökéletes verseny tehát az a piaci forma, amelyben a piaci szereplők száma nagy, a piac végtelenül nagy egy-egy szereplőhöz képest, a termékek homogének, a piacra jutás szabad, a szereplők árelfogadóak, az információk áramlása szabad.

A versenypiacon a piaci árat a termékek összes kereslete és összes kínálata határozza meg. Ha csak egyetlen termelő változtatja meg a kínálatát, vagy a termékének árat, akkor nem tudja befolyásolni a piac egészét. A szabad versenyes piac a valóságban „tisztá” formában soha nem is létezett. Napjainkban a tiszta vagy tökéletes versenypiac bizonyos jellemzői csak néhány gazdasági területen dominálnak, pl. egyes mezőgazdasági termékeknel (paradicsom), vagy különböző szolgáltatások (taxi) esetében.

3.3.2. Monopolpiac

A monopólium olyan piacforma, amelyről minden szempontból elmondható, hogy a szabad verseny ellentéte.

A monopol piacon egyetlen vállalat jelenik meg. Egyedül képes meghatározni az árat és egyéb feltételeket.

A monopóliumról elméletileg akkor beszélünk, ha valamely termelő által kínált árunak nincs másik alternatívája, nincsen olyan helyettesítő termék a piacon, amely azonos módon tudna kielégíteni egy adott fogyasztói szükségletet.

A monopólium jellemzői:

- A piacon egyetlen résztvevő nyújtja az adott termék teljes kínálatát, és nagy tőkeerővel rendelkezik.
- A fogyasztók számára korlátozott a választás, mert a rendszerint egyedül termelő vállalat által kínált árúknak egyáltalán nincs más helyettesítője.
- A monopóliumok általában ármeghatározók, mert versenytársak hiányában ők maguk szabják meg a piaci árakat. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ármeghatározása teljesen tetszőleges lehetne (a fogyasztók bármekkora árat nem képesek megfizetni még ha nem is helyettesíthető a termék.)
- A monopólium akadályozza a versenytársak piacon való megjelenését. A verseny kiiktatása, korlátozása jellemző rá, és ezzel az erőforrások optimális felhasználását is akadályozza.

Napjainkban nagyon ritkán fordul elő, hogy egy termék piacán egyetlen termelő legyen. A természetes monopólium olyan ágazatokban alakul ki, amely jelentős beruházásokat igényel, mert a párhuzamos kapacitások kiépítése értelmetlen. Ilyen monopóliumok a vasút, gáz és az áramszolgáltatás területén alakulhatnak ki. (MÁV, MATÁV régebben a vezetékes telefonnál).

A „mesterséges” (50% fölötti piaci részesedés) monopóliumok tevékenységét a legtöbb országban államilag is szabályozzák, és szigorúan büntetik. (Microsoft per USA). Az állami fennhatóság kiterjed a belépés engedélyezésére (koncesszió), az árakra, a termelési mennyiségekre, és a minőségre.

E két szélsőséges eset (monopólium és a versenypiac) tisztán modellezhetők, de **a valóságban többnyire a köztes helyzetek jellemzőek.**

Mikroökonómia

3.3.3. Oligopolpiac

Környezetünkben tehát kevés példát tudunk felsorolni, hogy egy terméket kizárólag egyetlen piaci szereplő állít elő és adja az adott termék (ágazat) termelésének jelentős hányadát. (Az előállított termék más hasonló termékkel közvetlenül nem helyettesíthető.) Annál gyakoribb, hogy néhány nagyvállalat adja a termelés döntő részességét. Pl.: autógyártás, acél-, dohány-, édesség-, vagy üdítőital-ipar.

Az **oligopól piactípus** esetében a piacon néhány viszonylag erős nagyvállalat működik, amelyek tevékenysége kölcsönösen –nagyértékben- befolyásolja az összes piaci résztvevő helyzetét. Az oligopolpiac résztvevői nem csupán a kereslet alakulását próbálják felmérni, hanem a versenytársak várható reagálását is. Élénken figyelik egymás K+F-i eredményeit, kínálatát, stratégiáját, és marketing tevékenységét.

Az oligopolpiac jellemzői:

- Kevés a piaci résztvevő, közöttük kölcsönös függés alakul ki.
- A piaci ár alakulását és a kínálat nagyságát, csak az oligopól vállalatok termékeinek ára, és kínálata befolyásolhatja.
- Meghatározzák, illetve korlátozzák a piacra való belépést.
- A versenyben a termékek minősége, a reklám, a jó hírnév fontosabb, mint az ár. Az árakat egymáshoz viszonyítva állapítják meg. (pl. Coca-Cola és Pepsi).

Oligopolpiac esetében a résztvevők kis száma miatt erős a kölcsönös függés, ebből adódóan az egymás túlszárnyalására való törekvés mellett jellemző, hogy az oligopól vállalatok összehangolják döntéseiket. A verseny csökkentése érdekében az iparág vállalatai között megegyezés születhet az árra, és a megtermelt mennyiségre is, (pl. a **kartell-szerződések**).

3.3.4. Monopolisztikus versenypiac

Monopolisztikus versenypiac esetében kevesebb vállalat található a piacon a versenypiachoz képest, viszont a piaci szereplők között nem alakul ki kölcsönös függés (mint az oligopólium esetében).

A monopolisztikus versenypiac tehát az oligopólium, és a tiszta versenypiac bizonyos tulajdonságait egyesíti. Az oligopóliumtól eltérően a vállalatok többnyire nem tudják figyelembe venni a többiek várható magatartását, mert a piaci szereplők túl nagy száma, vagy egyéb okok ezt nem teszik lehetővé. Termékeik egyedi védjeggyel vannak megkülönböztetve, közöttük éles a verseny, együttműködés nincs az árak, vagy a megtermelt mennyiségek rögzítésére (pl. a farmer nadrágok piaca.)

A monopolisztikus versenypiac jellemzői:

- A piaci szereplők száma viszonylag nagy, közöttük nincs kölcsönös függés.
- A vállalatok ármeghatározók (, de ebben erős korlátok érvényesülnek.)
- A piacra lépésnek nincsenek akadályai.
- A termékek legtöbbször egyedi megkülönböztetéssel (védjeggyel) rendelkeznek.

Az alapvető piaci formákat néhány jellemző vonását a 3.3. táblázatban foglaltuk össze.

Mikroökonómia

3.3. táblázat: A piaci formák jellemzői

Piactípus	Termelők száma, és tőkeereje	Termékek jellege	Árak szerepe	Versenypiacra lépés
Versenypiac	Nagyszámú termelő, kis tőkeerő	Homogén	Árelfogadó	Erős verseny, piacra lépés akadálytalan
Monopólium	Egyetlen termelő, nagy tőkeerő	Egyetlen termék	Ármeghatározó	Verseny korlátozott, piacra lépés csaknem lehetetlen.
Oligopólium	Néhány termelő, nagy tőkeerő	Megkülönböztetett, de lehet homogén is	Árkereső	Kölcsönös függés, piacra lépés korlátozott
Monopolisztikus versenypiac	Nagyszámú termelő, nagy tőkeerő	Megkülönböztetett	Ármeghatározó (korlátokkal)	A piacra lépés nem korlátozott

3.4. A piac „kudarcai”

A piac nem „mindenható” időnként cserbenhagy bennünket, a legfőbb piaci **kudarcok** a következők:

- a gazdasági **túltermelési válságok** kirobbanása, amely jelzi (és figyelmezteti is) a gazdasági szereplőknek, hogy a fogyasztási és a beruházási javak keresletéből adódó összkereslet nem mindig egyezik meg a nemzeti jövedelemmel.
- a **tökéletes (kompetitív) verseny hiánya**. Tökéletes verseny csak akkor létezik, ha egyetlen gazdálkodó, üzleti szervezet vagy munkás sem képezi a teljes piacnak olyan nagy hányadát, hogy befolyást gyakorolhasson a piaci árra. A mai modern „tökéletes” piacokon viszont, ez az „idilli” állapot csak álom maradhat. Ha a tökéletes verseny feltételei nem teljesülnek, akkor nem biztosított a gazdaság hatékonysága sem.
- A társadalmi **igazságosság sérülhet**, mert a piaci elosztás nem rászorultság. hanem fizetőképesség szerint működik. (Egy szegény ember szívóműtétjét támogatni kell, mert saját jövedelmi helyzete nem teszi lehetővé annak megvásárlását.)
- a piac „láthatatlan keze” gyakran félre is kormányozhatja a gazdaságot, ekkor ún. **külső gazdasági hatásokról** (ún. **externáliákról** beszélhetünk).

Externália (külső gazdasági hatás) esetén az egyik gazdasági szereplő tevékenysége piaci ellentételezés nélkül befolyásolja egy másik gazdasági szereplő helyzetét.

Külső hatásról, vagy externáliáról tehát akkor beszélünk, ha a termelés vagy a fogyasztás „járulékos hasznokat” eredményez másoknál, amelyeket azok nem térítenek meg, illetve olyan költségeket okoz másoknak, amelyeket azok nem önként viselnek.

A külső gazdasági hatásokat többféleképpen csoportosíthatjuk. Az egyik lehetséges felosztás szerint pozitív és negatív externáliáról beszélünk. **Pozitív externália** esetében a külső hatás a befolyásolt személy számára kedvezően módosítja a gazdasági környezetet. **Negatív externália** esetében a külső hatás a befolyásolt személy számára hátrányosan alakítja át környezetét.

A méz és almatermelés a pozitív externáliára, a cementgyár és a környezetszennyezés esete pedig a negatív externáliára példa. Igen gyakran előfordul, hogy adott tevékenység egyidejűleg pozitív, és negatív extern hatásokat is kivált. Egy nagy forgalmú főút építése a járművek zaja miatt a környékeliek számára negatív externáliát

Mikroökonómia

jelent, de a közlekedés fejlődése révén a település fejlődési lehetőségei is (gyorsabb közlekedés, új munkahelyek, turizmus fellendülése) kedvezően változhatnak meg.

Megkülönböztetünk továbbá fogyasztói, és termelői externáliákat is. Ha egy fogyasztói tevékenység okoz külső hatást, akkor **fogyasztói externáliáról** beszélünk, amikor egy termelő tevékenysége idéz elő környezeti hatást, akkor **termelői externáliát** emlegetünk.

Ezek alapján számos externáliát megkülönböztethetünk:

- Negatív fogyasztói externália: a szomszédos asztalnál dohányzó vendég.
- Pozitív fogyasztói externália: a strandon valaki mellettünk a kedvenc zeneszámunkat hallgatja.
- Negatív termelői externália: környezetszennyező hőerőmű.
- Pozitív termelői externália: a méztermelő és a szomszédos telek almái.

(A piaci kudarcok leküzdését alapvetően az államnak kell megoldania, amelyhez számos eszköz áll a rendelkezésre. Lásd a kormányzattal kapcsolatos fejezetet.)

Mikroökonómia

IV. Fejezet: *A termékek (fogyasztási cikkek) piaca*

A gazdasági folyamatok elemzése során a piacot többféle szempontból is csoportosítottuk. Egy fontos elhatárolásra kell még felhívni a figyelmet:

- a fogyasztási cikkek, és szolgáltatások piacát (a továbbiakban **termékpiac**), és
- a termelési tényezők piacát (a továbbiakban **tényezőpiac**) kell megkülönböztetnünk,

Mikroökonómiai értelemben a termékpiacon a végső fogyasztásra kerülő javak, vagyis a fogyasztási cikkek piacát értjük. A termékpiac „végső felhasználói” (fogyasztók és a háztartások) a fogyasztás érdekében a piac keresleti oldalán vásárolnak különböző javakat. A vállalatok, üzleti szervezetek pedig, mint termelők (egyben eladók) a piac kínálati oldalán helyezkednek el.

A termékpiacon tehát fogyasztási cikkek adásvétele történik. A termékpiac keresleti oldalán a fogyasztók (háztartások), kínálati oldalán pedig az eladók (termelők, kereskedők, üzleti szervezetek) állnak.

4.1. A termékpiac keresleti oldala: a fogyasztó és a háztartás

A fejlett piacgazdaságok meghatározó szereplője a fogyasztó, ezért kezdjük a piacgazdaság tanulmányozását a fogyasztók csoportosításával, majd a fogyasztói magatartások elemzésével.

A fogyasztók legfontosabb csoportjai:

- az *egyéni fogyasztók* illetve háztartások (más kifejezéssel **végső fogyasztók**) szükségleteinek kielégítése végső soron a termelés célja,
- az *állami intézmények*, mint „fogyasztók”: az állami intézmények **működéséhez**, és a **közösségi szükségletek kielégítéséhez** vásárolnak fogyasztási cikket és beruházási javakat.
- a *termelő vállalatok*, mint fogyasztók: alapvetően termékeik előállításához vásárolnak termelési tényezőként főleg tőkejavakat, ez viszont már **termelő fogyasztásnak** minősül.

A fogyasztás célja és értelme a szükségletek kielégítése, amelynek eszközei az anyagi javak és a szolgáltatások. Ezek szükségessége miatt a szükségleteket soha nem elégíthetjük ki teljesen. A fogyasztó ezért rendszeresen választásra kényszerül, el kell döntenie, hogy szűkös jövedelemforrásait figyelembe véve milyen sorrendet alakít ki a szükségletei között. A fogyasztói magatartás elvei igen egyszerűek. Az egyének arra törekcsenek, hogy adott jövedelmüket úgy költsek el, hogy a megvásárolt javak a legjobban szolgálják szükségleteik kielégítését, és a jólétük növelését.

A háztartások fogyasztói döntéseit, magatartásait meghatározó legfontosabb tényezők:

- a fogyasztó preferencia rendszere,
- a termék jellege, hasznos tulajdonságai, szükséglet kielégítő képessége,
- a háztartások jövedelme,
- a fogyasztási cikkek árai.

Fogyasztói preferencia(skála)rendszer, egyéni rangsor: a fogyasztók szükségleteinek rangsorolása, fontossági sorba rendezése, s ennek alapján választás termékek termékcsoprtok között. A fogyasztó szükségleteinek rangsorolásánál saját, belső értékrendjéből indul ki, de figyelembe veszi a javak hasznos tulajdonságai mellett személyes pénzjövedelmét, és a termékek árait is.

Mikroökonómia

A jövedelem fogalmát a közgazdaságtan kettős értelemben használja: **nomináljövedelem** és **reáljövedelem**. A nomináljövedelem a fogyasztó rendelkezésére álló adott (pénznemben kifejezett) pénzeszközök mennyisége. A reáljövedelem nem más, mint az anyagi javak és szolgáltatások azon mennyisége, amit az adott jövedelemből (pénzmennyiségből) meg lehet vásárolni.

A korlátozottan rendelkezésre álló pénzüjvedelem mellett, a fogyasztó legalább ilyen kritikusan vizsgálja meg az árak **árát** is. Az adott pénzüjvedelem mellett ugyanis az ártól függ, hogy mennyi terméket lehet megvásárolni. (Lásd a piaci mechanizmus fejezeténél a **kereslet törvényét**.)

A fogyasztó preferenciarendszerét számos **normálistól eltérő „külső hatás”** befolyásolhatja: a felsorolt esetekben a keresett mennyiség az árváltozással **azonos irányban** mozdulhat el.

1. *Nyájhatás*: a fogyasztó nem akar elmaradni a többiektől, a divatos fogyasztói tendenciákat követi.
2. *Presztízs, vagy sznobhatás (Veblen)*: az előbbivel ellentétes hatás, a fogyasztó a különleges, presztízs javakat keresi, mert „ki akar emelkedni” a többiek közül.
3. *Minőségi hatás*: a fogyasztók egyéb információk hiányában az árakból következtetnek a minőség alakulására. Az árcsökkenést gyakran a minőség romlásaként értelmezik.
4. *Spekulációs hatás*: a fogyasztó döntéseit, és jövőbeni várakozásait olyan „indikátorokhoz” igazítja, mint pl. a tőzsde. (A fogyasztók többletvásárlással reagálnak az áremelkedésre, további áremelésre számítva.)
5. *Giffen hatás*: alapvető, „alacsonyabb rendű” létszükségleti cikkek áremelkedése, olyan kivételes hatást gyakorol a keresletre, hogy a háztartások kénytelenek egyéb, drágább termékek fogyasztását csökkenteni, és inkább a megdrágult javakból vásárolnak többet.

4.1.1. A hasznosság „elmélete”

Az előzőekben láthattuk, hogy a fogyasztói döntések egyik „kitüntetett” szempontja a hasznosság. A fogyasztó a megszerzett jószágoknak olyan hasznosságot tulajdonít, amelyet az adott jószág, vagy szolgáltatás elfogyasztása révén nyerhet.

Hasznosság: valamely jószág, vagy szolgáltatás hasznos tulajdonságainak összessége, illetve az a kielégülés, amelyet a fogyasztó az adott jószág(kombináció) elfogyasztásával nyer.

A teljes haszon (TU) függvény (a 4.1. ábra) adott pontja azt mutatja meg, hogy a jószág adott mennyiségének elfogyasztása mekkora hasznosság-érzetet okoz. Ez az érték a jószág fogyasztásának növekedésével folyamatosan emelkedik (az első termék haszna plusz a második elfogyasztásából származó haszonnövekmény stb.), de egyre kisebb mértékben.

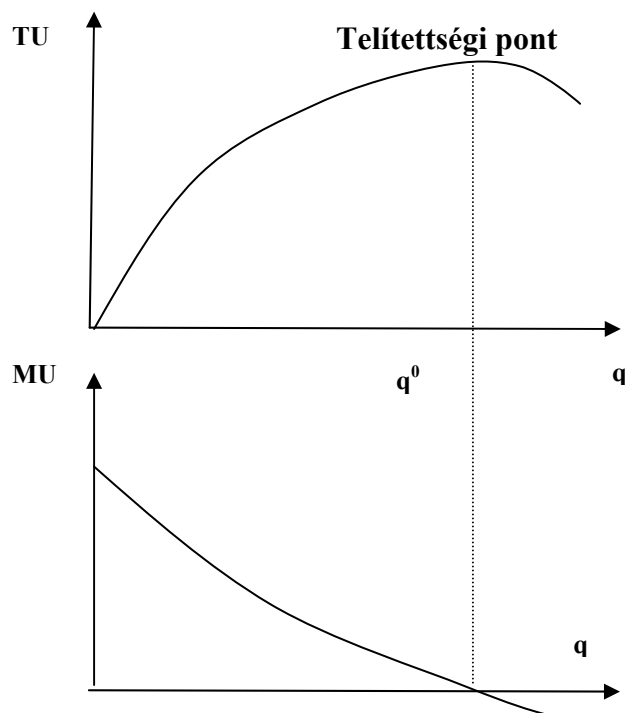
Gossen I. törvénye szerint egy jószág fogyasztását egyoldalúan növelve, (miközben a többi jószág fogyasztása változatlan), a hasznosságérzet fokozatosan nő, egyre jobban és jobban érzi magát a fogyasztó, de ez a javulás egyre kisebb mértékű. Minél többet fogyaszt, annál kevésbé járul hozzá boldogságérzete növeléséhez az újabb jószág-egységek elfogyasztása (csökkenő hozadék-elve).

Képzeljünk csak el, ha bármilyen terméket elfogyasztunk, mindig az első falat „esik” a legjobban, utána már egyre kevésbé okoz örömet (hasznosságot) számunkra.

A határhaszon (MU) az a szám, amely megmutatja, hogyan változik a fogyasztó összhazna (TU), ha egységnyel növeli fogyasztását valamely termékből $MU=dTU/dQ$.

Mikroökonómia

4.1. ábra: A teljes haszon és a határhaszon függvény

A csökkenő élvezetek elvéből következően a határhaszon függvény folyamatosan csökken, az X tengelyt pedig éppen a fogyasztó telítettségi pontjánál metszi, (ahol az MU értéke nulla,) majd pedig negatív értéket vesz fel a koordináta rendszerben. **Telítettségi pont egy jószág azon mennyisége, amelynél többet fogyasztva az összhhaszon (TU) már nem nő tovább.**

Természetesen a teljes haszon nem lesz negatív. A **csökkenő élvezetek elvét** nevezhetjük a csökkenő határhaszon törvényének is: tehát az egymást követő pótlólagos jószágegységek elfogyasztásakor a teljes haszon egyre kisebb mértékben nő.

A társadalomban sok ember él és mindenki csereberélni szeretne, hogy fokozza a jólétét. Ennek a logikának megfelelően meg kellett jelenjen (ennek lebonyolítására) egy új csereeszköz is. A pénz ebben a felfogásban elvont hasznosságot fejez ki. A hasznosságot, mint mérhető, számszerűsíthető nagyságot határozza meg.

Az azonos hasznosságot jelentő termék-kombinációk⁸ a fogyasztó számára „közömbös” kombinációk, minden ilyen lehetséges fogyasztási lehetőség számára (egymással) teljesen egyenértékű. Az eddigiek során csak a fogyasztó szükségleteivel, preferenciáival foglalkoztunk, ideje megvizsgálnunk a fogyasztó anyagi lehetőségeit is. (Egy jószágot, vagy jószágkosarat nemcsak azért vesz meg a fogyasztó, mert hasznos, hanem mert meg is engedheti magának.)

A fogyasztó akkor választ optimálisan, ha a jövedelmét úgy költi el, hogy az adott pénzüsszezből elérhető **legmagasabb** hasznosságú jószágkombinációt választja ki.

Egy hétköznapi ebéd összeállításánál a háziasszonynak mindig nagy gondot okoz, hogy miből menytit vásároljon. A saláta, vagy a karajszelet legyen-e több? (Valószínűleg senki sem szeretne csak karajt, vagy csak salátát ebédelni.) E két jószág kívánatos mennyiségének meghatározásakor a háziasszony eldönti, hogy melyik számára az optimális jószágkombináció.

⁸ A fogyasztók általában nem egy-egy terméket, hanem mindig termék-kombinációkat választanak és vásárolnak.

Mikroökönómia

Az ún. **előnykiegyenlítőds-elve** miatt ez a kombináció ott lesz, ahol a két jószág MU-ja, (határhaszna) megegyezik, vagyis optimális esetben az egyik oldalon nyert, a másik oldalon vesztett hasznok kiegyenlítődnek (az összhason addig növelhető, míg a fogyasztás szerkezetének átrendezésével nyert haszon nagyobb a feláldozott haszonnál). Hol van még a desszert, kérdezhethénk?

Gossen II. törvénye szerint a fogyasztó adott jövedelmét akkor költi el optimálisan, ha az utolsó pénzegység által nyerhető határhaszon bármely termékre vonatkozóan azonos. (Az optimális „kosár” megtalálása esetén a különböző szükségletek nagyjából ugyanazon a szinten lettek kielégítve. Tehát nem áll fenn olyan anomália, hogy valaki túl ette magát, miközben rettentően szomjas marad.)

Az adott áruk hasznosságát tehát az adott áruk ára fejezi ki:

$$MU_x/P_x = MU_y/P_y = MU_z/P_z \dots$$

ahol $MU_{x,y,z}$ az adott áru határhaszna, $P_{x,y,z}$ pedig az áru egységárai.

Ez a törvényszerűség fejeződik ki akkor, amikor a háziasszony fáradtan, de jóleső érzéssel állapítja meg, hogy az utolsó fillérig jól költötte el a pénzét - a család minden tagja jól lakott-, tehát (a vásárláskor) ennél jobban nem tudta volna beosztani a pénzét.

Egy adott fogyasztó kereslete az ún. egyéni fogyasztói kereslet. Ezek összessége adja egy adott **termék piaci keresletét**, amely a fogyasztók optimális választását tükrözi az árak függvényében.

4.2. A termékpiac kínálati oldala: az üzleti szervezet (vállalkozás, vállalat)

A termékpiac kínálati oldalán az eladók, az üzleti szervezetek helyezkednek el. Ők döntenek el, hogy mit és mennyit termeljenek, és mennyit kínálnak a piacon eladásra. Döntéseikben meghatározó szerepet játszanak a termelők belső motivációi, a termelés során keletkező költségek és a realizálható árbevételek egymáshoz való viszonya.

Üzleti szervezeten az üzleti **vállalkozás céljából létrejövő struktúrákat, emberi kapcsolatokat és együttműködési formákat** értjük, amelyek **valamilyen gazdasági cél elérését szolgálják**. Az **üzleti vállalkozás** olyan tevékenység, amelynek alapvető **célja a nyereségszerzés és a fogyasztási igények kielégítése**. A vállalkozás tágabb értelmű fogalom, annyit jelent, mint **valamilyen többé kevésbé kockázatos feladat érdekében tevékenykedni**. Ilyenkor tehát erőforrások, lehetőségek mozgósítása, felhasználása történik. A kockázatvállalás mellett a kudarc eshetősége is fennáll. A gazdasági vállalkozások közül csak a szervezeten, jogilag szabályozott keretek között működőket tekintjük vállalatnak.

A **vállalat** a modern gazdaságok szervezeti alapegysége, amelynek az általános ismérvei a következők:

- bevételeiből fedezi kiadásait, nyereség (profit) megszerzésére törekszik, amely során jelentős kockázatot is vállal,
- ráfordításait, és eredményeit „pénzben” kifejezve hasonlítja össze,
- jogilag, pénzügyileg, gazdaságilag önálló.

4.2.1. Vállalatalapítás, megszűnés

A gazdasági életben vállalatok ezrei működnek, dolgoznak alapvető céljaik elérése érdekében. A fogyasztói igények állandó változása következtében (a piacon) vállalatok jönnek létre, és szűnnek meg nap, mint nap. A piac életre hív vállalatokat, ugyanakkor felszámolásra, megszűnésre is ítéli az alkalmazkodásra képteleneket.

Mikroökonómia

I. Új vállalkozás alapvetően kétféle módon jöhet létre:

- minden előzmény, előélet nélkül teljesen új vállalkozásként, vagy
- meglévő vállalatok szervezeti átalakulásával.
  1. *fúzió*, amely esetében két (esetleg több) vállalat egyesül, ezáltal az eredeti (kettő vagy több) vállalat teljesen megszűnik egy új vállalkozás létrejöttével,
  2. *felvásárlás* esetén, az egyik (nagyobb) vállalat megvásárol egy másikat (kisebbit), beolvassza a saját szervezetébe, saját ellenőrzése alá vonja.

II. A vállalkozás megszűnésének lehetséges módjai:

- **egyesülés**, vagy **szétválás**, illetve **átalakulás**: az adott szervezet mindhárom esetben teljesen új szervezeti formában, tovább folytatja a tevékenységét.
- **felszámolás**: a vállalatok tartósan fizetéseképtelenné válhatnak, azaz nem tudnak eleget tenni esedékes fizetési kötelezettségeinek. Ebben az esetben a vállalat megszűnését az ún. felszámolási eljárás során a bíróság rendeli el. De csak is akkor, ha az ezt kötelezően megelőző csődeljárás nem járt eredménnyel.
- **végelszámolás**: a vállalkozás nem fizetéseképtelenség miatt, hanem az alapítók elhatározása miatt szűnik meg. Ennek okai lehetnek: megszűnik a tulajdonosok érdekeltsége a további működéshez, más kedvezőbb befektetési lehetőségek (esetleg más földrajzi régióban) lebegnek a befektetők „szemei” előtt.

4.2.2. Az üzleti vállalkozások alaptípusai

A vállalatokat számtalan jellemvonás alapján lehet megkülönböztetni. Az alábbi jellemzők néhány csoportosítási lehetőségét emeltük ki.

1. *A gazdasági tevékenység jellege szerint*: termelő, szolgáltató és kereskedelmi tevékenységet folytató vállalatokat.
2. *Tulajdonforma szerint*: a tulajdonos személyét vizsgáljuk. Ebből a szempontból megkülönböztetünk magán, állami, szövetkezeti, intézményi és egyéb közösségi tulajdonban lévő vállalatokat.
3. *Felelősség szempontjából* megkülönböztetünk:
  - Korlátlan felelősségű társaságokat: a tagok a vállalat kötelezettségeiért, tartozásaiért a társaság vagyonán túl személyes vagyonukkal is felelnek.
  - Korlátolt felelősséggel bíró társaságokat: a vállalat kötelezettségeiért csak a társaság vagyonával, és annak erejéig felel.

Vállalkozási tevékenység ma Magyarországon⁹ az alábbi jogi formákban folytatható:

1. Egyéni vállalkozás
2. Társas vállalkozás
  - a. Közkereseti társaság
  - b. Betéti társaság
  - c. Korlátolt felelősségű társaság

---

⁹ A magyarországi vállalkozások száma az elmúlt években (a rendszerváltást követően) robbanásszerűen megnövekedtek. Jelenleg hazánkban kb. **egy millió** ún. társas, és egyéni vállalkozás létezik, amelynek sajnos több mint egynegyede csak regisztrált, de ténylegesen nem működő „fantom” vállalkozás.

Mikroökonómia

- d. Közhasznú társaság
  - e. Közös vállalat
  - f. Egyesülés
  - g. Részvénytársaság
3. Szövetkezetek
4. Alapítványok, más non-profit szervezetek

A fentiekben felsorolt vállalkozási formák mindegyikének előnyei és hátrányai is megfogalmazhatók. A leginkább elterjedt társasági formák közül (a továbbiakban) csak néhány „fontosabb” típusal foglalkoznánk.

4.2.2.1. Egyéni vállalkozás

Egyéni vállalkozás a belföldi természetes személy üzletszerű gazdasági tevékenysége.

A belföldi természetes személyek olyan magyar állampolgárok, illetve azon (a deviza jogszabály szerinti) deviza belföldiek, akik pl. letelepedési, munkavállalási engedéllyel rendelkeznek. Egyéni vállalkozás keretében bármilyen üzletszerű tevékenység végezhető (egyszemélyes kisbólt, fodrászat, magán benzinkút stb.) kivéve, amit a jogszabály (pl. állami monopólium tevékenység esetében) szigorúan megtilt.

Egyéni vállalkozás törvényi feltételei: cselekvőképesség, és állandó lakhely az elérhetőség miatt.

Az egyéni vállalkozás előnyei, hátrányai:

Előnyök: egyszerű és könnyű alapítani, a profit teljes mértékben a vállalkozóé, a vállalkozás fenntartási költségei alacsonyak, mozgékony és könnyen változtatható vállalkozási forma, kis tőkével beindítható, teljes az ellenőrzés lehetősége.

Hátrányok: korlátlan felelősség, alacsony hitelképesség, ezért korlátozott a növekedési lehetőség, nagyfokú függőség a vállalkozó személyétől.

4.2.2.2. Betéti társaság (bt.)

Az egyéni vállalkozások mellett igen elterjedtek az ún. társas vállalkozások (társaságok) is. Ekkor két vagy több személy társul (kivételes esetben egy személy is alapíthat társaságot) általában a személyes tevékenységek egyesítésén kívül vagyonegyesítést is jelent, majd a vállalatot közösen működtetik.

A betéti társaság (nálunk különösen népszerű) lényegében olyan társas vállalkozási forma, amelyet magánszemélyek, jogi személyek, és ketten együtt is létrehozhatnak. Jellemzője, hogy közös vagyonukkal jövedelemszerzés céljából vállalkoznak. A betéti társaságnak nincs kötelezően előírt minimális alapítási ún. „jegyzettőke” szintje. Ez a vállalkozási forma elsősorban a közös munkavégzést helyezi a középpontba.

A betéti társaság sajátos vonása, hogy megkülönböztet **bel- és kültagot**. Legalább egy beltág szükséges az alapításhoz, akinek a felelőssége korlátlan, valamint kötelező jelleggel részt vesz a vállalkozás tevékenységében. Legalább egy kültagnak is léteznie kell (természetesen több is lehet), akinek a felelőssége korlátozott.

A betéti társaság olyan vállalkozási forma, amelyben a beltág felelőssége korlátlan, a kültag felelőssége, pedig csak a vagyoni betétje erejéig terjed ki.

Mikroökonómia

Gyakran baráti társaságok, illetve a jó munkahelyi kapcsolatok hozzák létre a bt.-ket. A betéti társaságban történő közreműködés ma már a beltagnak sem kötelező, ugyanakkor a társasági szerződés a kültagot is feljogosítja a munkavégzésre.

A betéti társaság előnyei, hátrányai:

Előnyök: alacsony alapítási, működési költségek, nagyobb hitelképesség és növekedési lehetőség banki szemszögből, megosztott felelősség.

Hátrányok: korlátlan felelősség, a profit megosztása közös, de a felelősség megosztása egyenlőtlen.

4.2.2.3. Korlátolt felelősségű társaság (kft.)

Az a vállalkozási forma, amelyet legkevesebb két magánszemély, vagy cég hozhat létre (kivéve az egyszemélyes kft.). **A korlátolt felelősségű társaság** olyan jogi személyiséggel rendelkező gazdasági társaság, amely **előre meghatározott összegű törzsbetétekből álló törzstőkével** (a társaságba bevitt vagyonuk) **alakul, és amelynél a tag felelőssége a társasággal szemben csak a törzsbetét mértékéig terjed ki.** A társaság kötelezettségeiért tehát a tagok nem felelnek, felelősségük csak a társaságba bevitt vagyon mértékéig terjed ki.

Egy kft legkevesebb **3 millió Ft** törzstőkével jegyezhető be cégalapításkor, amelynek minimum 30%-a, de legalább 1,5 MFt készpénz kell legyen. A törzstőke üzletrészekre bomlik, amelyek meghatározzák a befizetendő pénz és apport (különböző tárgyi eszközök) nagyságát, a nyereségből való részesedést, valamint a szavazati arányt is (minden tagnak csak egy üzletrésze lehet, egy üzletrésznek viszont több tulajdonosa is.)

A kft.-k legfőbb döntéshozatali szerve a taggyűlés, ahol gyakorolhatók a tagok tulajdonosi jogai, valamint itt döntenek a társaságot érintő lényeges kérdésekben is (nyereség felosztása, választások a vezetésben, törzstőke emelés stb.).

A korlátolt felelősségű társaság előnyei, hátrányai:

Előnyök: kedvezőbb hitelképesség és növekedési lehetőség ez előzőeknél, korlátolt felelősség, külső szakértők bevonásának lehetősége.

Hátrányok: az alapítási, és fenntartási költségek magasak.

4.2.2.4. Részvénytársaság (rt.)

Az rt. előre meghatározott összegű és névértékű részvények kibocsátásával (a részvényjegyzéssel) alakulhat meg. (A részvényekről később olvashatunk.) Az alaptőke (törzstőke) minimum **20 millió Ft**, amelyből minimum 30%, de legalább 10 MFt készpénznek kell lennie. A részvényesek felelőssége a részvények névértékéig terjed ki. **Részvénytársaság: az a tőkeegyesítő jellegű üzleti szervezet, amely vagyonát részvények kibocsátásával biztosítja.**

Az Rt. döntési szintjei:

- Igazgató tanács: feladata a komolyabb döntések meghozatala, pl. beruházási döntések.
- Fizetett „managerek” szintje: napi finanszírozási, beszerzési döntések.
- Közgyűlés: a mérleg szerinti eredmény felosztása, részvény kibocsátás, beszámoltatás, és visszahívás.
- Felügyelő bizottság: ellenőrző funkciók külső szakértők bevonásával (adótanácsadó stb.)

Mikroökonómia

A részvénytársaság előnyei, hátrányai:

Előnyök: jelentős hitelképesség és növekedési (tőkebevonási) lehetőség, korlátolt felelősség, külső szakértők bevonásának lehetősége, a vállalat mérete jobban igazodhat az innovációs (újítási) lehetőségekhez.

Hátrányok: alapítási, és fenntartási költségek magasak, nehézkes szervezeti felépítés.

4.2.3. A vállalati gazdálkodás alapjai

4.2.3.1. A rövid távú termelési függvény

Egy vállalat kibocsátása a rendelkezésre álló termelési tényezők mennyiségétől, valamint a köztük fennálló technológiai kapcsolatoktól függ. E tény leírására vezetjük be a termelési függvény fogalmát, azaz tetszőleges i -edik vállalat esetében a kibocsátás: $Q_i=f_i(K_i,L_i)$

ahol: f a termelési függvényt,

K a tőkeáfordítást,

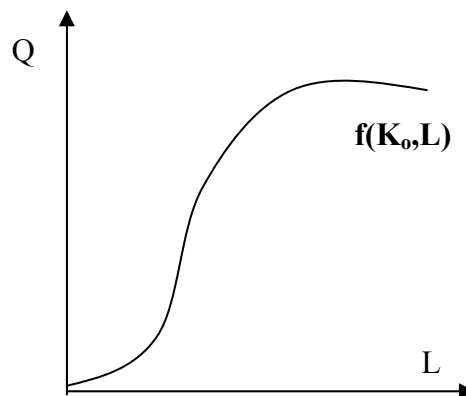
L a munkaráfordítást,

az **i -index** pedig azt jelzi, hogy az összefüggés kizárólag az i -edik vállalatra igaz, mert egy másik gazdasági termelő egység esetében a kapcsolat teljesen más lehet.

A rövid távú jelenségek vizsgálata során eltekintünk a beruházások üzembe helyezésétől (mert sok idő telhet el a megvalósításig), ezért a tőkeállomány nem nő (K_0 értéke nem változik). A termelési tényezők közül a (legfontosabbat) a munkamennyiséget vizsgáljuk meg, úgy, hogy milyen mértékben növelheti a kibocsátást (hozamot). A termelési függvény tehát: $Q=f(K_0,L)$. A grafikonja pedig a 4.2. ábrán figyelhető meg:

A termelési függvény a felhasznált termelési tényező (munka, tőke stb.), és az általa termelhető termék-mennyiség közötti rövid távú összefüggéseket mutatja meg.

4.2. ábra: A rövid távú termelési függvény¹⁰

Az egyik legfontosabb kérdés, amire választ kell még kapnunk, hogy vajon hogyan változik a termelés a termelési tényező növelésével: növekvő, csökkenő mértékben, esetleg változatlan marad? Az ábrából következik, hogy a munkatényező növelése kezdetben növekvő, majd csökkenő ütemben ösztönzi a termelést, de egy idő után hiába is alkalmaznánk több munkaerőt, már nem okoz többletet. (A kapacitások telítettsége után a munkatényező egyoldalú növelése már vissza is vetheti a termelést.)

¹⁰ Matematikai értelemben ez egy parciális termelési függvény, amely megmutatja, hogyan alakul a termelés egyetlen tényező (munka) változásának következtében feltételezve, hogy minden egyéb tényező változatlan.

Mikroökonómia

Gyakran találkozunk olyan kijelentésekkel, hogy valaki pl. 2 tonnával növelte a termelését. Ez még akkor sem mond eleget számunkra, ha tudjuk, hogy mit is gyártottak. Jobban kifejezi az eredményeket, ha azt az információt halljuk, hogy 10%-al több munkával, 20%-al több eredményt értek el. (A munkatényező 1%-os bővítése 2%-al növelte a termelést.)

A **termelés rugalmassága** azt mutatja meg, hogy hány százalékkal változik a termelés, az adott inputtényező 1%-os változásának következtében, miközben a többi tényező konstans.

4.2.3.2. A vállalat költségei

Minden vállalkozás esetében (típusától, méretétől, tevékenységétől függetlenül) felmerülhet a kérdés, hogy milyen termelési tényezőket használ fel kibocsátása érdekében. A termelésben felhasznált termelési tényezőket ráfordításoknak, a ráfordítások pénzben kifejezett értékét költségeknek nevezzük.

Költség: a ráfordítás pénzben kifejezett értéke, a ráfordítás mennyiségének és egységárának szorzata.

A költségek ismerete, elemzése, és az ésszerű gazdálkodás elengedhetetlen feltétele az eredményes vállalati gazdálkodásnak. A vállalat jövedelmezősége attól függ, hogy az **árbevétel**, és a **költségek** hogyan viszonyulnak egymáshoz. Ha az árbevétel nagyobb, mint a költségek (a gazdálkodás eredményes), ekkor ún. profit, ellenkező esetben (a költségek meghaladják az árbevételt) veszteség keletkezik.

Vizsgáljuk meg, hogy milyen költségeket ismerünk, és ezek milyen szerepet töltenek be a vállalkozásoknál?

1. A költségek számviteli szempontok szerint lehetnek:

- **Explicit** (kifejezett) költségek

Azok a költségek, melyek a vizsgált időszakban (általában egy év) a vállalkozással kapcsolatban felmerültek, és valamilyen számviteli bizonylaton (pl.: számla, blokk, átutalási megbízás) megjelentek.

- **Implicit** (rejtett) költségek

Ezek a költségek a vizsgált időszakban a vállalkozással kapcsolatban felmerült, de számviteli bizonylaton meg nem jelenő költségek.

Az implicit költségeknek két fajtáját ismerjük:

- **Elszámolható** implicit költségek

Az elszámolható implicit költségek azok a költségek, melyek számviteli bizonylaton ugyan nem jelentek meg, de a számviteli törvény lehetőséget biztosít arra, hogy a vállalkozás ezeket költségként elszámolja. Ilyen költség az amortizációs költség, más néven értékcsökkenési leírás, amely egyfajta „kopás”, amely az eszközök használatakor keletkezik.

- **El nem számolható** implicit költségek

Az el nem számolható implicit költség nem más, mint az a feláldozott haszon (lásd korábban), amiről a vállalkozás érdekében le kell mondani. Ilyen például a kamat (ahelyett, hogy a bankba, és nem a vállalkozásba tettük volna a pénzünket), vagy a vállalkozói munkabér (amit egy biztos munkahely feladásával cseréltünk el).

2. A költségek gazdasági szempontok szerint lehetnek:

- **Folyóköltések**

A vizsgált időszakban felmerülő, számviteli bizonylaton megjelenő és meg is térülő költségek. Pl.: anyagköltség, munkabér költség stb.

Mikroökonómia

- *Amortizációs költségek* (lásd korábban).
- *Számviteli költségek*

A vizsgált időszakban felmerült, és számvitelileg elszámolható költségek.

Számviteli költség = folyó költség + amortizációs költség, vagy

Számviteli költség = explicit költség + elszámolható implicit költség

- *Gazdasági költségek*

A gazdasági költség a számviteli költségnél tágabb fogalom, mert ez a költség az adott gazdasági tevékenységgel kapcsolatban felmerült összes számviteli költséggel együtt az alternatív költségeit is magában foglalja. (Az előbbieken említett el nem számolható implicit költségeket is.) Tehát:

Gazdasági költség = (az adott gazdasági tevékenységgel kapcsolatban felmerült összes költség), az összes explicit és implicit költség összege.

3. A költségek termelési szempontok szerint lehetnek:

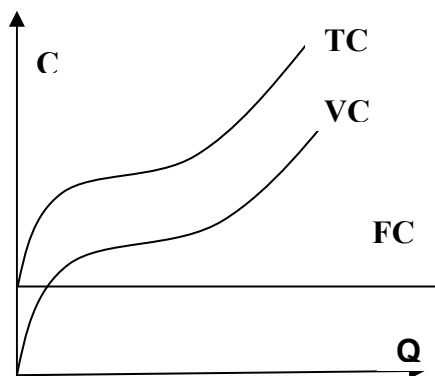
- *Teljes költség (TC)*

A termelés összes költsége –rövid távon– két fő csoportra osztható: állandó (fix) költségek (pl. bérleti díj, amelyet függetlenül a termelés volumenétől mindig (havonta) ki kell fizetnie a vállalatnak), és változó költségek (pl. energia költségek, amelyek a több termelés hatására szintén megnövekednek).

Képletben $TC(Q)=FC+VC(Q)$.

A hagyományos költségfüggvényeket az alábbi (4.3. ábra) mutatja be.

4.3. ábra: A vállalat "hagyományos" költségei rövid távon

A hagyományos költségfüggvényekről leolvasható néhány általános sajátosság:

Ha a vállalat semmit sem termel, az is költségbe kerül, hiszen a fix költségek függetlenek a kibocsátástól. (Akkor is felmerülnek, ha egyetlen egy darabot sem termel.) Kevés termék előállítását általában nagy induló költséget jelent, a kibocsátás növelésével a költségnövekedés lassul. Egy technikailag optimális kibocsátáson túl a költségek meredeken emelkednek. Nem érdemes egy adott üzem gépsorához (maximális kapacitás mellett) pl. több munkaerőt felvenni.

- *Átlagos fix, változó és teljes költség (AFC, AVC, AC)*

A három átlagos költség az egy termékegységre jutó költségeket veszi számba.

Képletben $AC(Q)=TC(Q)/q$, $AFC(Q)=FC/q$, $AVC(Q)=VC(Q)/q$, és igaz, hogy $AFC+AVC=AC$.

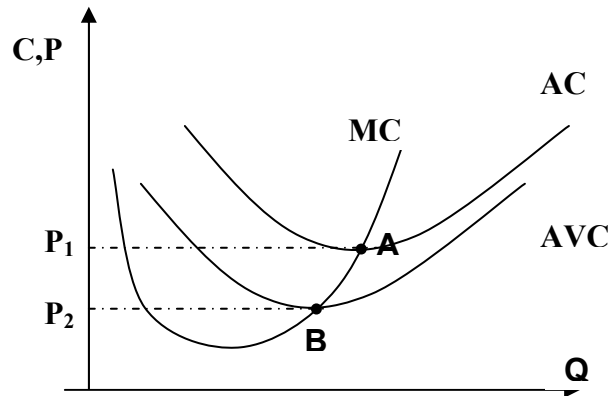
Ezek lesznek az ún. U-alakú költségfüggvények (kivétel az AFC, mert ez más alakzatot mutat).

Mikroökönómia

- *Határkölttség (MC)*

A határkölttség megmutatja, hogy hány egységgel változik az összkölttség (TC) a termelés egységnyi növekedésével. $MC(Q)=dTC(Q)/dQ$. Ez a függvény a termelés, és a költségek változásának kapcsolatát fejezi ki.

4.4. ábra: Az „U-alakú” költséggörbék

A határkölttség görbe (MC) az átlagos változó költség (AVC), valamint az átlagkölttség (AC) görbéket azok minimumpontjában metszik.(4.4. ábra). Az AC görbe minimumában (A pont) lesz a vállalat számára a **fedezeti pont**. Ebben az esetben megtérülnek a vállalat alternatív költségei, de gazdasági profitot nem realizál. A vállalat fedezeti pontja a hosszú távú fennmaradás feltételeit jelenti.

A fedezeti pont olyan kombinációja a termelésnek, költségeknek, és árnak, ahol az ár megegyezik az átlagos költséggel (AC) és a határköltséggel (MC).

Ha tehát az ár ennél a pontnál (P_1) nem magasabb, akkor a vállalat bevételei **éppen fedezik** az explicit és implicit ráfordításait, de még nem érdemes más tevékenységbe kezdenie, mert alternatív költségei megtérülnek. Amennyiben az ár kisebb, mint AC minimuma, a vállalatnak addig érdemes termelnie, amíg a változó költségei megtérülnek, (hiszen a fix költségeit nem képes befolyásolni). Nyereség ugyan nem képződik, a $P_1 - P_2$ ártartományban, de a vállalat veszteségeit némileg csökkenteni tudja. Meddig?

Az a termelés, költség, és ár kombináció, ahol az ár megegyezik az átlagos változó költséggel (AVC) és a határköltséggel (MC), az üzembeszárási pontot (B pont) jelöli ki.

Itt a cégnek végleg, illetve átmenetileg szüneteltetnie kell a termelését, mert az alacsony árak miatt nyersanyagait többet érnek feldolgozatlanul, mint késztermékké alakított állapotban.

4.2.3.3. A vállalat árbevétele és profitja

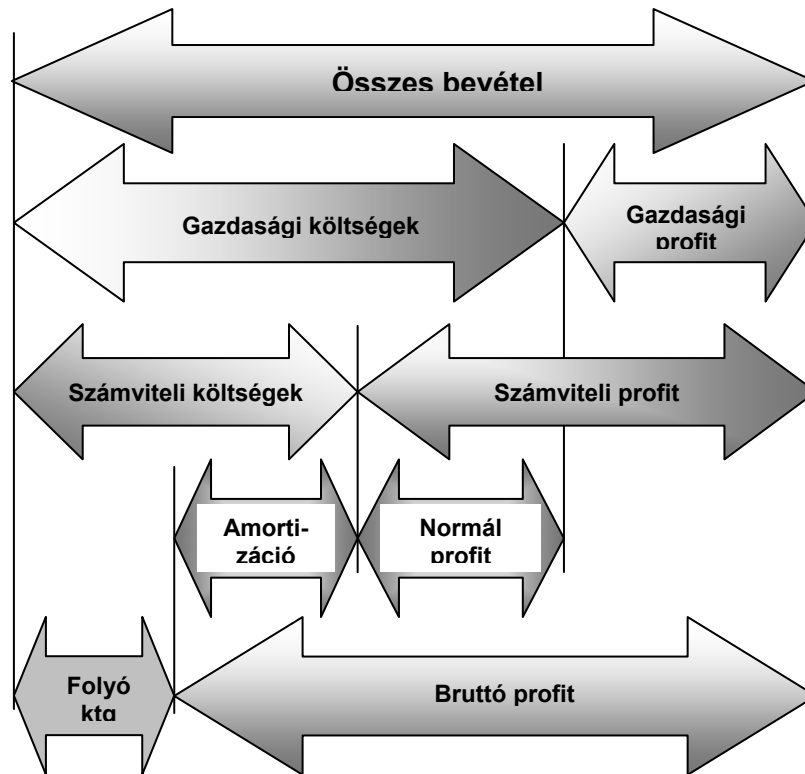
Tökéletes verseny esetén az egyes vállalatok kínálata nem hat a termék piaci árára. A piaci árat a termék összes kereslete és kínálata határozza meg. Versenyző vállalat számára a piaci ár tehát adottság. A vállalat összbevétele adott ár és az értékesített mennyiség mellett konstans, de az eladott mennyiség, és a piaci ár természetesen változhat.

Az összbevétel: az eladott termékmennyiség és az egységár szorzata. Képletben: $TR(Q)=P*Q$.

Mikroökonómia

A bevétel ismeretében már könnyen megkaphatjuk azt az értékesítési nagyságot, amely a maximális profitot biztosítja a vállalat számára¹¹. **Profit: Az árbevétel és a gazdasági szempontok szerint kalkulált költségek különbsége.** $\pi(Q)=TR(Q)-TC(Q)$. Foglalkozunk össze egy közös „ábrában” a profit, és az eddig megismert költség kategóriákat. (4.5. ábra)

4.5. ábra: A költség és profit kategóriák

Profitkategóriák:

- *bruttó profit* = árbevétel – folyó költség
- *számviteli profit* = árbevétel – számviteli költség
- *gazdasági profit* = árbevétel – gazdasági költség

A gazdasági profit már tekinthető kifejezetten a vállalkozói tevékenység jutalmának, amelyet csak a vállalkozásból szerezhetett meg a vállalkozó. Ha az árbevételben csupán a gazdasági költségek „feláldozott haszon” –elemé térülne meg, akkor az ún. normál profit fog realizálódni.

- *normál profit*: a normál profit tekinthető profitnak, de ugyanakkor a megtérült alternatív költségnek is. A normál profit tehát az a jövedelem, amelyet a vállalkozó a gazdaság más területén, a vállalkozáson kívül (p. kamatból, saját munkából stb.) is megszerezhetett volna.

A termelési tényezők tulajdonosai tehát nem elégedhetnek meg a számviteli költségek megtérülésével, hanem az el nem számolható implicit költségeknek is meg kell térülniük, különben felesleges pénz, idő és energia veszett el (az összes költség nagyobb, mint a teljes bevétel). Ezek szerint egy vállalat **gazdasági profitra** (tényleges profitra, amikor már nem veszteséges) **csak akkor tesz szert, ha profitja a normál profit felett található.**

¹¹ A profitmaximalizálást a mellékletekben találod.

Mikro és makroökonómia

V. Fejezet: A pénz szerepe a gazdaságban

A termelési tényezők a termelés erőforrásai, amelyek megkülönböztethetők egymástól aszerint, hogy milyen funkcióval vesznek részt a javak és szolgáltatások előállításában. Négy alapvető termelési tényezőt kell megemlítenünk ismétlésképpen (lásd első fejezet): a természeti tényezők, a munka, a termelő eszközök (más szóval tőkejavak), és a vállalkozói szolgáltatás. A következő fejezetekben a termelési tényezők piaci -az adásvétel tárgya szerint- közül részletesebben a tőke- és pénzpiacot, és a munkaerő piacát vizsgáljuk meg.

Valamely termék ára még önmagában nem sok információt hordoz, az árakat kifejező „termék”, a **pénz** rendelkezik olyan tulajdonságokkal, amelyekkel különböző termékek cserearányait meg lehet határozni, tehát a pénz segítségével összemérhetjük, összehasonlíthatjuk őket.

A pénz: az általános egyenértékes szerepét tartósan betöltő csereeszköz. Társadalmi viszonyt fejez ki, csak az árutermelő gazdaság kategóriája.

Az általános egyenértékesnek (kezdetben speciális árupénz pl. a só, amely egyszerre áruként és pénzként is funkcionált a következő feltételeknek kellett eleget tennie:

- tartósság, ne romoljon meg,
- oszthatóság; részekre, egységekre lehessen bontani,
- szállíthatóság a kereskedelem számára,
- egyszerűség, azaz könnyen felismerhető legyen,
- egyneműség, az egyes darabok azonos értéket képviseljenek,
- fajlagosan nagy értéket képviseljen, de
- megfelelő mennyiségben és minőségben is fellelhető legyen,
- és a gazdasági szereplők elfogadják.

5.1. A pénz fajtái és funkciói

A pénz lehetséges formáit számos szempont szerint csoportosíthatjuk:

A) Formáját tekintve:

- készpénz (bankjegy és érme), kizárólagos joggal csak a jegybank bocsáthatja ki (emisszió).
- számlapénz (bankszámlapénz) lehet jegybankpénz és kereskedelmi bank pénz is, attól függően, hogy ki teremti.
- kvázi pénz (pénzre szóló követelés), nem valóságos pénz. Azon betétszámlák, amelyekben nem bonyolódik le fizetési forgalom, a felhalmozás eszközüül szolgál (takarékbetét).

B) Likviditás (fizetőképesség) szerint:

Egy vagyontárgy likviditása attól függ, hogy milyen gyorsan, és mekkora veszteség árán váltható át egy másik vagyontárgyra. Az átváltás minél gyorsabban, és minél kisebb veszteséggel oldható meg, annál likvidebb az adott vagyontárgy.

- *M0 pénz vagy más néven monetáris bázis:* A monetáris bázis tartalmazza a bankrendszeren **belüli** bankjegy és érmeállományt, és bizonyos banki tartalékokat.
- *M1 pénz:* Ez tekinthető a szűk értelemben vett pénznek (a monetáris bázissal együtt). Ide tartozik a bankrendszeren **kívül** mozgó bankjegy és érmeállomány (készpénz), és a bankokban elhelyezett **látra** szóló betétek.

Mikro és makroökonómia

- **Látra szóló betét az a betét, melyhez a betétes bármikor veszteség nélkül hozzájuthat, mert a betét nincs lekötve.**
- *M2 pénz:* Az M1 pénz és a határidős betétek. Az M2 már nem tekinthető szorosan vett pénznek, inkább csak pénzhez közálló eszköznek. **Határidős betét** az a betét, amely **bizonyos ideig le van kötve, tehát felhasználása (felmondása) veszteséggel jár.** (idő- és/vagy kamatveszteséggel)
- *M3 pénz:* M2 pénz és az értékpapírok (pénzügyi, és a bankrendszeren kívüli értékpapírok lásd az értékpapír piaci fejezetnél).

A fenti csoportosítás alapján a likviditás M1-től M3-ig csökken. Természetesen lehetett volna tovább is részletezni az M-eket, de számunkra már ez nem annyira fontos.

C) Létezik még:

- külföldi (valuta és a deviza), és a belföldi pénz,
- jelenbeli (most esedékes) és jövőbeni (egy későbbi időpontban esedékes) pénz is.

A pénz szerepe a pénzfunkciókban nyilvánul meg:

1. Forgalmi eszköz funkció:

Forgalmi eszköz funkcióban a pénz közvetíti az áruk cseréjét. Az áru és a pénzmozgás egyidőben, párhuzamosan zajlik. Az áruk forgalmában a tranzakciók a pénz segítségével, és nem egyszerű árucseré formájában bonyolódnak le. A tranzakció kettészakad vételre és eladásra, mivel a pénzt nem akarják megtartani, ezért további cseréket hajtanak végre.

2. Fizetési eszköz funkció:

Fizetési eszköz funkcióban az áru és pénzmozgás időben elválik egymástól. Az áru eladása nem feltétlenül jelenti az árbevétel egyidejű realizálását. Eredetileg a hitelezés „terméke”, tehát általa lehetővé vált a termékek későbbi kifizetése, azaz a hitelezés. Ebben a szerepben a pénz önállóan „mozog”.

3. Kincskepző funkció:

A **felhalmozási eszköz** (kincskepző nemesfém esetén) **funkció** szerint a pénz alkalmas arra, hogy amennyiben nem akarják azonnal elkölteni, akkor későbbi időpontban is megtehetik. Ennek feltétele, hogy a pénzként szereplő eszköz stabil, legalábbis (gyors ütemben) nem csökkenő értékű legyen. A pénzt tehát ebben a funkcióban megtakarítják.

4. Értékmérő funkció:

Az **értékmérő funkció** azt jelenti, hogy az egyes termékek árai már nem a termékeken, hanem a pénzen keresztül határozódnak meg, tehát az egyes termelők által előállított áruk árainak (egymáshoz való arányának) a meghatározása a pénz bekapcsolódásával történik.

- értéket értékkel mérünk (árupénznél),
- a papírvalutának nincs saját belső értéke, nem lehet vele értéket értékkel mérni; az áruk értékének „abszolút szintjét” nem képes megmérni, csak viszonylagos értékarányokat tükröz.

5. Világpénz funkció.

Világpénz funkcióban a pénz egyszerre - az egész világon elfogadva- betölti az összes többi funkciót. Nem minden pénz töltheti be ezt a szerepet. A fémpénz (az arany-, és az ezüstérme) eleve világpénzként jött létre. A modern pénz nemzeti valutaként keletkezik, csak utána válhat világpénzzé (Euró, \$, JEN).

Mikro és makroökonómia

5.2. A pénz jelen és jövő értéke

A pénzügytan egyik alaptörvénye szerint: „egységnyi jelenbeli pénz mindig többet ér, mint egységnyi jövőbeni pénz.” (Jobb ma egy tűzok, mint holnap...) Azaz a pénznek ún. **időértékéről** beszélhetünk. A jelenbeli pénz befektethető, és ebből későbbi jövedelem realizálható, emellett a mai modern pénz (mivel nincs belső értéke) hajlamos az inflációra is, azaz az elértéktelenedésre. Egységnyi biztos pénz tehát többet ér, mint egységnyi bizonytalan.

A pénz jövő értéke:

$$FV = C_0(1+r)^n$$

(Ahol FV: (Future Value) a pénz jövőértéke, PV: (Present Value) a pénz jelenértéke C_0 az induló befektetés összege, r: kamatláb, n: évek száma.)

Pl.: Helyezzünk el 100.000 Ft-ot 4 évre egy bankba, ahol 15%-os kamatlábbal számolnak.

Megoldás: $FV = 100.000 \cdot (1+0,15)^4 = 174.900$ Ft.

A jövőérték-számítás a mai (jelenbeli) pénzösszeg értékének, valamely jövőbeni időpontra vonatkozó meghatározását jelenti. A jövőérték-számítás a kamatszámítás módszerén alapul.

A pénz jelen értéke:

$$PV = C_1/(1+r)^1 + C_2/(1+r)^2 + C_3/(1+r)^3 + \dots + C_n/(1+r)^n$$

(C_n az n.-ik évben várható pénzbevétel.)

Pl.: El akarjuk adni lakásunkat, egy vevő ajánlata a következő: 6,7 millió Ft azonnal, 1 millió Ft egy év múlva, 2 év múlva újabb egy millió Ft. Mennyit ér az ajánlat most, ha a kamatláb 20%?

Megoldás: $PV = 6,7 + 1/(1+0,2) + 1/(1,2)^2 = kb. 8,2$ millió Ft.

A jelenérték-számítás a jövőbeni pénzösszeg jelenbeli időpontra vonatkozó értékének meghatározását jelenti. A jelenérték-számítás a diszkontálás módszerén alapul.

5.3. A pénz és tőkepiac

A tőke két lehetséges formája és piaca:

- **Nominál, vagy kölcsöntőke**, ami ténylegesen **pénz**, vagy a különböző jogokat megtestesítő **értékpapírok** formájában jelenik meg.
- **Reáltőke**, ami a termeléshez szükséges gépeket, berendezéseket, anyagokat jelenti.

A *pénzpiac* szűken értelmezve (az ügyletek lejáratú idejét figyelembe véve) a rövid lejáratú kölcsöntőkék piaca, a *tőkepiac* a hosszabb lejáratú (vagy lejárat nélküli) tőkeátcsoportosításokat jelenti, általában banki hitelek, betétek, és értékpapírok formájában. A pénzpiac forrásként a **rövid időre** keletkező megtakarításokat, az átmeneti pénzfelesleget használja fel, általában a rövid távú, vállalat-finanszírozási (likviditási) problémák megoldására.

A *tőkepiac* a **hosszú lejáratú, egy éven túli** ügyleteket foglalja magába. Ezen a piacon a vállalatok a hosszú távú befektetésekhez keresnek pótlólagos forrásokat. A tőkepiacon nyílik mód pl. a kormányzat számára a költségvetési deficit finanszírozására, valamint arra is, hogy a háztartások lakásvásárlási-, építési-, és áruhitelket vehessenek fel.

A tőkepiacon a megtakarítók általában a hosszabb lejárat miatt nagyobb jövedelmekre számítanak, mint a rövid lejárat esetén. Ennek alapvető oka, hogy a kockázatosabb befektetéstől nagyobb hozamot várnak el.

Mikro és makroökonómia

5.3.1. A pénzügyi közvetítés és intézményei

A pénzügyi piacokon a jelenlegi és a jövőbeni pénzek cseréje, közvetítése zajlik. A cserét azonban számos ún. pénzügyi közvetítő (intézmény) segíti, juttatja el a „feladótól a címzettig”. A különböző időpontbeli pénzek cseréje tehát a pénzügyi közvetítő-intézmények segítségével a pénzügyi piacokon keresztül valósul meg.

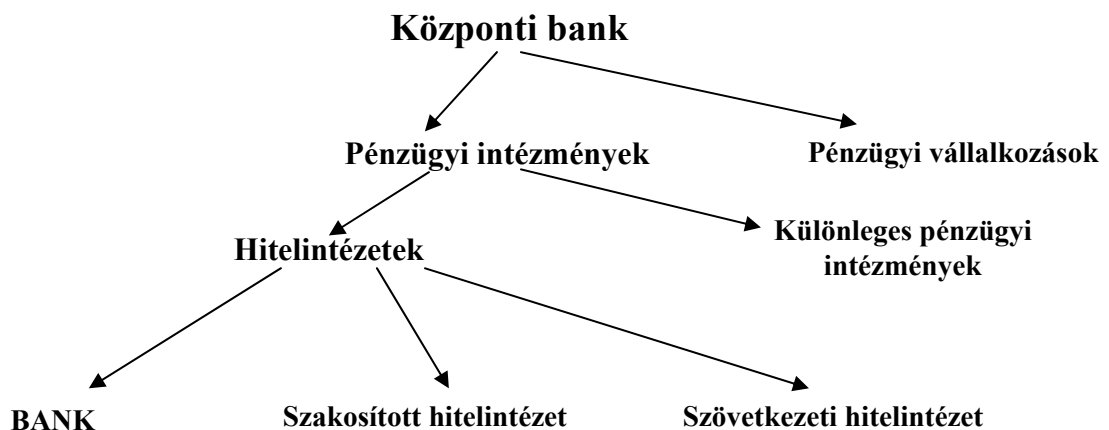
A megtakarítók (háztartások, üzleti szervezetek, állam, külföld) a jelenlegi pénzüket jövőbeni pénzre-szóló követelésre váltják át. A pénz végső felhasználói (háztartások, üzleti szervezetek, kormányzat) pedig a jövőben keletkező megtakarításait cserélik el jelenlegi pénzre.

Az 1996 évi Hitelintézetekről és pénzügyi vállalkozásokról szóló tv. (HIT) szerint a pénzügyi intézmények csoportosítása a következő.

Pénzügyi intézmény, (pénzintézet):

Olyan gazdálkodó szervezet, amely a rá vonatkozó törvény rendelkezései szerint kizárólagos joggal pénzügyi (hitelezés, betétgyűjtés), vagy kiegészítő pénzügyi (pénzváltás) tevékenységeket végez. A pénzügyi intézmények társasági formája döntő többségben részvénytársaság, kivétel a szövetkezeti forma. A magyar pénzintézeti rendszer szerkezete az 5.1. ábrán figyelhető meg.

5.1. ábra: A magyar bankrendszer szerkezete

Hitelintézet:

Az a pénzügyi intézmény, amely a nyilvánosságtól kizárólagos joggal betéteket gyűjt, illetve fogad el a saját tőkéjét meghaladó mértékben. Pénzeszközt teremt, pénzforgalmi szolgáltatásokat nyújt, és egyéb pénzügyi szolgáltatási tevékenységeket végez. Típusai:

- *Bank*: elvileg az összes pénzügyi szolgáltatást nyújthatja (az ügyfél egy helyen, minden pénzügyi szolgáltatást megkaphat); de nem forgalmazhat részvényeket és vállalati kötvényeket, (alapításhoz szükséges jegyzett tőkéje min. 2 milliárd Ft).
- *Szakosított hitelintézet*: külön törvény szabályozza a végezhető tevékenységeket: ügyfélköre, tevékenysége, illetve mindkettő korlátozott (JT min. 1 milliárd Ft). Pl. a jelzáloghitel-intézetek (HVB bank).
- *Szövetkezeti hitelintézet*:

A takarékszövetkezetek, és a hitelszövetkezetek alapvetően a helyi lakosság és a kisvállalkozások részére nyújtanak egyszerűbb pénzügyi szolgáltatásokat (JT min. 100 millió Ft.).

Mikro és makroökonómia

Különleges pénzügyi intézmények

Számos ilyen intézmény létezik, valamilyen speciális tevékenységet végezve. Pl. a lakástakarék-pénztárak (Fundamenta-Lakáskassza RT), vagy a biztosítók, nyugdíjpénztárak stb.

Pénzügyi vállalkozások:

Az a pénzügyi intézmény, amely egy vagy több pénzügyi szolgáltatást végez. A betétgyűjtésen, számlavezetésen kívül valamennyi egyéb pénzügyi, illetve kiegészítő pénzügyi szolgáltatást végezheti. A JT minimális összege 20 millió Ft.

A pénzügyi intézményeknél említett hitelintézetek ún. **bankrendszereket** alkotnak. A bankrendszerek kialakulása a bankjegyek megjelenésével kezdődött el, amikor az állam egyetlen bankot ruházott fel különleges kibocsátási jogosultsággal (lásd melléklet), így lényegében „megkettőződött” a bankrendszer, mert az összes többi létező banknak el kellett fogadnia az általa kibocsátott bankjegyeket.

A jegybank a bankok bankja lett, amely lényegében egyedül felelős az adott ország pénzügyi irányításáért.

Jegybanknak (központi vagy nemzeti banknak) nevezték azt a bankot, amely az adott országban egyedül bocsátotta ki azt a bankjegyet, amelyet mindenkinek el kellett fogadnia. Nálunk a Magyar Nemzeti Bank, amelyet 1924-ben hoztak létre.

A bankrendszerek fajtái:

- monobankrendszer: a gazdaságban egyetlen egy bank látja el a banki funkciókat, (manapság ilyen ország Kuba, Mongólia).
- egyszintű bankrendszer: a gazdaság szereplőivel a jegybank áll közvetlen kapcsolatban.
- kétszintű bankrendszer: a gazdaság szereplőinek számláit a kereskedelmi bankok vezetik, a jegybank csak a kereskedelmi bankokkal áll közvetlen kapcsolatban. (*Magyarországon 1987. január elseje óta.*)
- háromszintű bankrendszer: (egyres irodalmak szerint) az EU-ban a monetáris irányítást átvette a Európai Központi Bank (ECB), így (mint nemzetek fölötti központi bank) az összes nemzeti bank fölött áll.

A bankrendszerek „alsóbb” szintjein található az ún. **kereskedelmi bankok**, amelyek a pénzkibocsátás tekintetében a jegybanktól függenek, és elsősorban az áruforgalom zavartalanága érdekében fejtik ki tevékenységüket. A felsorolt bankokon kívül az ún. nem monetáris pénzügyintézetek is segítik a pénzforgalom lebonyolítását. Bár ezek a zömében takarékszövetkezetek, biztosítótársaságok is nyújthatnak hitelt, de csak a náluk elhelyezett betétjük mértékéig tehetik mindezt. Ezt nevezzük **pénz-újraelosztó hitelnek**.

A jegybank (központi bank) emissziós pénzteremtése mellett, a kereskedelmi bankok is növelhetik a forgalomban lévő pénzmennyiséget pl. hitelnyújtással, de készpénzt csak is kizárólag a jegybank bocsáthat ki.

Mikro és makroökonómia

5.3.2. A pénzpiac elemei

A pénzpiac alapelemei az árupiaci mechanizmushoz hasonlóan könnyedén felsorolhatók: a pénz, a pénz ára (kamat), a pénz kereslete és kínálata.

1. A **PÉNZ** (a pénzzel már részletesen foglalkoztunk)

2. A **KAMAT**

A kamat a kölcsöntöke egységára, egyszerűbben megfogalmazva a pénz ára illetve használati díja, a jövő- és jelenérték különbsége. Mivel a kamat a pénz ára, ezért befolyásolja a pénz keresletét és kínálatát is.

Csoportosítása:

A makroökonómia szempontjából a kamatnak két fajtáját különítjük el:

- *nominál kamat*: megegyezik az aktuális piaci kamatlábbal,
- *reálkamattal*: nominál kamat – infláció (lásd később).

A bankrendszer szempontjából a kamatnak két fajtája:

- *a betéti kamattal*: a bank által a betétek után fizetett kamattal,
- és *hitel kamattal*: az adós által a hitelek után a banknak kifizetett kamattal.

(A hitel kamata természetesen mindig nagyobb, mint a betéti kamattal, a kettő közti különbség a kamatrés (marge), ez a bank haszna.)

3. A **PÉNZKÍNÁLAT**

A pénzkínálat a gazdaságban a forgalomban lévő bankjegy (készpénz) és bankszámlapénz (tehát az M1 pénz) mennyiségét jelenti. A forgalomban lévő pénz mennyiségét – tehát a pénzkínálatot – a jegybank szabályozza, így a pénzkínálat a jegybank akaratától, és nem a gazdaság reáltényezőitől függ. A pénzkínálat tehát a kamatlábtól is független. Ebből az következik, hogy a kamatláb függvényében ábrázolt pénzkínálati függvény a kamatláb (i) függőleges tengelyével párhuzamos egyenes.

A pénzkínálati függvény mindig reál pénzkínálatot (M^S/P) feltételez, a jegybank viszont a nominális pénzkínálatot szabályozza. Ebből az következik, hogy a pénz kínálata a pénzkínálati függvénnyel csak úgy ábrázolható meg, hogy a jegybank által szabályozott nominál pénzkínálatot (M^S) osztjuk az árszínvonallal¹² (P).

Nominál pénzkínálat (M^S): A gazdaságban, forgalomban lévő pénzmennyiség (M1).

Reál pénzkínálat (M^S/P): Az a termék és szolgáltatás mennyiség, melyet a gazdaságban lévő nominál pénzmennyiségből meg lehet vásárolni.

4. A **PÉNZKERESLET (M^D)**,

A pénzkereslet az a pénzmennyiség, amelyet a gazdaság szereplői valamilyen cél érdekében M1 pénz formájában igényelnek. Mivel a gazdaság szereplőinek pénzigényét a gazdasági szereplők által igényelt termék és szolgáltatás mennyiség határozza meg, ezért a pénzkereslet mindig reál pénzkeresletet jelent.

A pénzkereslet motívumai (indítékai):

- *Tranzakciós motívum*: A szokásos kiadások fedezésére szolgáló pénzigény. Szokásos kiadásnak minősül a mindennapi vásárlás.

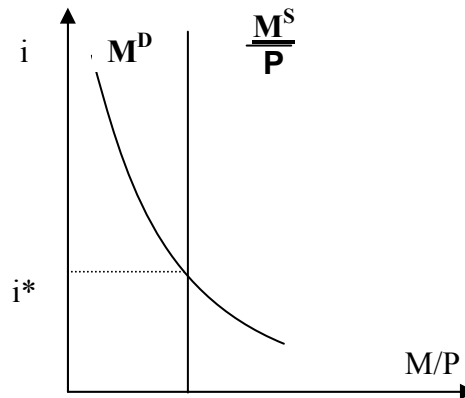
¹² Az árszínvonal részletes magyarázatát az inflációs fejezetben találod meg.

Mikro és makroökonómia

- *Óvatossági motívum:* Az a pénzmennyiség, amelyet a gazdaság szereplői előre nem látható kiadásokra igényelnek. Előre nem látható kiadás például a javítási költség, gyógyszer költség stb.
- *Vagyontartási, spekulációs motívum:* A vagyon növelésére szolgáló pénzigény. A spekulációs pénzkereslet a kamatláb csökkenésével ellentétesen növekszik.

Pénzkínálati és pénzkeresleti függvényt az 5.2. ábra mutatja be (a kamatláb függvényében).

5.2. ábra: A pénzkínálati és keresleti függvény

Összesített pénzkereslet (M^D)

Az összesített pénzkereslet (M^D) az előző három pénzkeresleti motívum összege. A két függvény metszéspontja az egyensúlyi –pénzpiaci– kamatlábat határozza meg (i^*).

5.4. Értékpapíri piac

Az értékpapíri piac bár a tőkepiac részének tekinthető, de az értékpapírokkal akár önálló fejezetként is érdemes foglalkozni a téma összetettsége és fontossága miatt. (A pénztőke kölcsönzésének mára egyre elterjedtebb formája az értékpapírok kibocsátása.)

Az értékpapír fogalma:

Jogi értelemben az értékpapír olyan okirat, amely a benne tanúsított alanyi jogot úgy testesíti meg, hogy azt a papír nélkül sem érvényesíteni, sem bizonyítani, sem átruházni nem lehet.

Közgazdasági megközelítésben az értékpapír valamilyen vagyonnal kapcsolatos jogot megtestesítő forgalomképes okirat, vagy számlán megjelenő összeg, illetve elektronikus jel.

5.4.1. Az értékpapírok fajtái

Az értékpapírok fajtái:

A. Az értékpapírban foglalt jog szerint

- Követelést megtestesítő: az egyik fél elismeri valamely másik fél vele szemben való követelését, és vállalja, hogy azt meghatározott időben, és módon az értékpapírban foglalt feltételeknek megfelelően ki fogja egyenlíteni. Tipikus fajtái: váltó, csekk, kötvény.
- Részesedési jogot megtestesítő: azt igazolja, hogy a tulajdonosa valamely vállalkozás alaptőkéjéhez járult hozzá, és a befektetett pénze után jogosult (egyéb jogok mellett) a kiosztásra kerülő nyereség arányos részére. Alaptípusa a részvény.

Mikro és makroökonómia

- Áruval kapcsolatos jogokat megtestesítő: valamely áruk feletti rendelkezési jogot biztosítanak a tulajdonosoknak. E kategóriába tartoznak a jelzálog bejegyzések, a hajóraklevelek, és a közraktárjegyek.

B. Jogi szempontból, átruházhatósági lehetőség szerint.

- Bemutatóra szóló: az értékpapír tulajdonosa élvezi a papírban foglalt összes jogot. Az ilyen papír átruházása egyszerű átadással történik.
- Névre szóló: mindig egy meghatározott személy nevére szól. Az átadáshoz lelépési nyilatkozat szükséges.
- Rendeletre szóló. Az eredeti birtokos a papírban foglalt jogok élvezetét hátirat útján forgatással átruházza más személyre. A rendeletre szóló papírok köre korlátozott: a váltó, a csekk és a névre szóló részvény lehet ilyen típusú értékpapír.

C. Az értékpapírok hozama szerint

- Formailag nem kamatozó értékpapírok: a diszkont állampapírok (kincstárjegy).
- Fix kamatozásúak: az értékpapír adósa előre meghatározott, mindig ugyanakkora (a névértékre vonatkozó névleges kamatlábnak megfelelő) összeget biztosít a hitelező számára, pl. fix kamatozású államkölcsönök (kötvények).
- Változó hozamú: a tulajdonos vállalkozása hasznából a befektetett tőkéje nagyságának megfelelően az adott évi (változó) eredmény alapján részesedik. Fő típusa a részvény.
- Átmeneti formák. Egyrészt a fix kamatozású értékpapírok közül a kamatozás feltételeinek oldására, másrészt a változó hozamú papírok kockázatának mérséklésére jöttek létre. (változó kamatozású kötvény, az átváltható kötvény (részvény), elsőbbségi részvény, opciós (lehívási jogot tartalmazó) értékpapírok).

D. Lejárat szerint

- Rövid lejáratúak: 1 év alatti lejárat, kincstári váltó, kereskedelmi értékpapír, letéti jegyek.
- Középlejáratúak: 1-5 éves lejáratú kötvények, (pl. államkötvények).
- Hosszú lejáratúak: az 5 évnél hosszabb lejáratú kötvények, (tipikus fajtája a jelzálog-hitellevél).
- Lejárat nélküli: részvény, és néhány örökjáradékos kötvényfajta.

E. Forgalomképesség szempontjából

Léteznek közforgalmú, nyilvános kibocsátású értékpapírok, és csak meghatározott körben forgalmazottak (zártkörű, magán kibocsátások).

F. Az értékpapír-kibocsátás iránya szerint: belföldi forgalomra, vagy külföldi piacra szánt.

G. Az értékpapír kibocsátója szerint: állampapírok, helyi önkormányzatok, valamint állami céllapok jegyei, kötvényei. Pénzügyintézetek által kibocsátott kötelezvények. Társaságok, gazdálkodó szervezetek által kibocsátott értékpapírok.

H. Másodlagos forgalom színtere szerint

- Tőzsdén forgalmazott, de nem jegyzett (részvény, kötvény, befektetési jegyek, származékos termékek)
- Tőzsdén jegyzett értékpapírok (szigorúbb feltételeknek tesznek eleget.) kárpótlási jegy, részvények, állampapírok stb.
- Tőzsdén nem jegyzett értékpapírok (vállalati részvény, kötvény, váltó stb.)

Mikro és makroökonómia

Kötvény

A kötvény többnyire hosszabb lejáratú hitelviszonyt megtestesítő értékpapír.

A kötvény sajátos formája a hitelezésnek. A kibocsátó arra kötelezi magát, hogy a kötvény lejáratkor a kötvény névértékét visszafizeti, és meghatározott időközönként kamatot fizet. A kötvény tehát olyan hitelviszonyt biztosító okirat, melynek tulajdonosa nem szerez tulajdonosi jogokat, a pénz felhasználásába nem szólhat bele.

A kötvények lejárat idejét **futamidőnek** nevezzük. A kötvényen szereplő, a lejáratkor visszafizetendő összeget a kötvény **névértékének** nevezzük.

Néhány jellegzetes kötvényszorta a hagyományos mellett:

- A rögzített kamatozás meghagyása mellett bizonyos előjogokat biztosít a tulajdonosának (átváltható kötvények, opciós kötvények).
- A másik csoportba tartozó fajtáknál a kamatozás rögzítettségét oldották fel (változó kamatozású kötvények).

Részvény

A részvény abban különbözik a kötvénytől, hogy nincs lejárat ideje, és a vagyon meghatározott részének tulajdonosává teszi birtokosát. **A részvény lejárat nélküli értékpapír, amely a vállalati vagyon névértékének megfelelő hányadát testesíti meg.** A részvény tulajdonosa tehát beleszólhat a vállalat irányításába, és a tulajdoni hányadának megfelelően részesedik a vállalat profitjából: ezt a jövedelmet **osztaléknak** nevezzük.

Az osztalék a részvénytársaság nyereségéből, annak a tulajdonosok között szétosztásra szánt részéből a részvényre jutó hányad. Tehát részesedés a vállalat profitjából, a tulajdonos jövedelme.

A részvényeknél a névérték és az árfolyam általában különbözik egymástól. Az árfolyamot elsősorban a piaci kamatláb, és a fizetett osztalék nagysága határozza meg. Ezek alapján a részvény nyeresége, vagy hozama = osztalék +/- árfolyam nyereség/veszteség.

A részvényest az osztalék kifizetésén kívül egyéb jogok is megilletik:

- *Vagyon jogok:* az osztalék mellett a társaság felszámolásakor jogosult a felosztandó vagyon bizonyos hányadára, illetve tőkeemelés esetén a részvényeinek arányában jogosult további részvények vásárlására.
- *Tagsági jogok:* a részvénytársaság ügyeibe való beleszólás, szavazati, beszámoltatási, megtámadási és kártérítési jogok.
- *Kisebbségi jogok:* kisebbségesek érdekeit védi, ide tartozik a közgyűlés összehívásának joga.

Néhány jellegzetes részvényfajta:

- azonos **tagsági jogokat biztosító részvények** (törzs, vagy közönséges részvény),
- **névre szóló részvény** (a tulajdonos nevét bevezetik a részvénykönyvbe, a nevesítés miatt),
- eltérő tagsági jogokat biztosít: **elsőbbségi részvények** (szavazatelsőbbségi, osztalékelsőbbségi, likvidációs –a vállalat megszűnésekor– elsőbbségi),
- **egyéb részvényfajták:** (kamatozó –osztalékfizetésen túl- részvény, dolgozói részvény, saját részvény).

Mikro és makroökonómia

5.4.2. A tőzsde

Az értékpapírokat különböző értékpapírpiacokon adják-veszik. Az **elsődleges** piacon az értékpapírok első forgalomba kerülését értjük, ahol (a kibocsátás után) közvetlenül a megtakarítóknál marad az értékpapír. A **másodlagos** piacon a már kibocsátott értékpapírok cserélnek gazdát. A másodlagos piacok „csúcshintézménye” a **tőzsde**, ahol az adás-vétel (az értékpapírok mellett természetesen más egyéb termékek is gazdát cserélnek) koncentráltan ún. brókercégeken keresztül történik.

A tőzsde olyan szervezet, illetve koncentrált piac, ahol az értékpapírok, devizák, meghatározott áruk, derivatívák (származékos termékek pl. BUX-index, kamatlábak stb.) **adás-vétele folyik, meghatározott módon, időben, mennyiségben és meghatározott feltételek mellett.**

A tőzsde főbb funkciói (a kereslet és a kínálat egymásra találása mellett): az adás-vétellel kapcsolatos szabályok kialakítása; piaci információk gyűjtése, nyilvántartása és terjesztése; az információk feldolgozása és megjelenítése az árakban (alkalmas a jövőbeni várakozások kialakítására); a tőzsdén lévő vállalatok papírjaikon keresztül megmértetnek; és befolyást gyakorol a tőzsdén kívüli gazdasági folyamatokra is.

Magyarországon az alábbi tőzsdék létezn(t)ek: BÁT Budapesti Árutőzsde: (gabona, hús, és deviza, nemesfémek szekciói, és határidős szekció), BÉT Budapesti Értéktőzsde (értékpapírok (részvények, állampapírok), és határidős szekció). A BÁT 2005 novemberében beleolvadt a BÉT-be.

BUX index (Budapesti Értéktőzsde Indexe): **a piacvezető „blue-chips”részvényekből (Mol, Richter, OTP stb.) összeállított portfolió (napi) árfolyam növekedését, illetve csökkenését jelzi.**

A tőzsdei ügyletek célja kettős: hosszú lejáratú tőkebefektetés, illetve spekulációs nyereség elérése. E célok elérésére (a tőzsdén) az ügyletkötések sokféle típusa alakult ki.

A teljesítés esedékessége szerint megkülönböztetünk:

- **Azonnali**, vagy prompt ügyletet, amikor a fizetés és a „szállítás” a szerződéskötéskor azonnal esedékessé válik néhány - a technikai lebonyolítás miatti - nap eltéréssel.
- **Határidős**, vagy ún. „termin” ügyletet, amikor a teljesítés későbbi fix időpontban történik, viszont az ellenértéket a vevőnek a kötés napján jegyzett árfolyamon kell kiegyenlíteni.

A határidős ügylet komoly spekulációra ad alkalmat (pl. az eladó az árak csökkenésére gondol, a vevő pedig fordítva.) Az ún. **hossz** spekuláció az árfolyam növekedésére számít, a **bessz**-spekuláns fordítva gondolkodik. A tőzsdei spekulációnak fontos szerep jut a piac élénkítésében, és számos egyéb (futures, forward, opciós stb.) formájában a biztonságos gazdasági működést, és a tisztességes haszonszerzést is lehetővé teszi.

Makroökonómia

VI. Fejezet: Makrogazdasági problémák

A modern gazdaságoknak két nagy „betegségét” ismerjük: az inflációt és a munkanélküliséget. Ezek nemcsak gazdasági, hanem jelentős társadalmi problémák is, mert negatív hatást gyakorolnak (megnehezítik) az emberek mindennapi életére.

6.1. Az infláció

Korunkban nemcsak a pénzügyben, hanem szinte minden „gyakorló” gazdasági területen döntő fontosságú kérdés az infláció. Ezért érdemes (részletesen) megvizsgálni az infláció működését. Az inflációval kapcsolatos nézetek az infláció fogalmát sokrétűen, meglehetősen differenciáltan tárgyalják.

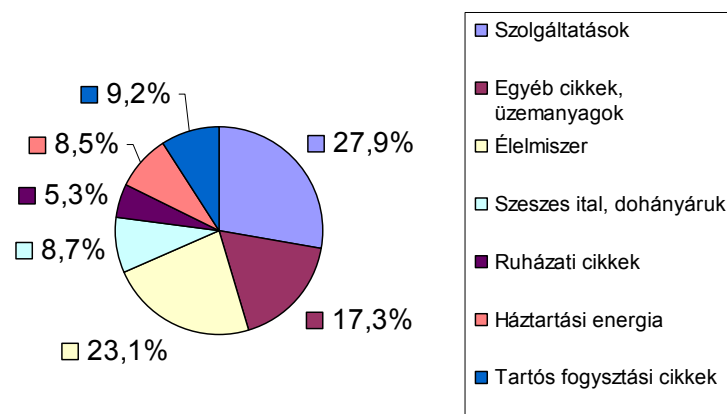
Az infláció, mint *árjelenség* abban nyilvánul meg, hogy egy vizsgált időszakban **az árszínvonal tartós emelkedése következik be, amely pénzügyi jelenséggént értelmezve a pénz vásárlóerejének romlásával** (a pénzforgalom felhígulásával) jár együtt. **Defláció: az árszínvonal tartós csökkenése.**

Árszínvonalon (P) a makrogazdaság termékárainak, termékmennyiséggel súlyozott nemzetgazdasági átlagát értjük. Reciproka az 1/P, a pénz vásárlóerejét mutatja meg.

Az infláció tartós, mert: nem minden árszínvonal-emelkedés (tehát nem az esetileg „egyszer-egyszer” bekövetkező) jelent pénzinflációt (pl. télen a paradicsom ára a nyárihoz képest magasabb, de ez csak idényszerűen, szezonálisan jellemző; vagy átmeneti termelési aránytalanság, piaci egyensúlyhiány keletkezik; esetleg a környezetvédelmi, és kutatás-fejlesztési (K+F) költségek növekednek meg stb.)

A leggyakrabban használt „segítség” az infláció **mérésénél** az ún. *fogyasztói kosár* (6.1. ábra). A *fogyasztói kosár*: tartalmazza (az adott időszak fogyasztási szerkezetének megfelelően) az adott mennyiségben kiválasztott és eltérő arányú fogyasztott árukat, és szolgáltatásokat. A KSH (Központi Statisztikai Hivatal havonta végez ár-megfigyeléseket: A fogyasztói kosárban bekövetkező átlagos árváltozásokat (%-ban kifejezve) a *fogyasztói-árindex* mutatja meg.

6.1. ábra: A fogyasztói kosár összetétele 2006-ban (forrás: KSH)

Időnként változtatni kell (mivel a fogyasztói-szokások, és a jövedelmek is változnak). Sőt az infláció mérésénél (további gondokat okozhat) figyelembe kell venni, hogy az inflációs rátát alkotó „representatív” fogyasztói kosárban **átlagot** számolunk, tehát bizonyos termékek árszínvonal emelkedését, mások „kompenzálhatják”.

Makroökonómia

Milyen gazdasági folyamatokkal, és jellemzőkkel lehet érzékelni **még** az infláció jelenlétét? Jellemzően a bürokratikus (parancsuralmi) gazdaságokban olyan esetek is előfordulnak a hatósági árögzítés miatt, hogy az infláció nem áremelkedésen, hanem egyéb módokon nyilvánul meg:

- Az áruhiány megjelenése.
- A vevő csúszópénz, vagy csak árukapcsolás útján juthat az áruhoz.
- A termelők burkolt áremeléssel próbálnak segíteni a „helyzetükön” (minőségrontás).
- A fogyasztók részéről érzékelhetők a következő „kellemetlenségek”:
  - sorban állás ténye, az általános hiány miatt adminisztratív úton kell beavatkozni,
  - megjelenhet a jegyrendszer,
  - a kényszertakarékosság megjelenése, azaz bár jövedelmek keletkeznek, de nincs mire elkölteni őket.
  - megjelenik a feketepiac, és a feketegazdaság.

6.1.1. Az infláció fajtái

Az infláció prognosztizálhatósága alapján lehet:

- **előre látott infláció:** Problémát nem okoz, mert a gazdaság szereplői képesek vele előre számolni, tehát fel tudnak rá készülni.
- **előre nem látott infláció:** Ez már sokkal veszélyesebb váratlansága miatt.

Az infláció az árakban történő megjelenése alapján lehet:

- **kiegyensúlyozott infláció:** Ebben az esetben a termékek árai közel azonos arányban emelkednek.
- **kiegyensúlyozatlan infláció:** Ekkor a termékek ára eltérő arányban emelkedik. Ez a gazdaság szerkezetében, jövedelmi viszonyaiban torzulást okoz, mert azokban az iparágakban, ahol az árak gyorsabban emelkednek, ott a termelők gazdagodnak, más iparágakban csődbe mennek.

Az infláció mértéke (fogyasztói árindex) alapján lehet:

1. Stabil állapot	}	Mérsékelt infláció (2-30%)
2. Lassú vagy kúszó infláció.		
3. Vágtató vagy galoppozó infláció.		
4. Hiper-, vagy szuperinfláció.		

❖ Stabil állapot:

Ebben az állapotban létezik ugyan infláció (0%-2% között mozog), de nem gyakorol számottevő hatást a gazdaság szereplőire.

❖ Lassú vagy kúszó infláció:

- az árszínvonal-emelkedés (folyamatos, de mérsékelt 2-10% közötti) komoly problémát nem okoz. A jövedelmek nem veszítik el értéküket. Alkalmazkodási lényiszert nem vált ki.
- pozitívuma, hogy a konjunktúra –fellendülés– érzetét kelti az árszínvonal jövedelemnövelő hatásán keresztül, kedvezően hat a gazdaság szereplőire.

❖ Vágtató vagy galoppozó infláció:

- a pénz vásárló erejének romlása elég magas, (10%-30%) ezért a gazdaságban van, akinek jó, és van, akinek rossz lesz ez az állapot.

Makroökonómia

- jó az adósoknak mivel a régi árak mellett adósdotak el, és rossz pénzben kell visszafizetni adósságukat. (A vállalatok mellett a költségvetés adóssága is „összezsugorodik”).
- rossz a hitelezőknek (veszítenek rajta, kevesebbet kapnak vissza, mint amennyit adtak), és rossz a fix jövedelműeknek (mivel reáljövedelmük csökken)
- átrendezi a jövedelmeket, és a vagyonokat. Egyre nagyobb lesz a társadalomban a vagyoni szakadék a szegények és a gazdagok között.
- megoldás lehet az árváltozások indexálása, és az infláció beépítése a bérekbe, valamint a hosszú távú megállapodásokba.

❖ Hiper- vagy szuperinfláció:

- míg 2. és 3. esetben nem gyorsul az infláció, ebben az esetben ez a fő jellegzetesség, sőt amellet, hogy már három számjegyű is lehet, exponenciálisan növekedik. Ez a helyzet természetesen mindenkinek rossz. (Komoly hiperinflációknál heti, vagy akár napi szinten is kell számolni, mert a reálkeresetek gyorsan elvesztik értéküket.)
- jellemző a háborúk utáni időszakokban, (a fiúk hazajönnek a háborúból, már aki...), a zsoldot nem tudják elkölteni, mert mindent lebombáztak. A szomszéd országokban is, ezért az import sem működik. Kényszer megtakarítások keletkeznek, megjelenik a feketegazdaság, a jegyrendszer stb. A költségvetésnek alig vannak bevételei, viszont rengeteg a kiadási (az újjáépítés és az esetleges jóvátételek miatt). A jegybankon keresztül pénzt pumpálnak a gazdaságba, megint nőnek az árak a pénzromlás miatt. Ez a jelenség ismertebb nevén a BANKÓPRÉS.
- nem lehet hozzá alkalmazkodni, a gyorsulás miatt (nem lehet követni). Teljesen szétzilálja az infláció a gazdaságot, *a pénz egyre kevésbé képes betölteni a funkcióit.*
- *a helyreállítás módja:* ki kell cserélni a pénzt újra, mivel az emberek elvesztették a bizalmukat a régiben. Természetesen nem elég pusztán a pénzcseré a gazdaság egészét stabilizálni kell. *Minden idők hiperinflációs rekordja Magyarországon született a II. Világháború után, 1945-46-ban, 10²⁷ nagyságrendű inflációval. Az akkori infláció lezárásaként a pengő helyébe 1946. augusztus elsejétől a forint lépett.*

Az infláció esetében szoros kapcsolatot fedezhetünk fel az árszínvonal és munkabér változásai között.

A különböző ún. „spirálok” elkezdik erőteljesebben kifejteni hatásukat:

- *ár-bér spirál:* nő az ár, és a szakszervezet nyomására növelni kell a béreket is, hogy a reálbér ne csökkenjen.
- *bér-ár spirál:* nő a bér, így nő a költsége a vállalkozóknak, akik növelik a termékeik árait.
- *bér-bér spirál:* ahol gyorsabban nő a munka termelékenysége, mint máshol ott nőhet a bér, és ez kihat más területekre is, illetve a bérnövekedést más ágazatokban is kiharcolhatják.
- *ár-ár spirál:* ha megváltozik egy termék ára, a piaci viszonyok miatt hasonlóan változik a többi termék ára is.

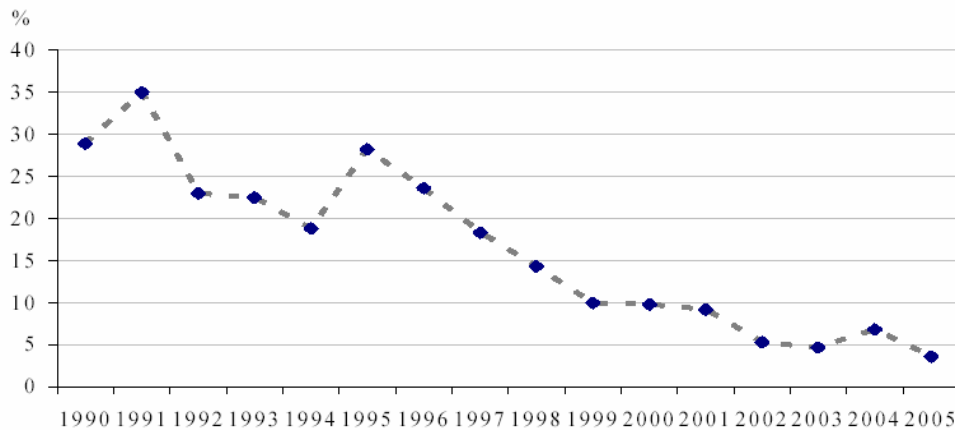
Az inflációs hazai adatait prezentálják a következő grafikon (6.2. ábra).

Magyarországon (a rendszerváltás után) az előző rendszer „öngyilkos” gazdaságpolitikája következtében 30 %-os inflációt is regisztráltak a 90-es évek elején. 1995-től fokozatosan lassuló ütemben, köszönhetően a Bokros-csomag restriktív elemeinek (lásd később) az infláció mértéke csökkenő tendenciát mutatott

Makroökonómia

6.2. ábra: Az éves infláció alakulása Magyarországon 1990-2005-ig, előzőév=100% (forrás KSH)

2001. október 1.-én a gazdaságunk lehetővé tette az utolsó „Bokros elem” eltüntetését is, megszűnt a forint csúszó leértékelése. Ezzel lehetővé vált az infláció további csökkentése. Az infláció növekedésének a mértéke, köszönhetően a jegybank és az „Orbán” kormány antiinflációs politikájának, 3-4% körülire csökkent. Azonban a választásokat megelőző (immár állandó jellegű) túlköltekezések, a „Gyurcsány” kormány választás utáni intézkedései, komolyan veszélyeztetik az inflációs célkitűzéseket, amely az Euró bevezetéséhez elengedhetetlenül fontos lenne (lásd a későbbi fejezetekben).

6.1.2. Az infláció okai

Aszerint, hogy az empirikus megfigyelések és az elméleti fejtegetések milyen okokra vezetik vissza az árszínvonal emelkedését, az infláció következő megközelítéseit különböztetjük meg.

6.1.2.1. Keresleti sokk, vagy „kereslet-húzta” infláció

A kereslet megnövekedése (a kínálathoz viszonyított túlkereslet) szívtást idéz elő a piacon, ez generálja az árszínvonal-emelkedést. Gondoljunk csak vissza, mi történik akkor, amikor a Marshall-keresztnél a keresleti görbe felfelé eltolódik, csak most nem egy jószág ára fog növekedni, hanem az árszínvonal. Váratlanul, nagymértékben növekszik tehát a kereslet, ez az ún. **SOKK**. (Mindez akkor igaz, ha a gazdaság a teljes kapacitás kihasználása szintjén termel, nincsenek tartalékok, nincs munkanélküliség, nem tudják miből növelni a termelés mennyiségét; ekkor az árszínvonal fog csak megnőni, a kínálat változatlan marad).

Mi sokkolja a gazdaságot?

- ⇒ az állam költekezése nagymértékben megnő, makroszintű kereslet-növekedés állhat elő, túlkeresletes lesz a piac; vagy a kínálati oldal nem növelhető (pl. háborúk után);
- ⇒ a lakosság bizalomvesztése miatt a beruházási, és a fogyasztási kereslet elszaladása figyelhető meg.
- ⇒ a bankrendszer működési zavarai túlzott pénztömeg kiáramlást eredményez.
- ⇒ a nemzeti valuta leértékelése esetén olcsóbbak lesznek a hazai exporttermékek, így nő a termékek iránti külföldi kereslet stb.

Makroökonómia

6.1.2.2. Kínálati sokk vagy költség infláció

A kínálati, vagy költséginfláció a költségek, illetve a profitkövetelmények által indukált infláció. Ekkor az infláció elindítója a költségek emelkedése.

Mi sokkolja a gazdaságot?

- természeti csapások miatt pl. a termés felét elveri a jég –a megnövekedett költség (kevesebb szőlő terem ugyanazon a hektáron) felnyomja az árakat.
- energiaköltség-emelkedések (a kőolaj hordónkénti árának változása, vagy a gázáremelések).
- a valuta leértékelés hatására az import alapanyagok ára nő (importált infláció), és így a költsége is nő. az emelkedő költségek miatt csökken a termelés, és ennek hatására az árszínvonal is emelkedik.
- a kormányzat pl. ÁFA-kulcs emelést határoz el,
- béremelkedések: a szakszervezetek béremelést harcolnak ki, így a költségek és az árak is növekednek, újabb bérharc; ár-bér spirál stb.

Összefoglalva ennél a típusnál: a kínálat csökken, a költségek növekednek, az árszínvonal emelkedés hatására a szakszervezetek ismét béremelési követelésekkel állnak elő. Elindul tehát egy bér-ár, és egy ár-bér spirál, amit nagyon nehéz megállítani.). Ez felnyomja az árakat (a nyomás és a szívás is emeli az árakat). Adott kereslet mellett tehát a kínálat csökken, a kínálati függvény felfelé tolódik, így az ár is nő.

6.1.2.3. Várakozások

A várakozások lényege az, hogy a gazdasági szereplők a múltbéli események alapján alakítják ki jövőre vonatkozó elképzeléseiket. Ha az emberek inflációt várnak, infláció akkor is lesz (pl. beépül a hosszú távú szerződésekbe – bér, bérleti díj stb.), ha egyébként nem lett volna, és az előrehozott vásárlások miatt keresleti sokk is kialakulhat. A megelőző időszakok inflációs rátái, azok változásai (a korábbi várakozásoktól is függően) alakítják ki az inflációs várakozásaikat.

6.2. Az infláció „gyógymódjai”

Az antiinflációs¹³ (dezinflációs¹⁴) politika fontosságáról senkit sem kell meggyőzni, a kérdés csupán az, hogy az állam milyen eszközökkel rendelkezik a drágulás elleni harcban?

Az első lehetőség, hogy fagyasszuk be az árakat, azonban ez az intézkedés igen komoly következményekkel jár. Ez már a szocializmusban sem működött, sőt a reálbérek növekedésével a munkaerő is megdrágul, és mindez végső soron a kibocsátás csökkenéséhez vezet.

A **dezinfláció** a gazdaságpolitika olyan erőfeszítése az infláció, és az inflációs várakozások csökkentése érdekében, amelynek helyességéről a piac szereplőit meg kell győznie. A dezinflációs politika a gyakorlatban legtöbbször alkalmazott lehetséges eszközei:

1. Monetáris restrikción.
2. Költségvetési kereslet csökkentése,

Mindkét esetben a hangsúly: a piacon lévő kereslet csökkentésével lehet árcsökkentő hatást elérni.

¹³ **Antiinflációs politika:** az inflációellenes, az inflációt leküzdeni akaró döntések és intézkedések

¹⁴ **Dezinflációs politika:** olyan intézkedések, melyek célja az infláció mérséklése, az árszínvonal emelkedés mértékének fokozatos csökkentése.

Makroökonómia

A pénzügypolitika (monetáris restriktció) esetében a következő intézkedések képzelhetők el. **A jegybank csökkenti a forgalomban lévő pénzmennyiséget.**

A forgalomban lévő pénzmennyiség csökkentésével próbálnak keresletet csökkenteni (ha adott termelési szint mellett kevesebb pénz van forgalomban, akkor ez az árszínvonalat csökkenti, lásd pénzpiaci fejezet), ami egyben a pénzpiaci kamatot is növeli, ami a beruházásokat csökkenti.

Rövid távon sikeres lehet ez a politika, mert az árszínvonal csökkentését okozza. Hosszú távon a kereslet azonban jelentősen visszaeshet, csökken a beruházás és a kibocsátás. A gazdaág válsághelyzetbe kerülhet, munkanélküliség keletkezhet, romlik a foglalkoztatási helyzet.

A költségvetési kereslet visszafogásakor pedig a költségvetési kiadások leépítése (főleg működési megszorítások) lehet üdvözítő. Ha az összkereslet csökken, akkor az árak növekedése is lelassul, de ez (a termelés visszaesésén keresztül) a munkanélküliség növekedésének problémáját veti fel. Az állam költségvetési eszközei nem hatásosak az infláció elleni harcban, és gyakran nagy ellenállásba is ütköznek. A költségvetési megszorítások miatt az állami intézmények működése beszűkül az ellátás színvonala romlik (lásd oktatás, egészségügy).

Az infláció elleni (talán) legjobb politika (hosszabb távon is) a pénzmennyiség, és **a kereslet visszafogásával egy időben** a kínálati oldalt élénkítő eszközök alkalmazása. A monetáris restriktció, és a költségvetési kereslet csökkentése azzal jár (hosszú távon), hogy a termelés csökken, és nő a munkanélküliség. Ezt nem lehet kereslet-növelő intézkedésekkel ellensúlyozni, hiszen azok semlegesítik a remélt antiinflációs hatást. Ezért javasolják az infláció ellen küzdő kormányoknak, hogy a kínálat serkentésére tegyenek intézkedéseket (pl. a profitra kivetett adók csökkentésével, és egyéb, exportösztönző adókedvezmények bevezetésével.)

Láthatjuk, hogy az infláció ellen nem lehet egyetlen eszközzel fellépni, és bármilyen antiinflációs eszközt is alkalmaz a kormányzat, a munkanélküliséget aligha kerülheti el, legfeljebb reménykedhet (idővel) a foglalkoztatás növekedésében.

A fenntartható dezinfláció feltételei:

- 1.*Történeti feltétel:* A hitelesség történetileg alakul ki, a piac a gazdaságpolitika tettei alapján ítéli meg, hogy mennyire higgyen a deklarált célok megvalósulásában.
- 2.*Egyensúlyi feltétel:* ha a piac szereplői tudják a gazdaságról, hogy egyensúlyi helyzethez közeli állapotban van (nagy a termelés növekedési üteme, munkanélküliség csekély, államháztartási deficit és a külső államadósság kicsi), akkor könnyebben el tudják hinni, hogy eléri a céljait.
- 3.*Inflációs horgonyok:* A kormányzat előre meghatározott értékeket, és követendő lépéseket (pl. adócsökkentés) határoz el. Ha következetesen betartja ezen elképzeléseit, akkor a piac el fogja hinni, hogy az antiinflációs szándékok komolyak.

A hagyományos.(ortodox) módszerek túl lassan fejtik ki hatásukat. Ha gyors hatást akarunk elérni, akkor az ún. heterodox módszereket alkalmazhatjuk. Az elmélet szerint, ha egy sokk hatására tért rá egy magasabb inflációs rátára a gazdaság, akkor „adjunk neki” egy ellentétes sokkot. A várakozásokat kell megváltoztatni, hogy megtörjön a korábbi várakozás; az emberek higgyék el, hogy jövőre nem lesz akkora az inflációs ráta. A két módszert a gyakorlatban általában közösen alkalmazzák (lásd Bokros csomag a mellékletekben).

Makroökonómia

6.3. A munkapiac

A munkapiac sok azonosságot, de több sajátosságot is mutat a többi termelési tényező piacához képest. A lényeges különbség abból fakad, hogy a munka olyan (a társadalom számára talán legfontosabb) erőforrás, ahol a munkavállaló (munkát végző) egyben társadalmi lény is, ebből következik, hogy a munkavégző képesség nem választható el az emberi személyiségtől.

A munkapiacon tulajdonképpen a **munkát vállalók** (munkakínálat), és a munkásokat alkalmazók (munkakereslet) azaz a **munkaadók** találkoznak.

A piac másik sajátossága, hogy viszonylag zárt és nehezebben konvertálható. A munkaerő mennyisége egy térségen belül kevésbé változtatható, az eltérő szakképzettség kevésbé alakítható át, ezért a munkakínálat nehezen alkalmazkodik a munka iránti kereslet változásaihoz.

6.3.1. A munka kereslete és kínálata

A munkapiac vizsgálata során érdemesebb a makrogazdasági megközelítést alkalmazni, mert pusztán az egyének munka és szabadidő közötti választásán túlmutatva sokkal „érdekesebb” összefüggéseket fedezhetünk fel. Egy adott munkafajta makrogazdasági kereslete az összes olyan vállalat keresletéből tevődik össze, akik azt a fajta munkát alkalmazzák. A munka kereslete a legtöbb esetben közvetlenül a munkabértől függ.

A munkabér pénzben kifejezett formáját **nominál bérnek** nevezzük. Ha figyelembe vesszük a nominálbérek vásárlóerejét –a nominálbéreket az aktuális inflációs rátával korrigáljuk– akkor az ún. **reálbért** kapjuk meg.

A munka iránti kereslet befolyásoló közvetett tényezői:

- *azon termékek piaci kereslete, amelyhez a munkát felhasználják.*
A termelés növekedésével a munkaerő iránti igény is nő, csökkenésével kevesebb munkaerőre van szükség.
- *a munkatermelékenység alakulása.*
A technikai fejlődéssel, a termelékenység növekedésével ugyanazt a termékmennyiséget kevesebb munkás állítja elő, ezért csökken a munka iránti kereslet.
- *a többi termelési tényező ára, beszerezhetősége.*
Ha drágul a technika, akkor érdemes olyan termelési eljárást választani, ami az olcsóbb munkát használja fel, ezért emelkedik a munka iránti kereslet.

Egy országban a munka összkínálatát is számos tényező befolyásolja, pl. a munkaképes korúak létszáma, a munkajogi előírások (16 év alatt nem dolgozhat senki), az emberek életminősége stb.

Az egyéni munkakínálat meghatározásakor a munkavállaló mérlegelési szempontjaiból indulunk ki. A munkavégzés jövedelmet jelent, amellyel fogyasztási cikkek szerezhetők be, ugyanakkor le kell mondania a munkavállalónak az eddigi szabadidő egy részéről. A döntése az egyén preferencia rendszerétől függ, amikor is a munkavállaló alapvetően a megszerzhető javak hasznossága, és a feláldozott szabadidő hasznossága között választ.

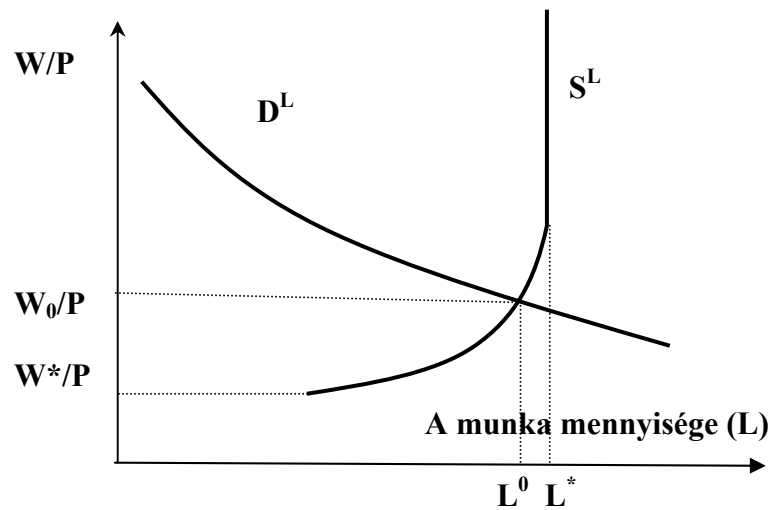
A munka összkínálatára ható főbb tényezők:

1. A munkáért fizetett bér, juttatás reálértéke.
2. A munkavállalás feltételei, társadalmi megítélése.
3. A lakosság egészségi állapota, az életszínvonal.
4. A technikai fejlettség, és a jövedelemtermelés üteme.

Makroökonómia

Az általános bérszínvonal alakulására (versenypiaci körülmények között) a munkaerő iránti kereslet és kínálat együttesen hat. A 6.3. ábra szemléltet egy egyszerű munkapiaci egyensúlyi helyzetet.

6.3. ábra: A munkapiaci egyensúlyi helyzet

S^L jelöli a munkakínálatot, D^L jelöli a munkakeresletet, a tengelyek jelen esetben a munka mennyisége (L) makroökonómiában a létszám, és a munka ára (munkabér) (W). A munkakínálat felülről korlátozott, azaz maximális nagyságát az adott országban meglévő aktív lakosság létszáma határozza meg (L^*). Továbbá minden munkavállaló számára létezik egy minimálbér, amely alatt nem hajlandó munkát vállalni W^*/P . Az egyensúlyi munkabér (W_0/P), és munkamennyiség (L_0) a tengelyeken olvasható le. Természetesen a munkapiac sincs mindig egyensúlyi helyzetben, nagyon gyakori a munkapiaci túlkínálat, amikor sajnos túl sok munkavállaló jut túl kevés munkahelyre (a munkanélküliség „melegágya”. Természetesen előfordulhat bár ritkábban fordított eset is (túlkereslet).

6.4. A munkanélküliség

A **munkanélküliség** alapvető probléma a mai modern társadalmakban. Amikor nagyarányú munkanélküliség tapasztalható egy adott gazdaságban, akkor elsősorban erőforrások vesznek kárba, és ekkor az emberek jövedelme is „nyomott” lesz. Az ilyen időszakban a gazdasági bajok mellett mindez az emberek érzelmeit, és családi életét is befolyásolja (deviáns viselkedések megjelenése).

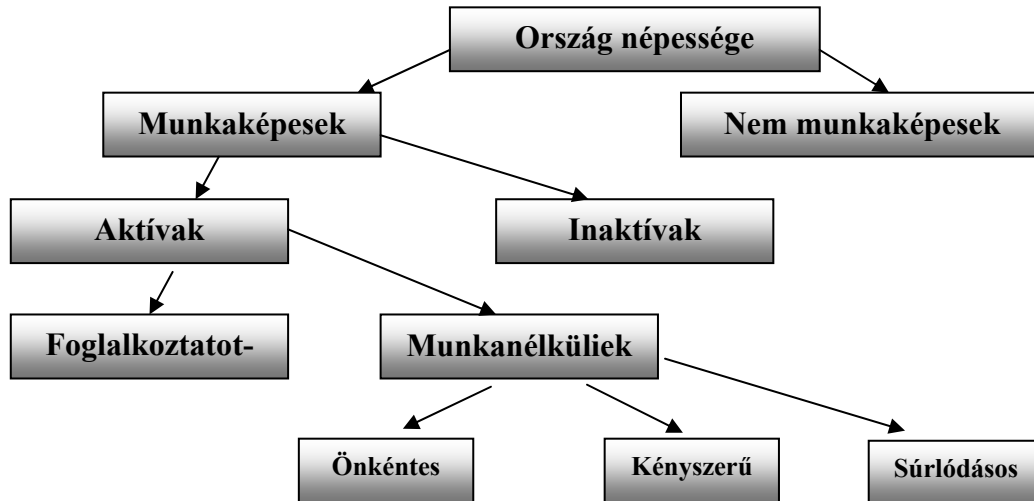
A munkanélküliséggel szemben a legnyomósabb ellenérv az, hogy a gazdaság nem használja ki a rendelkezésre álló kapacitásait. A gazdaság legnagyobb kára tehát az elvesztett termelés, és az emberi tőke is „erodálódik”.

A munkanélküliség okozta károkat egyéb módon is érzékelhetjük. A gazdaság egészének a kiesett termelésen túl jóval nagyobb árat is kell fizetni: a megszűnt jövedelem mellett, csökken a kormányzat adóbevétele, továbbá megnövekszik az általa nyújtandó támogatások mértéke is. Nem beszélve a probléma kezelésére fordított egyéb összegekről (átképzések, új munkahelyteremtés, stb.), azaz tovább kell növelnie a kormányzati kiadásokat.

A munkanélküliség elemzéséhez néhány kategóriát szükséges meghatároznunk. A foglalkoztatás alapján egy adott ország népességét a következő csoportokra sorolhatjuk. A lakosság munkavégzés szempontjából való felosztását a 6.4. ábra, a hazai munkanélküliség alakulását a 6.5. ábra mutatja meg.

Makroökonómia

6.4. ábra: A népesség csoportosítása

1. Munkaképesek

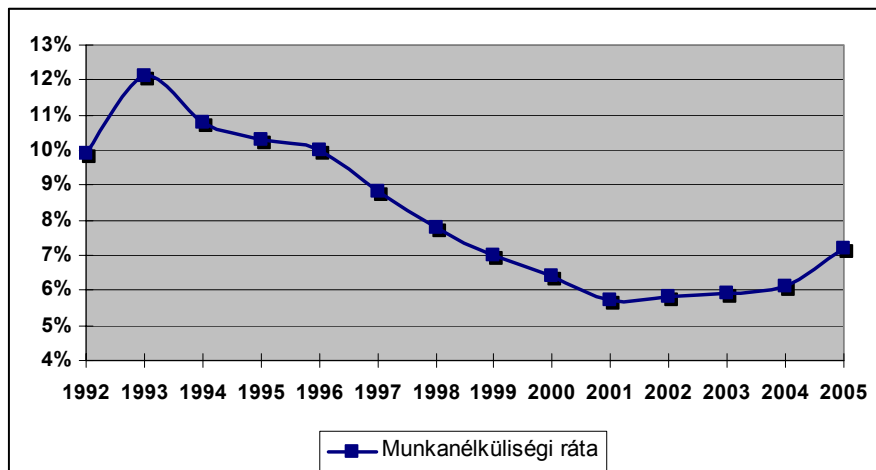
- *Aktívak:* A munkaképesek azon része, akik akarnak dolgozni.
  - Foglalkoztatottak: akik ténylegesen kapnak is munkát.
  - Munkanélküliek: akik az adott időszakban nem rendelkeznek munkahellyel, noha dolgozni akarnak és képesek is.
- *Inaktívak:* Munkaképesek, de valamilyen okból nem óhajtának munkát végezni: a munkavállalási korú tanuló, aki tovább tanul; esetleg aki úgy gondolja, hogy nem keres munkát, mert már eleget dolgozott vagy már annyi pénze van az illetőnek, pl. megnyerte a LOTTÓ 5-öst, így nem szükséges kereső tevékenységet folytatnia stb.

2. Nem munkaképesek

A nem munkaképes csoportba a még fiatalok tartoznak, és azok tartoznak, akik valamilyen betegség miatt nem vállalhatnak munkát (súlyos rokkantsági fokozat, vagy beszámíthatatlanság miatt).

A nyugdíjasokkal gyakran bajban vagyunk, ők már megtehetik, hogy egyáltalán nem kell dolgozniuk, de természetesen vállalhatnak „egyéb” állásokat a nyugdíj mellett is (ők ebből a szempontból lehetnek inaktívok, és a munkapiac szereplői is).

6.5. ábra: A munkanélküliségi ráta alakulása nemenként és százalékban (forrás: KSH)

A munkanélküliség mértékét a munkanélküliségi ráta (%-ban) mutatja meg.

Makroökonómia

$$\text{MUNKANÉLKÜLISÉGI RÁTA} = \frac{\text{MUNKANÉLKÜLIEK SZÁMA}}{\text{AKTÍV NÉPESSÉG}} * 100$$

E ráta különböző szempontok (földrajzi egységek, életkor, nem stb.) szerint számolható ki, de a KSH csak a regisztrált munkanélkülieket tartja nyilván. Tehát csak azokat, akik a munkaügyi központba rendszeresen ellátogatnak. A rendszeren kívüliek és a fekete gazdaság szereplői is láthatatlanok maradnak.

6.4.1. A munkanélküliség fajtái

Önkéntes munkanélküliség:

Az illető önként mondott fel a munkahelyén, (nem megfelelő a jövedelme, továbbá gazdaságon kívüli egyéb oka is lehet a felmondásnak. (pl. szexuális zaklatás miatt), és átmenetileg:

- azért választja, hogy több ideje legyen másik munkát keresni (keresési modell).
- van olyan időszak, amikor sok a munkalehetőség, és előfordulhat, hogy kevés. Ha kevesebb, akkor elbocsátja a munkaadó a munkavállalót, amikor pedig több a munkalehetőség visszaveszi, és többet fizet(het) neki. Ez az ún. hallgatólagos megállapodás rendszere.
- az adott alacsony bérhelyzetben a munkavállaló úgy ítéli meg, hogy számára jobb, ha több szabadideje marad, mintha dolgozna.

Kényszerű munkanélküliség:

A dolgozót elbocsátották a munkahelyéről, a dolgozónak a munkavégzés ellen nincs kifogása, de a cége gazdasági okokból leépítést hajtott végre. A kormányzatnak ez a fajta munkanélküliség nagy gondot okoz, mivel a rossz munkaerő mellett a jó minőségűeket is elbocsátják. Típusai:

- *Strukturális*
A munka kereslete és kínálata nem fedi egymást, szerkezetileg eltérhet egymástól. Egy nemzetgazdaságban számos üres munkahely létezik, de mégis előfordul, hogy állás nélküliek az emberek: pl. szakmailag nem megfelelően képzettek, földrajzi távolságok és a gyenge mobilitás gátolja a munkába állást. A fejlődő országokban mindig megtalálható (egy bizonyos szintig) ez a fajta munkanélküliség.
- *Konjunkturális (ciklikus)*
Akkor lép fel, amikor a gazdaság éppen „rossz helyzetben”, azaz a recessziós ágában van. (A csökkenő kibocsátás miatt kevesebb munkaerőt foglalkoztatnak.). Idővel önmagától megoldódik (a recessziót egyszer felváltja az expanzió), de a folyamat gyorsítására (a gazdaság „növekedési” pályára történő ráállítása) kormányzati beavatkozások is szükségesek.
- *Technológiai*
A gépek, berendezések (a technikai fejlődésük során) egyre újabbak, és korszerűbbek lesznek, melyek már egyre kevesebb munkaerőt igényelnek.

Súrlódásos (átmeneti, „frikciós”) munkanélküliség:

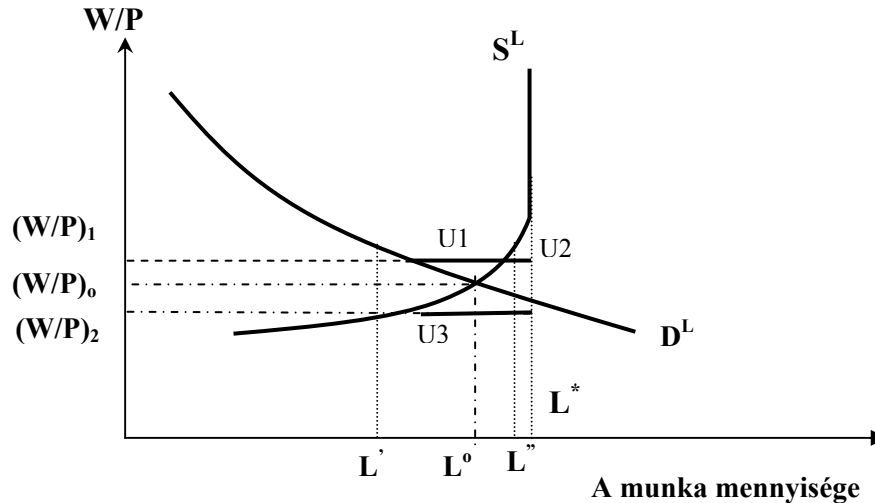
Az átmeneti munkanélküliség lényege, hogy a munkapiacra a kereslet és a kínálat egymásra találása nehézkes. A viszonylagos rövidsége mellett jellemzője, hogy egyaránt lehet önkéntes, illetve kényszerű is. Lényegében nem is gazdasági ok miatt következik be, hanem pl. lakóhely változtatás miatt, (a fiatal munkavállalók gyakori munkahely változtatása is ebbe a kategóriába tartozik), vagy anyagi, családi illetve egyéb okok miatt még nem sikerült megtalálnia a potenciális munkahelyet.

Makroökonómia

6.4.2. A munkanélküliség szemléltetése

A munkanélküliség szemléltetésekor ismét a munkapiaci „Marshall-kereszthez” fordulunk (6.6. ábra). Kényszerű munkanélküliség mindig a munkapiaci túlkínálat esetén alakul ki, ahol a tényleges reálbér $(W/P)_1$ magasabb az egyensúlyinál $(W/P)_0$. Az ábrán a kényszerű munkanélkülieket az U1 szakasz prezentálja, amely L' és L'' pontok közötti tartományban található meg.

6.6. ábra: A munkanélküliek szemléltetése

Ebben az esetben az önkéntes munkanélküliek (U2 szakasz) is megfigyelhetők, amelyek mindig az L^* (az aktív népesség), és az S^L (munkakínálat) közötti szakasszal határolhatók el. A munkapiaci túlkereslet esetén $(W/P)_2$ reálbérszintnél, a munkanélküliség (U3 szakasz), csakis önkéntes lehet. Ez a megállapítás a munkapiaci egyensúlynál is igaz.

6.4.3. A munkanélküliség és a kibocsátás

Rövid rávon a kibocsátás nagyságát a felhasznált munka mennyisége, és annak termelékenysége határozza meg. A felhasznált munka mennyisége függ a gazdaságban rendelkezésre álló munka mennyiségétől, illetve annak foglalkoztatási arányától. Az aktív népesség nagysága általában lassan változik, mert a fejlett országokban lassú a népesség növekedési üteme. Ezért rövid távon a kibocsátás növekedését legnagyobb mértékben a foglalkoztatási arány növekedése idézi elő.

A munkanélküliség és a kibocsátás (jövedelem) közötti szoros kapcsolatot **OKUN törvényének** nevezzük. E törvény szerint, **ha a munkanélküliségi rátát 1%-al akarjuk csökkenteni a természetes rátához képest, akkor a kibocsátásnak (GNP) 2 %-al (egyed irodalmak szerint 3%-al) kell növekednie.**

A természetes ráta a foglalkoztatottság legmagasabb fenntartható szintjét képviseli, egyben a nemzetgazdaság ún. **potenciális kibocsátási szintjének** felel meg.)

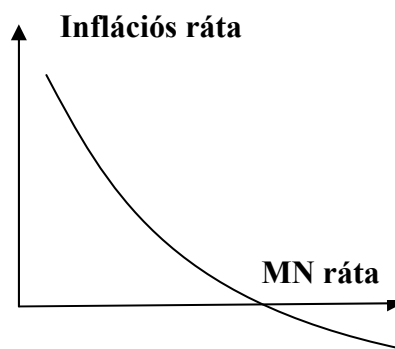
Makroökönómia

6.5. Munkanélküliség versus infláció

Hosszú ideje foglalkoztatja a közgazdászokat és a gazdaságpolitikusokat az a kérdés, milyen összefüggés figyelhető meg a munkanélküliség és az infláció között.

A probléma egy brit közgazdász (A. W. **Phillips**) tanulmányából vezethető le, aki közel százéves időszakra vonatkozó tényadatok alapján összefüggést talált a munkanélküliségi ráta, és a nominális bérindex között. Úgy találta, hogy a két tényező között az összefüggés fordított arányosságot feltételez. Vagyis a növekvő nominálbérindex esetében csökken a munkanélküliségi ráta és fordítva. Ezt az összefüggést (a nominálbérek és az infláció szoros kapcsolatára visszavezetve) felírták az **inflációs ráta és a munkanélküliségi ráta közötti összefüggésként**. Az eredmény az eredetihez hasonló lett. (6.7. ábra)

6.7. ábra: Az infláció és a munkanélküliség kapcsolata, Phillips-görbe

Ezt a görbét nevezik az említett közgazdász tiszteletére Philips-görbének. A belőle levonható makrogazdasági következtetés hosszú időn keresztül befolyásolta a közgazdászok és a politikusok közgazdasági felfogását. A törvényszerűség alapján feltételezték, hogy a két kedvezőtlen jelenséget csak **egymás rovására** lehet javítani. (A minél magasabb foglalkoztatás ára a növekvő infláció.)

Ez a felfogás huzamosabb ideig tartotta magát, de az 1970-es évek (olajválságok) jelenségei fokozatosan rácaffoltak. Kiderült, hogy növekvő infláció mellett a munkanélküliségi ráta is nőhet. ezért felvetődött a Phillips-görbe rövid és hosszú távon való értelmezésének szükségessége. Ennek alapján megállapítható, hogy rövid távon változatlanul kimutatható az ellentétes arányú viszony az árszínvonal és a munkanélküliségi ráta között, de hosszú távon a **Phillips-görbe** függőlegessé válik a munkanélküliség természetes rátájának megfelelő munkanélküliségi szinten.

6.6. A foglalkoztatáspolitikai (fő irányok, eszközök)

A modern társadalmakban nem (egyetlen országban sem) nézik tétlenül a munkanélküliséget, mint a piacgazdaság elkerülhetetlen velejáróját. A munkanélküliség okozta problémáknak az enyhítése az ún. **foglalkoztatáspolitikán** (munkaerő-politika) keresztül valósulhat meg, amelynek három fő eszköz-csoportját különböztetjük meg:

1. A **passzív munkaerő-politika**: lényege a munkanélküliség mérséklése a munkaerő-kínálat mérséklésével (a szakmailag aktív életszakasz lerövidítésével, a családgondozói tevékenység főfoglalkozássá tételével, a külföldi munkavállalás elősegítésével), amely módszerek nem szüntetik meg a munkanélküliség alapvető okát csak távol tartják a munkaerő egy részét a piacról való kivonása útján. Másrészt a munkanélküliség „széttérítése” a dolgozók között, elsősorban a munkaidő lecsökkentésével (csak csekély hatást gyakorol a munkanélküliségre, és a vállalatok nagyon gyakran bérkompenzációt hajtanak végre), és a részidős munka beveze-

Makroökonómia

tésével (csak bizonyos munkaterületeken alkalmazható és jelentős többletköltségeket okoz a munkáltatónak).

2. Az **aktív munkaerő** (munkapiaci) **politika**: egyrészt a munkaerő iránti kereslet növelését jelenti (új munkahelyek (akár közhasznú) létesítésével, racionalizáló és modernizáló beruházásokkal, a beruházást és munkaerőt drágító adók, járulékok csökkentésével, és a rendelkezésre álló kapacitások jobb kihasználásával). Másrészt a munkanélkülieket alkalmassá teszik a gazdaság igényeinek kielégítésére (képzés, átképzés, továbbképzés és a területi mobilitás fokozása útján). Végül elősegítik a munkaerő-kereslet és kínálat „egymásra találását” (ezt szolgálja a munkaerő-közvetítés), amely lerövidíti a munkanélküliség időtartamát.
3. A **munkanélküliség következményeinek enyhítése**: el lehet érni a munkanélküli segéllyel (ma ún. álláskeresési támogatás), és egyéb juttatásokkal, és a társadalmi szolidaritás (bizonyos közösségvállalás és együttérzés) erősítésével stb.

Célszerűbb megelőzni a munkanélkülivé válást, de legalábbis csökkenteni a munkanélküliség tartamát (elviselhetőbb lesz). A segély csak „átmeneti” támogatás, ha a jogosultság megszűnik, akkor a társadalmi gondoskodás egyéb formái (különböző szociális juttatások) léphetnek a helyére. Szinte mindenütt nagy gond az első munkahelyüket kereső, de nem találó **pályakezdő** fiatalok helyzete. Rájuk rendszerint nem terjed ki a munkanélküli-segély rendszere. A megfelelő feltételek mellett az átképzés támogatása, és a munkapiac igényeit kielégítő oktatás reformja a járható út.

Makroökonómia

VII. Fejezet: *Az állam szerepe a modern gazdaságban*

Az állam, az állami intézmények fontos funkciókat töltenek be a modern társadalmakban. Az állam mindig is befolyást gyakorolt a gazdasági folyamatokra, azonban ennek eredményessége napjainkban is vitatott kérdés. Az állam (kormányzat) a modern gazdaságban nemcsak mint egy sajátos gazdasági szereplő, hanem mint valamilyeni gazdasági kapcsolatot és folyamatot aktívan befolyásoló közhatalmi tényező is jelen van.

Az állam gazdasági szerepét többféle szempontból is lehet elemezni, csoportosítani. A közgazdaságtanban a legelterjedtebb a beavatkozás és a célkitűzés, azaz a funkciók szerinti csoportosítás.

7.1. Az állam (kormányzat) funkciói

A modern államok legfontosabb gazdasági funkciói:

1. A társadalmi **hatékonyság** érvényre juttatása ott, ahol a piaci szabályozás nem képes ezt biztosítani:

Az állam célja, hogy elősegítse az erőforrások társadalom számára kívánatos elosztását (**allokációját**), ekkor az állam elsősorban azokat a javakat biztosítja, amelyeket a magánszféra egyáltalán nem, vagy csak nagy veszteséggel lenne képes előállítani, illetve a gazdaság piaci „kudarcai” ellen kíván fellépni.

- *Tiszta közjavak nyújtása:* (nem lehetséges és nem célszerű a piacossítás) pl. honvédelem, közvilágítás stb.
- *Monopolista elemek korlátozása:* a piac működésének javítására gazdasági szabályozást (pl. trösztellenes törvényeket) vezetnek be.
- *Külső gazdasági hatások (externáliák) szabályozása:* pl. a nagyobb népsűrűség és a növekvő kibocsátás miatt (óhatatlanul) felmerül a környezetszennyezés problémája, amelyet az állam előírásokkal, szankciókkal stb. próbál befolyásolni.

2. A társadalmi **igazságosság és méltányossági funkció** megvalósítása (a piaci szabályozástól ez nem várható el), elsősorban az állam jövedelem-újraelosztási (**redisztribúció**) eszközeivel.

Társadalmi igény van arra, hogy az állam a piaci körülmények között létrejött eredeti jövedelemelosztást módosítsa. Az állam beavatkozása nélkül a piac csak rendkívül egyenlőtlenül alakítaná ki a jövedelmek eloszlását, ezt a társadalom ma már elfogadhatatlannak tartja, ezért az állam egyesektől elvonja a megszerzett jövedelem egy részét, míg másoknak rászorultságuk alapján bizonyos jövedelmeket juttat.

Az elvonás főként adó és illeték formájában történik, míg a juttatások a jövedelemtámogatási rendszerek, és a szociális ellátások valamelyikén keresztül jutnak el a rászorulókhöz

3. A makrogazdasági **stabilizáció:**

A stabilizáció érdekében az állam beavatkozik a gazdaság kilengéseinek (konjunktúra-ingadozások) csillapítása, az egyensúlyi zavarok (munkanélküliség, infláció) enyhítése érdekében, a gazdaság hosszú távú egyenletes, tartós növekedésének biztosítása céljából.

A 1929-33-as gazdasági világválság után került előtérbe Keynes nyomán, akinek az volt az elgondolása, hogy a piaci mechanizmust jellemző spontán folyamatok mellett szükséges az állam beavatkozása is. A gazdasági ciklusok nagy kilengései mindenképpen károsak, és nehezen korrigálható torzulásokat okozhatnak, mert a piac önmagában nem képes biztosítani a kiegyensúlyozott fejlődést.

Makroökonómia

7.2. Az állam „kölségvetése”

Államháztartás: az állam feladatainak ellátását szolgáló tervezési, gazdálkodási és finanszírozási rendszer.

Az államháztartás alrendszerei:

- *Központi kölségvetés:* a központi kormányzat pénzalapja, a kormányzat pénzügyi terve az adott évre vonatkozóan. (Jelenleg a magyar gyakorlatban nem tartalmazza az elkülönített pénzalapok és a társadalombiztosítási rendszerek kölségvetéseit.)
- *Helyi és kisebbségi önkormányzatok:* közösségi feladatokat látnak el (szerveznek és finanszíroznak), helyi szinten az adott település gazdaságának szervezését, és fejlődését befolyásolják.
- *Elkülönített állami pénzalapok:* konkrét gazdasági, vagy közösségi célok, feladatok megvalósítása érdekében kialakítanak bizonyos pénzforrásokat (Munkaerő-piaci alap, Központi Nukleáris Pénzügyi Alap)
- *Társadalombiztosítási rendszer:* finanszírozza és ellátja a társadalombiztosítás (egészségügyi és nyugdíjbiztosítás) feladatait. A szociális biztonság megteremtésére jött létre, a hazai egészségügyi és nyugdíjjal kapcsolatos szolgáltatásokat biztosítja.

A **kölségvetés** olyan pénzügyi terv, amely egy adott időszakra előre meghatározza az államháztartás gazdálkodásának kereteit. Az állami feladatok ellátáshoz szükséges forrásokat (bevételek), és a források felhasználásának (kiadások) céljait, illetve módját határozza meg.

A központi kölségvetés bevételei:

A Magyar Köztársaság területén működő, illetve jövedelemmel, bevétellel, vagyonnal rendelkező jogi személy, jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet, továbbá a jövedelemmel, bevétellel vagy vagyonnal rendelkező belföldi, vagy külföldi természetes személy kötelezhető arra, hogy befizetéseivel hozzájáruljon az államháztartás alrendszereinek kölségvetéseiből ellátandó feladatokhoz.

A kölségvetési bevételek csoportosítása

- adó, adójellegű bevételek (80-90%-a a kölségvetés bevételének)
adó, vám, vámbiztosíték, járulékok, hozzájárulások
- nem adó jellegű bevételek
illetékek (vagyonátruházási, okirati, eljárási), díjak, bírságok
- állami tőkebevételek
tulajdon utáni részesedés, értékpapír-értékesítés, állóeszköz-, föld- és készletértékesítés
- adományok, juttatások
természetes és jogi személyektől, az államháztartás más szintjéről, és külföldről

A központi kölségvetés bevételeit képezik az előzőeken túl:

- a privatizációból származó bevétel,
- a koncessziós szerződésekből származó jövedelem,
- nemzetközi pénzügyi kapcsolatokról származó bevételek.

Makroökonómia

A költségvetési kiadások csoportosítása

Rendes (rendszeres) kiadások:

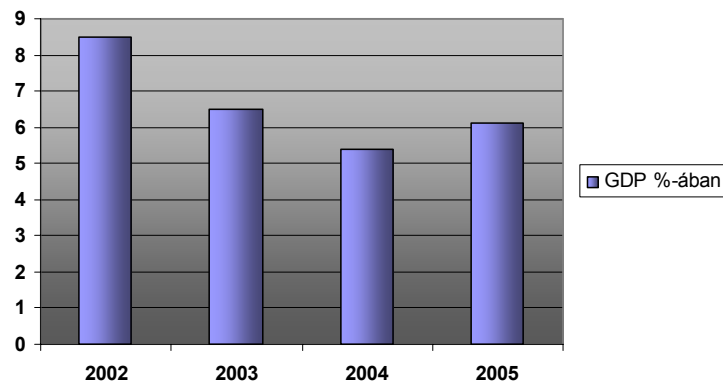
- támogatások (transzferek, juttatások),
- fogyasztói árkiegészítések (katalizátor, gyógyszerek ártámogatása),
- felhalmozási kiadások (kórház építése, autópálya építés),
- társadalmi közös fogyasztás kiadásai (rendőrség, állami szervek stb.),
- adósságszolgálat,
- nemzetközi kapcsolatokkal összefüggő kiadások.

Rendkívüli kiadások:

A központi költségvetésben tételesen kell előirányozni a kiemelt jelentőségű beruházások és felújítások előkészítésére és megvalósítására szolgáló összegeket. (Kiemelt jelentőségű az, amelynek tervezett összes költsége a jóváhagyás évében meghaladja a központi költségvetés kiadási főösszegének 0,2 %-át; illetőleg amit az Országgyűlés, vagy a kormány annak minősít.)

A költségvetés egyenlegét tekintve lehet negatív, vagyis **deficit** (azaz a kiadásai meghaladják a bevételeit); pozitív, azaz a bevételek nagyobbak, mint a kiadások (**szufficites**); nulla, ekkor a bevételek és a kiadások egyenlők, tehát a költségvetés **kiegyensúlyozott**. A magyar központi költségvetést (illetve államháztartás) mérlegét hosszú ideje a deficit¹⁵ jellemzi. (7.1. ábra)

7.1. ábra: Az államháztartás hiánya Magyarországon (A GDP %-ában)

Önmagában a költségvetés egyenlegéből semmit nem lehet megállapítani arra vonatkozóan, hogy az jó-e, vagy sem. Amennyiben az egyenleg hiányt mutat, az több forrásból (gazdasági szereplőktől) is finanszírozható. A költségvetés hiánya (deficit) másutt pl. a pénztulajdonosoknál létrejött megtakarításokból ellensúlyozható, így a költségvetés a keletkező megtakarításokat újra elosztja. Alapvetően a bevételi oldalt kell növelni, vagy a kiadási oldalt kell csökkenteni a hiány megszüntetéséhez.

A probléma akkor jelentkezik, ha a deficit tartósan meghaladja az állami túlköltekezés miatt a gazdaság által kívánatos szintet. (Magyarországon a lakossági megtakarítások elérték a kritikus határaikat, tehát a költségvetés kénytelen a vállalatokra nagyobb terheket rakni, esetleg adók emelését választhatja, vagy a kormányzati vásárlásokat foghatja vissza, vagy ami manapság is megvalósult a költségvetés mérlegét hitelek felvételével (és privatizációs bevételekkel) igyekszik egyensúlyba hozni (lásd „Gyurcsány csomag”).

¹⁵ Ez a deficit ráadásul a 2006. év első negyedévében már a teljes 2005 évi közel 900 milliárdos hiányt el is érte!

Makroökonómia

7.2.1. Az adó

Az adó a közösségi funkciók ellátásához nélkülözhetetlen pénzügyi forrás.

Az adó törvényi előírás alapján alapuló, egyszeri vagy folyamatos befizetési kötelezettség, amelyet az állam felhatalmazása alapján különböző szervezetek szednek be (ha az adófizetésre vonatkozó tényállás meg-egyezik a jogszabályban előírt teljesítési kötelezettséggel).

Az adók csoportosítása:

A jövedelmet alapján véve kétféle módon adóztathatja az állam:

- *közvetlen* – vagy egyenes adó, amelynél az adóterhet közvetlenül az adóalany viseli, nincs lehetőség az adó terhét tovább hárítani, pl. jövedelemadók.
- *közvetett* adó, általában a forgalomhoz, fogyasztáshoz kapcsolódnak; az adóalany és az adó terhét ténylegesen viselő személye különválnak; a fogyasztás tényével bárki adóviselővé válik, pl. ÁFA)

A gazdaság szereplőit kétféle módon adóztathatja az állam:

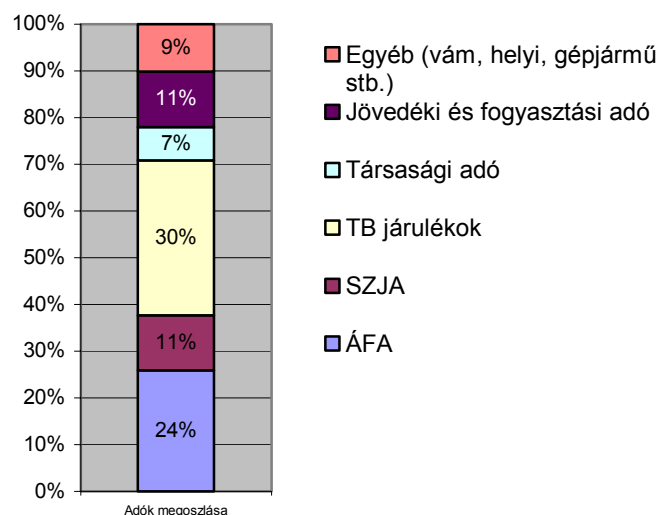
- *központi* – úton, ezek beszedéséről országos hatáskörű államigazgatási szervezet gondoskodik (SZJA).
- *helyi* – úton. A bevezetésükről, illetve mértékük megállapításáról a helyi önkormányzatok képviselőtestülete jogosult dönteni, beszedésükről, és ellenőrzésükről pedig az önkormányzatok által létrehozott helyi adóhatóság gondoskodik (iparüzési adó, kommunális adó).

A kivetett adók lehetnek a jövedelem nagyságától függően:

- *egyösszegű adók* – olyan adó, amelyet a termelés eredményétől függetlenül kell befizetni. (vagyonadó, örökösödési adó stb.)
- *jövedelemtől függő adók* – csak realizált jövedelem létezése esetében kell fizetni (SZJA, vállalati nyereségadó).

A hazai adóbevételek aktuális megoszlását mutatja be a következő diagram (7.2. ábra):

7.2. ábra: Az egyes adónemek (2002-es) megoszlása a költségvetés bevételéből

Makroökonómia

7.2.2. Az államadósság:

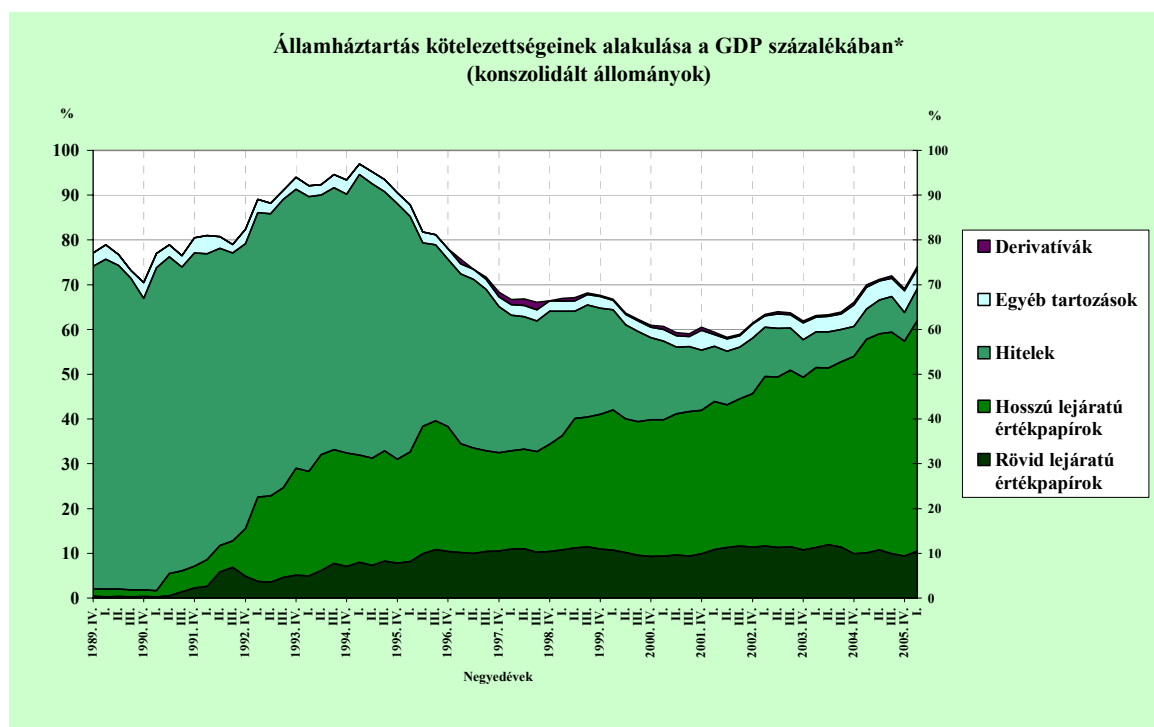
Egyrészt az államadósság a mindenkori kormányzatok bevételeket meghaladó kiadásainak finanszírozására felvett hitelek, illetve az ilyen célból kibocsátott értékpapírokból áll.

Az államadósság minden olyan hitelviszonyon alapuló fizetési kötelezettség, amely az államháztartás valamelyik alrendszerét terheli.

Adósságtípusok:

- Belső államadósság: az államnak a gazdaság szereplőivel szemben fennálló kamatozó, lejáratú rendelkező tartozása, ami különböző értékpapírok formájában ölt testet.
- Eladósodás a külföld irányába: ennek gyakorlati formája a külföldi hitelfelvétel (külföldi kormányoktól, vagy magánbankoktól).
- Bruttó adósság: A gazdaság jegybankon kívüli szereplőivel szemben fennálló tartozásokat magában foglaló belföldi adósságból és a külfölddel szembeni tartozásokat is tartalmazó külföldi tartozásból áll.
- Nettó adósság: bruttó adósság – az állam mind belföldön, mind külföldön keletkező követelése.

9.3. ábra: A magyar államadósság alakulása a 90-es évektől napjainkig a GDP %-ában, forrás MNB

A 90-es évektől az adósságkezelést egy független szervezetre kellett bízni. Ez az **Államadósság Kezelő Központ**, mely 1995 júniusában alakult meg. A teljes adósságállományt menedzseli. (Kezdetben csak a belső adósság menedzselése volt a feladata, 1997-től a külföldi adósság is átkerült az Államadósság Kezelő Központhoz.)

Államadósság Kezelő Központ (a Kincstár szervezete) legfontosabb feladatai, hogy kidolgozza az államadósság finanszírozási tervét, gondoskodik az állampapír kibocsátások és a hitelfelvételek megszervezéséről, és az államadósság törlesztéséről. **Adósságcsapdáról** akkor beszélhetünk, ha **az államadósság felhalmozása során, a felvett hitelek kamatait a gazdaság csak úgy tudja visszafizetni, hogy újabb hitelek felvételéhez kell folyamodni**

Makroökonómia

7.3. A kormányzat döntési „dilemmái”

Manapság a modern gazdaságok egy alapvető makrogazdasági dilemmával kerültek szembe: egyetlen országnak sem sikerült hosszú távon élveznie a szabad vállalkozást, az alacsony inflációt és a teljes foglalkoztatottságot.

Az egymással versengő politikusok állításait mérlegelve hamar nyilvánvalóvá válik, hogy mely gazdasági változó játszik kulcsfontosságú szerepet egy nemzet gazdasági teljesítményének megítélésében. Az állam gazdaságpolitikai célkitűzései, a gazdaságpolitikai programok **nem érhetők el egyszerre**, sőt az egyik cél elérésére tett erőfeszítések akadályozhatják egy másik gazdaságpolitikai cél megvalósítását.

A gazdaságpolitika a gazdaság fejlesztését elősegítő kormányzati elvek és intézkedések összessége.

Ez a probléma már a 60-as években napirendre került, és a „**bűvös négyszög**” néven vonult be a közgazdaságtanba. A gazdasági növekedés (a jövedelem növekedése), a munkanélküliség felszámolása, és az árszínvonal stabilitása, a gazdaság egyensúlyban tartásával egyszerre nagyon nehezen biztosítható.

A makroökonómia és a gazdaságpolitika legfontosabb céljait és eszközeit a (7.1.) táblázat tartalmazza:

7.1. táblázat: A gazdaságpolitika fő céljai és eszközei

Célok	Eszközök
Kibocsátás (GNP) növelése	A gyors növekedés biztosítása a költségvetési politikán (kormányzati kiadásokon, adózáson), és a monetáris politikán (pénzpiac szabályozásán) keresztül
Foglalkoztatottság növelése	Foglalkoztatás politikai eszközök
Infláció csökkentése	A dezinflációs politika eszközei
Stabilitás	A költségvetési deficit és az államadósság leszorításán és a külgazdaság egyensúlyán keresztül.

A táblázat bal oldalán a modern piacgazdaságok gazdaságpolitikáinak fő céljait láthatjuk, amelyek ha sikeresek magas és növekvő jóléthez vezetnek. A jobb oldalon a gazdaságpolitika lehetséges eszközeit soroltuk fel, ezek alkotják mintegy „fékeiket” és „kormánykerekeit” a céljainknak, amellyel a politikusok megkísérelhetik befolyásolni a gazdasági tevékenység növekedési ütemét és irányát.

Sok ország problémáit megoldaná, ha a gazdaság kibocsátását növelni tudná, ezzel a jövedelem is gyarapodna. Az elégtelen jövedelemszint gazdasági, és politikai válsághelyzetet teremt. A valószínűbb gazdasági probléma, hogy a gazdaság olyan termékeket állít elő, amelyek iránt nincs megfelelő kereslet. A meglévő kapacitásokat tehát más, keresettebb áruk előállítására kell fordítani.

Az állam feladata, hogy a gazdaság (termelési) lehetőségeit úgy használja ki, hogy a világpiacon keresett termékeket állítsanak elő. Ez állami beruházások beindításával, a kormányzati megrendelések, vagy a pénzmennyiség növelésével történhet. Ha a struktúraváltás eredményes lesz, ugyanaz a mechanizmus kezd el működni, mint a munkahelyteremtő programok esetében. A munkahelyteremtés tehát a gazdaság növekedését kívánja (OKUN-törvénye), de a túlzott állami túlköltekezés a költségvetés és a stabilitás felborulásához vezethet.

Ha a gazdaság fellendülését a költségvetési politikával kívánja az állam biztosítani, akkor ez segít a szociális problémák megoldásában is, de újabb gazdasági gondok jelentkezhetnek a gyorsuló infláció formájában (Phillips görbe). Ha az állam a pénzügypolitikát helyezi előtérbe, akkor az (rövid távon) meggyógyíthatja a gazdaságot, de a szociális felszültségek nőnek. A lakosság elégedetlensége a belpolitikai helyzetet ronthatja.

Makroökonómia

Sikeres gazdaságpolitika csak egymással összefüggő, egymásra épülő –komplex-, a szociális és a gazdasági kérdéseket egyaránt kezelő intézkedésekkel valósulhat meg.

Bármely célkitűzés megvalósításához mindenképpen szükség van az állam beavatkozására; erre szolgál az ún. „stabilizációs” gazdaságpolitika. A gazdaságpolitika céljait: a foglalkoztatás lehető legmagasabb szintjének biztosítása, a gazdasági növekedés elősegítése, az árstabilitás és a külgazdasági egyensúly elérése, és megfelelő valutaárfolyam kialakítása, a költségvetési (fiskális) politika, illetve a monetáris politika eszközeivel érheti el.

7.3.1. A költségvetési (fiskális) politika

Költségvetési politika stabilizáló hatását a központi költségvetésbe épített automatikus stabilizátorok, illetve a diszkrecionális (egyszeri) eszközök is szolgálják.

A költségvetési politikán az adózás és a közkiadások kialakításának folyamatát is értjük, amelynek célja, hogy elősegítse a konjunktúra-ciklusok kilengéseinek csillapítását (keresletélénkítő (expanziós¹⁶) és korlátzó (restrikciós¹⁷) költségvetési politikát folytathat a kormányzati kiadások és az adók változtatásával), és hozzájáruljon a növekvő, magas foglalkoztatottsági szintű, az erős inflációtól mentes gazdaság fenntartásához. Az eszményi elgondolás szerint mindig az „uralkodó gazdasági széljárással szemben kell vitorlázni”.

A költségvetési politika **fő eszközei**: az adóztatás és a kormányzati kiadások (áruvásárlások és transzferek), egyrészt mintegy „**automatikusan**” hatnak a gazdaságra, anélkül hogy a kialakult adó és munkanélküli-segély rendszereken bármit is változtatna a kormányzat: A beépített stabilizátorok részben csökkentik a gazdaság bármilyen jellegű (fel-le) ingadozásait, de nem számolják fel teljesen a „zavarokat”. A fennmaradó zavarok csökkentése a diszkrecionális költségvetési politika feladata. A **diszkrecionális** költségvetési politika fő „fegyverei” pl. a közmunkák, továbbá az állam foglalkoztatási és transzfer-kifizetési programjai, és az adókulcsok megváltoztatása. Ezek tehát (konkrét) egyszeri beavatkozások, intézkedések.

7.3.2. A monetáris (pénzügyi) politika

Monetáris politika a pénzmennyiségének és a pénzpiaci kamatlábak változtatásával hat végső soron az összkeresletre.

A kormányzat a pénzpolitikáját (expanziós, vagy restriktív) ebben az esetben a jegybankon keresztül juttatja érvényre. A jegybank fő eszközei és a pénzügypolitika legfontosabb mechanizmusai a pénzkínálat befolyásolására a következők:

- *rediszkontláb (refinanszírozási kamatláb) politika* keretében a központi bank a kereskedelmi bankok hitelkínálatát szabályozza a refinanszírozási, és a váltó viszontleszámitolási kamatlábaival. A magánbankok bizonyos hitelcéllal (exportösztönzés) hitelt vehetnek fel a jegybanktól. A váltók rediszkontláb kamatának változtatása, pl. emelése a bankok hitelkínálatát mérsékli, mert csökken a pénzintézet kamatrése (nyeresége) a váltó viszontleszámitolása során.
- a *kötelező tartalékráta* szabályozásával a kereskedelmi bankok (a náluk elhelyezett betétállományuk után kötelezően elhelyezett) jegybankkal szembeni követelésit lehet befolyásolni.

¹⁶ A kormányzat növeli kiadásait, illetve az adókat csökkenti.

¹⁷ A kormányzat a kiadásait visszafogja, és az adókat növeli.

Makroökonómia

- a „nyíltpiaci műveletek”¹⁸ keretében a központi bank értékpapírokat (elsősorban állami adósságleveleket) ad el, vagy vásárol. Az értékpapírok eladása során a jegybank csökkenti a forgalomban lévő pénzmennyiséget, vásárlásnál mindez fordítva működik.

A monetáris politika e három eszköz alkalmazásával pénzbőséget, vagy pénzsűkét „idéz elő” attól függően, hogy az „eszközöket” milyen előjellel alkalmazza (A restriktív pénzügyi politika keretében pl. megnövelik a tartalékrátát, vagy a viszontleszámítási kamatlábat, illetve értékpapírokat adnak el, ekkor szűkül a pénzkínálat és ezért emelkednek a kamatlábak).

A csökkenő beruházási kedv csökkenő összkeresletet okoz, így nem meglepő hogy a foglalkoztatás és az output (kibocsátás) is csökken, esetleg az árak is csökkennek. Az expanzív gazdaságpolitika fordítva fejti ki hatását. A monetáris politika kitüntetett szerepet játszik az árstabilitás biztosításában, de közvetve hatást gyakorol csaknem minden fontos gazdasági folyamatra. Fontos kiemelni, hogy **a monetáris politika csak akkor lehet hatékony és sikeres, ha összhangban van a költségvetési politikával.** Ráadásul mindig vannak olyan ágazatok, amelyeket nem lehet globálisan csak szelektíven befolyásolni.

---

¹⁸ Nyílt piaci eszközök pl. a kincstárjegyek, letéti jegyek, hosszú lejáratú államkölcson-kötvények stb.

Makroökonómia

VIII. Fejezet: A nemzetközi gazdaság (külföld) alapvonásai

8.1. Nemzetközi kapcsolatok és tényezők

Korunk egyetlenegy kormánya, de egyetlen ország vállalata sem alakíthat ki, és követhet sikeres gazdaságpolitikát a nemzetközi kapcsolatok, és a világgazdasági környezet figyelembe vétele nélkül.

8.1.1. A világgazdaság és a globalizáció

Világgazdaságon a nemzetgazdaságok összességét értjük, amelyeket a nemzetközi munkamegosztás kapcsol össze. A világgazdasági kapcsolatok rendkívül sokrétűek. Főbb területei a külkereskedelem, a nemzetközi pénzügyek, a munkaerő országok közötti áramlása, a tudományos technikai eredmények nemzetközi mozgása, a nemzetközi vállalati tevékenység, a nemzeti gazdaságpolitikák összehangolása, a globális integrációs szervezetek működése, stb.

A világgazdaság fejlődésével új tendencia, az ún. **globalizáció** határozza meg a nemzetközi kapcsolatokat. **A globalizáció az országhatárokon átnyúló tőke-, jószág- és munkaerő-áramlás** (egyre jobban kiteljesedő) **folyamat-együttese**. A folyamat legfőbb mozgatórugói a nemzetközi, multinacionális termelővállalatok, és az egyre jobban összefonódó (a tőke mozgására szakosodott) nagybankok, befektetési társaságok, tőzsdék, stb.

A globalizáció a fejlődés szükségszerű, elkerülhetetlen velejárója, negatív hatásaira, következményeire a világ országai azonban nem voltak kellőképpen felkészülve. A legfontosabb problémák a következők:

- A fejlett és fejlődő országok közötti **gazdasági, és fejlettségbeli különbségek nem mérséklődnek** (a világ nagyobb részében az emberek éhen halnak, máshol (10%) az emberek azt sem tudják, mire költsék felesleges pénzüket, a nyomor mellett a fényűző, pazarló gazdagság vált jellemzővé.)
- A növekvő globalizált **termelés** (a profitérdek miatt) **pazarló** módon bánik a világ természeti erőforrásaival, ami az emberiség jövőjét súlyosan veszélyezteti, mert az erőforrások korlátozottan állnak rendelkezésre.
- A technika fejlődése a munka hatékonyságát nemcsak pozitívan, hanem negatívan is érinti, hiszen világszerte tapasztalható a **munkanélküliség** (még a *szakképzett* munkaerő setében is) **növekedése**.
- A nemzetközi (szabad) tőke és munkaerő-áramlás a termékek korlátozásmentes áramlásán túlmenően a tőkebefektetések és a munkaerő korlátait is felszámolja. A nemzetközi integrációval (lásd későbbi fejezetben) új lehetőségek nyílnak meg a magasan képzett, relatíve olcsó munkaerő alkalmazásával. A munkaerő átáramlása miatt **a nemzeti munkaerőpiacok egyensúlybomlása** következett be.

8.1.2. A külkereskedelem és a nemzetközi fizetési mérleg

A külgazdasági kapcsolatok hagyományos, és legalapvetőbb formája a **külkereskedelem**. A témával kapcsolatos két alapfogalom a kivitel (**export**) és a behozatal (**import**). Az export a nemzetközi árucseré egyik oldala, különböző áruk és szolgáltatások külföldre juttatását, eladását jelenti. Az import az előbbieket ellentéte.

A külkereskedelemben részt vevő országok magától értetődő „haszna”, hogy olyan termékekhez juthatnak hozzá, amelyeket saját maguk vagy egyáltalán nem, vagy csak nagyon gazdaságtalanul tudnának megtermelni. Egyetlen gazdaság sem teljesen zárt, és minél nagyobb az export, vagy az import jövedelemhez viszonyított aránya, annál nyitottabbnak tekinthető egy gazdaság. A nemzetközi kereskedelemben és munkamegosztás alakulásában a kölcsönös alkalmazkodás során alapvető szerepet játszanak az ún. **komparatív** és **abszolút** előnyök.

Makroökonómia

Az egyes országok *különböző termelési feltételei miatt* minden ország számára kifizetődőbb, ha csak bizonyos javak termelésére specializálódnak, így exportjukat más országokból származó importra cserélik. (Jóllehet egyes országok „abszolút” előnyben vannak másokkal szemben, és hatékonyabban tudnának termelni, azonban gyakran csak az egyik tevékenységet végezhetik). A komparatív előnyt (a legnagyobb relatív hatékonyság), az egyes országok abból szerezhetik meg, ha számukra előnyösebb a kereskedelem, mintha otthon állították volna elő a termékeket (8.1. táblázat).

8.1. táblázat: A komparatív előnyük és relatív „költségek” szemléltetése

	Szükséges munka	
Termék	Amerikában	Európában
1 egység élelmiszer	1 óra	3 óra
1 egység ruházat	2 óra	4 óra

Amerikában a munka költségek „abszolút” mértékben alacsonyak, mégis a két régió számára kifizetődik az egymással való kereskedelem. Amerika és Európa számára egyaránt előnyös, ha az USA élelmiszer előállítására specializálódik, mert a ruházat megtermelése kétszer több került volna, mint a kereskedelemmel való megszerzése. Európa pedig ugyancsak haszna származik abból, hogy a ruházatra specializálódik, így olcsóbban tesz szert élelmiszere a csere útján, mint a hazai termeléssel.

Ha minden ország azokra a termékekre specializálódik, amelyeket komparatív (viszonylagos) előnnyel, vagy hátránnyal bír másokkal szemben, akkor a kereskedelem kölcsönösen előnyös lesz számukra.

A nemzetközi gazdasági kapcsolatok során tartozások és követelések keletkeznek, amelyekről az országok ún. **nemzetközi fizetési mérlegeket** készítenek.

A nemzetközi fizetési mérleg egy ország lakosai (gazdasági szereplői) külfölddel lebonyolított összes gazdasági ügyleteinek (pénzbevételek és kiadások) nyilvántartására szolgál.

Ha a bevételi oldal, vagyis a pénzbeáramlás nagyobb a kiadási oldalnál, akkor a fizetési mérleg egyenlegén aktívum, ellenkező esetben passzívum keletkezik.

A nemzetközi fizetési mérleg részei:

Megnevezés	Külföldi valutakiadás ¹⁹	Külföldi valutabevétel ²⁰
I. Folyó fizetési mérleg		
I.1. Nemzetközi termék forgalom	Import	Export
Külkereskedelmi mérleg egyenlege		
I.2. Szolgáltatások forgalma	Kapott	Nyújtott
I.3. Tényezőjövödelmek	Külföldre átutalt	Külföldről érkező
I.4. Egyoldalú átutalások	Külföldre átutalt	Külföldről érkező
Folyó fizetési mérleg egyenlege (I.1.-I.4.)		
II. Tőkemérleg		
Nemzetközi tőkeáramlás	Tőkeexport	Tőkeimport
Tőkemérleg egyenlege		
III. Jegybanki tartalékváltozások		
Devizatartalék változás	Növekedés	Csökkenés
Jegybanki tartalékváltozások egyenlege		

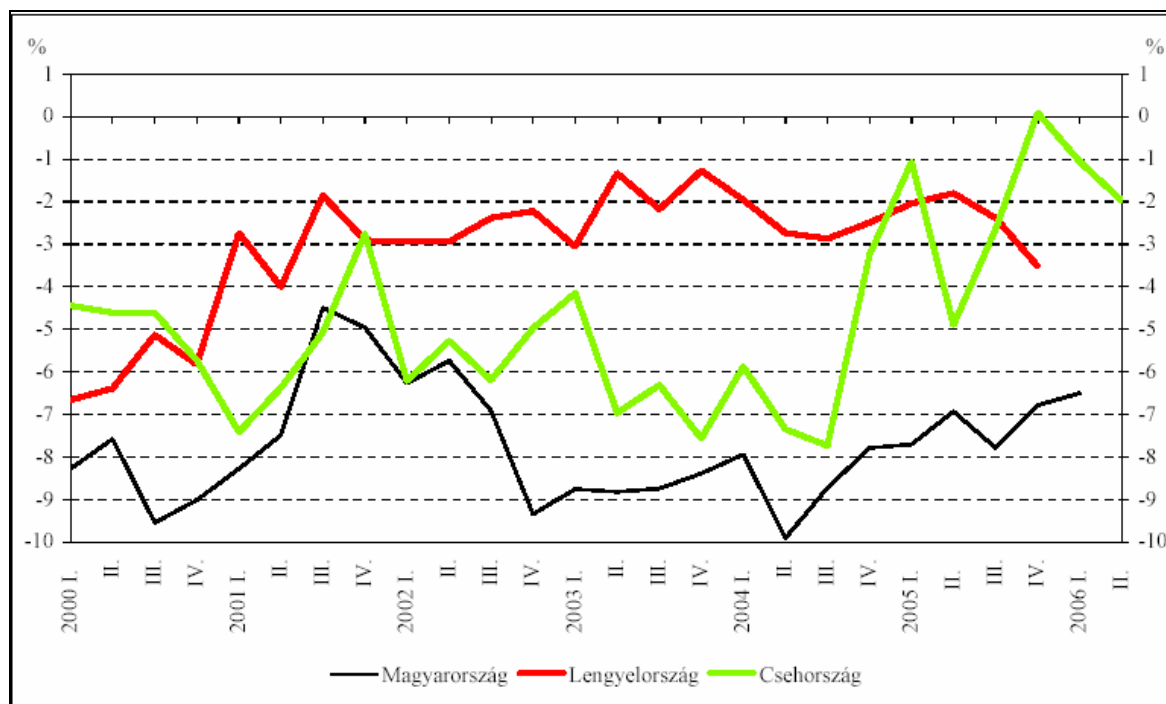
¹⁹ Valuta, valamely külföldi ország hivatalos fizető eszköze (dollár, euró) más országban.

²⁰ Deviza: külföldi fizetési eszközre szóló követelés (számlapénz).

Makroökonómia

A fizetési mérleg egyenlegét a folyó fizetési, és a tőkemérleg adja. Globálisan mindig nulla (null-szaldós) egyenlegnek kell lennie. Ha az egyenleg aktív, (szufficites), akkor az ország adott időszaki devizabevétele meghaladja a devizakiadásokat, ekkor megnőnek a devizatartalékok, míg ha passzív (deficites), akkor az országból több külföldi valuta áramlott ki. (A tartalék-változások fogják „a kiegyensúlyozást” megvalósítani.) Hazánk fizetési mérlegének alakulását a 8.1. ábra mutatja be.

8.1. ábra: Az ország folyó fizetési mérleg egyenlegének alakulása a GDP %-ában, forrás MNB

Ha a fizetési mérleg tartósan deficites, akkor a jegybanki devizatartalékok kimerülése fenyeget. Ekkor a jegybank külföldi hitelt kényszerül felvenni a tartalékok feltöltése érdekében. A felvett hitelek kamatai tovább terhelik a fizetési mérleget, sőt súlyosabb esetben a kamatokat már csak újabb hitelfelvételekből tudják kifizetni. Ezt a helyzetet nevezik **adósságcsapdának**.

Az adósságcsapda elvezethet az ország fizetéseképtelenségéhez, azonban a túlzott szufficit is káros, mert azt jelzi, hogy a gazdaság tartósan kevesebbet fogyaszt a teljesítményénél. Mindezek miatt a gazdaságpolitika fontos célkitűzése a fizetési mérleg egyensúlyának hosszú távú biztosítása.

8.2. Nemzetközi gazdasági intézmények és intézményrendszerek

A nemzetközi gazdasági kapcsolatok kiszélesedése, mélyülése következtében igen erős az egyes nemzetgazdaságok egymástól való kölcsönös függése. A gazdasági kapcsolatok további zökkenőmentes lebonyolítására, és a további fejlődés érdekében megállapodások, és a „játékszabályokat” betartató intézmények, intézményrendszerek jöttek létre.

8.2.1. Az IMF (Nemzetközi Valutalap) International Monetary Fund

Szabályzatának elfogadása (1945) komoly viták eredményeként jöhetett létre, a két benyújtott tervezet (angol és amerikai) közül végül az amerikai álláspontot fogadták el, kihasználva az USA gazdasági erőfölényéből eredő lehetőségeket. (Lásd Bretton Woods-i szerződés a mellékleteknél.)

Makroökonómia

Az IMF olyan kormányközi együttműködés céljával alapított pénzügyi intézmény, amelynek az alapokmánya határozza meg a tevékenységét és a politikáját is; az ENSZ szakosított pénzügyintézete.

Célkitűzései:

- a nemzetközi monetáris együttműködés elősegítése, konzultációs fórum lehetőségének kialakítása,
- a nemzetközi kereskedelem bővítése és kiegyensúlyozottságának növelése,
- árfolyam-stabilitás megteremtése,
- a tagországok részére sokoldalú fizetési rendszer megteremtése a folyó műveletekre és a devizakorlátozások megszüntetése,
- a fizetési mérleg egyensúlyhiányának rendezésére segítségnyújtás, pénzügyi erőforrások biztosításával,
- a tagországok együttműködésének segítése, a pénzügyi rendszer stabilitása a tartós gazdasági növekedés érdekében.

Az IMF tagjává csak azok az **országok** válhatnak, akik a következő feltételeknek megfelelnek: a tagfelvételt a kormányok kérhetik, akik vállalják az alapszabályban meghatározott kötelezettségek teljesítését, önálló külgazdasági tevékenységet folytatnak oly módon, hogy ennek feltételrendszerét is önállóan alakítják ki.

Az IMF a döntéshozatalnál a „súlyozott” szavazási gyakorlatot alkalmazza. A kormányzótanács minden tagját alapszavazat illeti meg, a változó rész az ún. **kvóták** alapján határozódik meg. Általában az egyszerű szavazati többség elegendő a döntésekhez, de meghatározott fontos kérdésekben a minősített többséget alkalmazzák.

A kvóta az IMF tagállamainak a Valutaalap alaptőkéjéből való részesedése, amelynek meghatározásához a következő adatokra van szükség:

- a bruttó hazai termék (GDP), illetve a nemzeti jövedelem alakulása,
- adott ország gazdasági teljesítménye, a nemzeti tartalékszint,
- a külkereskedelmi forgalom, fizetési mérleg alakulása.

A kvóta meghatározása a tagország súlyát jelzi az egyes testületekben, továbbá a következőket is meghatározza: pl. a forrásokhoz való hozzáférés mértékét (a lehívható hitelek nagyságát), az adott ország szavazatainak súlyát a döntéshozatalban, stb.

Az IMF pénzügyi forrásai: a valutaalap pénzügyi forrásai két részből tevődnek össze:

- *rendes vagy általános források*, amelyek a tagállamok kvótabefizetéseiből adódnak (szabadon felhasználható valuták és devizakészletek),
- *hitelforrások* egészítik ki a rendes forrásokat, mert az IMF rendszeres jövedelmein kívül idegen források bevonására is törekszik, általában jelentős és tartós fizetési mérleg hiányok esetében, hogy ki tudja segíteni a tagországokat. Pl.: '62-ben **az általános hitellegyezmény** (GAB General Arrangement to Borrow), amely hitelkeretet biztosít az Alap számára, továbbá a nyersanyag árrobbanás idején (70-es évek) az olajimportőr országok megsegítésére hozták létre **az időlegesen rendelkezésre álló forrásokat**, illetve az arany demonetarizálódása idején (76 után) az ún. **letéti alapot**.

Az IMF elsősorban a fizetésimérleg-„gondok” megoldására ad lehetőséget, mivel ezek a kedvezőtlen gazdasági szerkezetből erednek, azaz a reál- és pénzügyi folyamatok egyensúlyhiányából fakadnak. Az IMF hiteleit²¹ a

²¹ Az IMF által folyósított hitelek és pénzügyi támogatások határidős devizacsere ügylet formájúak (*swap ügyletként*) működnek.

Makroökonómia

tagországok a befizetett alaptőke-részesedésük (kvótájuk) arányában vehetik igénybe, megállapodás alapján a következőképpen:

- jogosult lehívni minden tagállam automatikusan, kamat és lejárat nélkül az első hitel tranche-t (hitelszelvényt), amely a kvóta 25%-a, ez az ún. (Reserve tranche, tartalék tranche),
- a további szelvények (hitelsávokat $3 \cdot 25\%$) lehívását az IMF *feltételeességhez*²² köti, ami különböző teljesítménykritériumok vállalását jelenti:

Az IMF jelenleg differenciált hitelpolitikát folytat: jóval nagyobb a kvótákhoz viszonyított hitelfelvételi lehetőség mértéke valamely fejlődő ország esetében, mint a fejlett országoknál.

8.2.2. A Világbank (WB) és leányintézményei (IDA, IFC)

A Világbank kezdetben a háborús károk helyreállítását, és a gazdasági növekedés beindítását tűzte ki elsődleges célként. Mindig konkrét projekteket finanszíroz, amelyek általában kapcsolódnak egyéb ipari, illetve szolgáltatási ágazathoz. A Világbank, mint szervezet nemcsak egyetlen intézmény, mivel az eltelt időszakban sok új feladat jelent meg, így ezek megoldására egyre több új intézményt alakítottak ki.

A Világbank fő funkciója olyan termelő, illetve infrastrukturális beruházások finanszírozása a fejlődő országokban, amelyek elősegítik az illető ország gazdasági növekedését.

A Világbank-csoport tagjai:

- *Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank (IBRD)*, vagy röviden ez maga a Világbank, amely 1946 júniusától működik,
- *Nemzetközi Pénzügyi Társaság (IFC)*, amely 1956-tól dolgozik,
- *Nemzetközi Fejlesztési Társaság (IDA)*, amely 1960-tól segíti a leggyengébb országokat,
- *Beruházási Viták Rendezésének Nemzetközi Központja (ICSID)*, amely 1966-ban alakult meg, segítséget ad különböző vitás esetek bírói eljárásainak folytatására,
- *Nemzetközi Beruházás-biztosítási Ügynökség (MIGA)*, amely 1988-ban alakult meg, a fejlődő országokba irányuló magántőke-befektetések védelmére, garancia-vállalással, és viszontbiztosítással.

Világbank működésének célja: a második világháború utáni újjáépítés elősegítése, a magántőke befektetéseinek előmozdítása, a nemzetközi kereskedelem fejlesztése, a különféle kölcsönök összehangolása, a külföldi beruházások figyelemmel kísérése.

A Világbank tevékenységének finanszírozásához a következő forráslehetőségek biztosítják a szükséges összegeket: a tagországok befizetett tőke-hozzájárulásai és az alaptőke-emelések (a megalakulás óta három általános alaptőke-emelés történt), rendszeres tőkepiaci kölcsönfelvételek, hiteltörlesztések stb. Tagjává válhat: minden olyan ország, amely az IMF-nek is tagja.

A Világbanki hitelezési tevékenysége:

A Világbank sajátos hitelfolyósítási mechanizmussal dolgozik, mert a hitel mindig utólag, a ténylegesen megvalósított feladatok arányában bocsátja az adós rendelkezésére.

A hitelezés feltételrendszerét igen körültekintően alakította ki:

---

²² A feltételeesség azt jelenti, hogy adott ország kötelezettséget vállal a korábban folytatott és kedvezőtlen eredményt elért gazdaságpolitika kiegészítésére, az IMF meg kíván győződni a hitel visszafizetésének realitásáról. A kötelezettségvállalás a gazdaságpolitika eredményeit jelző mutatószámokhoz kapcsolódik (pl. költségvetés egyenlege, infláció mértéke, GDP és növekedése stb).

Makroökonómia

- meghatározott 1 főre jutó GNP teszi lehetővé a hitel igénybevételét,
- csak akkor vehető igénybe a bank szolgáltatása, ha a tervezett létesítmény finanszírozására más eszközök nem állnak rendelkezésre,
- a megvalósítandó tervnek alapvető gazdasági jelentőségűnek kell lennie adott ország esetében,
- kormánygaranciára van szükség a hitel igénybevételéhez,
- a hitelek nem ütemezhetők át.

A Világbank kölcsöneinek lejáratát ország csoportok szerint 15-20 év, a türelmi idő 3-5 év. Hiteleinek kamata kb. 0,5%-kal magasabb, mint az általa felvett hitelek kamata (fix kamatozású kötvényeket bocsát ki)

Nemzetközi Fejlesztési Társaság = IDA:

Önálló jogi személy, de saját apparátusa nincs. A szükséges feladatokat a Világbank munkatársai végzik. Az IDA tagja csak az lehet, aki az IBRD-nek tagja. Célja a nemzetközi tőkepiaci feltételektől eltérő, rendkívül előnyös hitelnújtás, gyakorlatilag a legszegényebb fejlődő országok pénzügyi támogatásának megvalósítása.

Tevékenysége során figyelembe kell vennie a Világbank által meghatározott alapelveket, azaz hogy a finanszírozott objektum gazdaságosan működjön, és hozamot eredményezzen.

A Világbank feltételeihez képest hitelnújtási tevékenységében a következő eltérések jelennek meg:

- *kedvezőbb feltételek*, azaz hosszabb lejáratú idő (max. 40 év, ehhez 10 év türelmi idő lehetősége), kamatmentesség, 0 % rendelkezésre tartási jutalék, csupán a kölcsönösszeg 0,75%-ának megfelelő kezelési és egyéb költséget számít fel
- a legszegényebb országok juthatnak csak hitelhez, így a megállapított GNP alacsonyabb, mint a Világbank által nyújtott hiteleknél

Abban az esetben nem finanszíroz adott országot, ha az magánforrásokból kölcsönhöz juthat megfelelő feltételekkel, vagy a Világbank kölcsöneihez hozzáférhet.

Nemzetközi Pénzügyi Társaság = IFC:

Alapvető feladatának tekinti a fejlődő országokba irányuló magántőke ösztönzését. A tagság előfeltétele, hogy adott ország a Világbank tagja legyen. Önálló szervezetként működik, de igénybe veszi a WB adminisztratív és egyéb szolgáltatásait. Támogatja a termelő magánvállalkozásokat a tagállamokban.

Tevékenységeinek területei:

- részvétel a beruházási programok előkészítésében, fejlesztési programok pénzügyi terveinek összeállításában segítségnyújtás,
- gyártási ismeretek átadása, ezek megállapításainak előkészítése, műszaki és gazdasági vezetésre vonatkozó megállapítások előkészítésében való részvétel,
- tanácsadó tevékenység, technikai segítségnyújtás, garanciavállalás,
- tagállamok szerkezet-átalakító és gazdasági-műszaki racionalizálási terveinek előmozdítása,
- külföldi vegyes vállalatok létesítésének támogatása,
- belső pénzügyi források hatékonyabb felhasználása, és megszerzése,
- fejlődő országok tőkepiacainak létrehozása, szervezése,
- önálló kölcsönnyújtás (készenléti hitelnújtás) és részvényberuházás, kölcsön szindikátusok szervezése,

Makroökonómia

A hitelei hosszú lejáratra szólnak, kamatai a pénz- és tőkepiaci feltételeknek megfelelőek (fix és változó is lehet), kölcsönei kiegészítő jellegűek.

Mindazonáltal az IMF (és a Világbank) arra ösztönzi a tagállamait (több mint másfélszázan vannak), hogy minél harmonikusabban illeszkedjenek a világgazdaság, és a világkereskedelem fejlődéséhez. A hitelfelvevő országok gazdasági teljesítőképességének mielőbbi megteremtése érdekében a pénzügyi segítséget szigorú (gyakran) irreális, a helyi körülményeket nem kellően figyelembe vevő) gazdaságpolitikai feltételekkel párosítják.

8.2.3. A GATT és a WTO

Az Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT – General Agreement on Tariffs and Trade) 1948 óta működik, azzal a feladattal, hogy **fokozatosan mérsékelje az országok közötti vámokat és a kereskedelem más akadályait**, és megteremtse a világkereskedelem újraépítésének feltételeit.

Az 1993-as uruguay-i konferencia ratifikálta a GATT intézményi kereteit megteremtő megállapodást. Így jött létre a Világkereskedelmi Szervezet (WTO – World Trade Organisation, 1995), amely az áruk és szolgáltatások forgalmának, valamint a humán tőke védelmének széles területeit foglalja magába.

A liberalizálási folyamat eredményeképpen megnőtt a nemzetközi verseny, és a nemzetközi működő tőkeáramlás, amely legtöbb területen árcsökkentő hatással járt.

8.2.4. Magyarország kapcsolata a nemzetközi pénzügyi intézményekkel

Magyarország és a Bretton Woods-i intézmények: csatlakozás (1982-ben IMF, WB) / (85 IDA, IFC) / (87 ICSID) / (88 MIGA). a GATT-hoz pedig 1973-ban csatlakozott.

Magyarország IMF, és Világbanki tagsága:

- kedvező lehetőségeket nyújtott hosszú lejáratú hitel felvételére,
- alapvetően készenléti hitel felvevő volt. 82, 84/ 90,91/ 96
- lehetőség volt minden kölcsöntípus és kombinációjának felvételére,
- nemcsak finanszírozási lehetőség volt, hanem beszállítási lehetőség is, konvertibilis devizabevétel-lel,
- javult a vállalati alkalmazkodóképesség, nőtt a szakmai tapasztalat, a versenyképesség a világbanki programok hatására;
- magyar szakértők konzulensként közreműködhetek,
- főleg a műszaki-technikai segítségnyújtás tekinthető pozitív tényezőnek (statisztikai adatszolgáltatáshoz, költségvetés és adóreformok bevezetéséhez, bankközi devizapiac megteremtéséhez),
- de időközben Magyarország kedvezőbb hitelfelvételi lehetőségeket talált, így az utóbbi években nem vett részt Világbanki programokban.

Főbb magyar (Világbanki) finanszírozási programok:

- gabona program, szénhidrogén program, állattenyésztési program, erőmű rekonstrukciós program,
- ipari-szerkezetátalakítási program, agráripari-korszerűsítési program,
- pénzügyi rendszer korszerűsítése, emberi erőforrások fejlesztése,
- vállalati reform kölcsön, termékpiac fejlesztési kölcsön, közút és közlekedési program,
- energia és környezetvédelmi program, budapesti városi közlekedési program.

Makroökonómia

8.3. Az európai integráció történeti áttekintése

A latin eredetű Integráció szó szerint részek egyesülését, egybeépülését, illetve összefonódását jelenti.

Nemzetközi gazdasági integráción a nemzeti keretek között kiépült gazdasági egységek, illetve nemzetgazdaságok tartós összekapcsolódását, összefonódását értjük. Fő jellemzőit a következőkben határozhatjuk meg.

- **nemzetközi** (országhatárokon átlépő) termelő-**szervezetek**, gazdálkodó egységek jönnek létre,
- a termelés egyre nagyobb hányadát tekintve integrált piaccá (**közös piaccá**) válik,
- a **tőke és a munkaerő** intenzív **áramlása** is megvalósul az integrációhoz tartozó országok között,
- az integrációs országok a **vámokat**, és a kereskedelmet korlátozó egyéb eszközöket (az egymás közötti forgalomban) felszámolják, ugyanakkor harmadik országokkal szemben (koordinált) ún. **protekcionista** kereskedelem-politikát folytatnak,
- kialakul az integráció nemzetközi **intézményi rendszere**, nemzetközi **mechanizmusa**.

Az integrációval kapcsolatos idealisztikus elképzelések már léteztek a második világháború előtt is, (Kant, Dante), azonban reális alapjai - az intézményesített Európa létrehozásához- csak utána keletkeztek. A különböző nemzeti, nemzetközi mozgalmak általános jellemzője egy közös intézményrendszeren alapuló egységes **Európa** létrehozása. Kezdetben az európai országok többsége azonban nem kívánt ebbe az irányba határozottan elmozdulni, elsősorban lazább kormányközi alapú együttműködés mellett foglaltak állást.

Ebben a szellemben hozták létre az **Európa Tanácsot** 1949. május 5.-én. Az ET olyan regionális kormányközi szervezet, amelynek fő célja a demokrácia, a jogállamiság és az emberi jogok védelme, az európai kulturális identitás kialakulásának támogatása és felélesztése, a társadalmi problémák kezelése. Az ET azonban sem hatásköre, sem működése szempontjából nem tekinthető integrációs tömbnek, inkább csak hagyományos értelemben vett nemzetközi szervezetnek.

A nyugat-európai integrációs törekvések fokozódásához jelentős mértékben hozzájárultak a közép-kelet-európai folyamatok is. A második VH után - ezekben a SZU által megszállt országokban - gyors ütemben folyt a pártállami, kommunista rendszerek kiépítése. A gazdasági megosztottság Európában az 1947-es Marshall-tervvel intézményesült. *A Marshall-terv: Európa háború utáni újjáépítését célzó amerikai segélyprogram, amit az USA minden európai államnak felajánlott, de a szovjet befolyás alatt álló országok nem fogadták el.*

A programban résztvevő többi ország 1948-ban létrehozta az OEEC-t, az Európai Gazdasági Együttműködés Szervezetét, melynek feladata az európai kereskedelem, gazdasági stabilitás és növekedés ösztönzése. 1961-ben pedig már az ipari országok együttműködési szervezetévé vált, létrehozva az OECD-t. (Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet).

A másik „oldalán” 1949-ben pedig megalakult (szovjet-vezetéssel), a kommunista országok sajátos gazdasági integrációs jellegű, de nem piaci alapon szerveződő szervezete, a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa, a KGST (a szocialista országok sajátos gazdasági összefonódása). A KGST-t, az OEEC-t, és az OECD-t sem lehet klasszikus értelemben integrációnak nevezni, azonban ezek az európai szerveződések már jelezték az együttműködés igényét.

A fentiekén túl a gazdasági viszonyokban bekövetkezett változások is az együttműködés irányában hatottak. Az USA-val, és Japánnal szembeni „technikai rés” áthidalása, a racionális agrár- és energiapolitika kialakítása, a

Makroökonómia

nagy regionális piac kiépítése, az egységes fellépés előnyeinek kihasználása (az integráción kívüli szervezetekben) mind az integrációs törekvések erősödését és annak létrejöttét eredményezte.

8.3.1. A kezdetek

A negyvenes-ötvenes évek fordulóján jelentős hiány mutatkozott mind szénből, mind acélból –a háborúnak is köszönhetően-, így a készletek koordinált felhasználása gazdaságilag is indokolta (ezek között az országok között) a gazdasági integráció megvalósulását. Sőt a lehetséges politikai (történelmi) konfliktusokat is így kívánták megoldani.

Franciaország, Németország, Olaszország és a három Benelux állam (Belgium, Hollandia, Luxemburg) végül 1951. április 18-án írta alá Párizsban az Európai Szén és Acélközösségről szóló szerződést. (a továbbiakban **ESZAK**) 1952-ben történt meg az életbelépés.

Azonban szükség volt egy olyan közösségi, intézményi struktúrára, amelyben a leendő integrációs szervezetek az általános politikai, és a közös piac működéséhez kapcsolódó kérdéseket tárgyalhatják. Az ESZAK tagállamok /Anglia elutasította a csatlakozást/ 1957. március 25-én Rómában aláírták az **Európai Gazdasági Közösséget**, és az Európai Atomenergia Közösséget (**Euratom**) létrehozó szerződéseket. 1958 a hatályba lépés dátuma²³.

Az **EGK**-t létrehozó szerződés a közösség általános céljaként a közös piac, és a gazdasági unió létesítését, és a tagállamok gazdaságpolitikájának fokozatos egymáshoz közelítésével, az életszínvonal gyors emelkedését és az államokat összekötő kapcsolatok szorosabbra fűzését jelölte ki.

8.3.2. Az integrációs fokozatok

Ezek az integrációs fokozatok a kezdetektől egészen a végső megvalósítandó célkitűzésig (politikai unió) mutatják meg az integráció minőségét a tagországok között.

***Szabadkereskedelmi övezet:** a terület országain belül a külkereskedelem liberalizált, de a kívülállókkal szemben minden tagország külön-külön nemzeti vámpolitikát folytat.*

***Vámunió:** a terület országain belül a külkereskedelem liberalizált, de a kívülállókkal szemben már közös külső vámokat, és külkereskedelmi politikát alkalmaznak.*

***Közös piac:** a vámuniónál annyival több, hogy az áruk és szolgáltatások mozgásának szabadságán túl a termelési tényezők áramlását is liberalizálja.*

***Egységes belső piac:** a közös piacnak olyan továbbfejlesztett változata, ahol a vámokon és mennyiségi korlátozásokon túl, - az áruk, szolgáltatások, a tőke és a munkaerő szabad áramlását akadályozó-, nem vám jellegű (fizikai, pénzügyi, technikai) korlátokat is felszámolják.*

***Gazdasági unió:** a közös piacon túl már a gazdaságpolitikák integrációját is megvalósítják, ami a nemzeti gazdaságpolitikák harmonizálását, összehangolását, végcélként pedig azok közösségi szintű egységesítését jelenti. A gazdasági unió közös eleme a közös valuta.*

***Politikai unió:** a kormányzat és törvényhozás fokozatos átvitele közösségi szintre.*

(Jelenleg még „csak” a gazdasági unió valósult meg az EU keretein belül.)

²³ Elfogadásra kerül az ún. „négy szabadság elve”, a szabad termék, szolgáltatás, munkaerő, és tőke áramlására vonatkozóan.

Makroökonómia

8.3.3. Az EK bővülései

A hatvanas évek közepétől az integráció fokozódásával megtörtént a három –integrációs- szervezet intézményeinek egyesítése. 1967 júliusára összevonták az ESZAK, EGK, és Euratom addig párhuzamosan működő szerveit. Ettől az időponttól az **Európai Közösségek** elnevezés használatos.

- 1973. január 1. Dánia, Írország, és az Egyesült Királyság az EK tagja lett. Norvégia népszavazáson elutasította a tagságot,
- 1981 Görögország csatlakozik,
- 1986 Portugália, és Spanyolország taggá vált,
- 1995 Ausztria, Finnország és Svédország lépett be az Európai Unióba, Norvégia újra nemet mondott.

Az EK továbbfejlődésének eredményeként a gazdasági, és politikai célok egységesítése vált központi kérdéssé. Az Európai Unió szerződést 1992. Február 7.-én a hollandiai **Maastricht** városában írták alá. Az új szerződés jelentősen módosította az eredeti megállapodásokat, és alapvető változásokat hozott az integráció jellegében is.

A tagállamok a gazdasági integráció mélyítése érdekében elhatározták, hogy gazdasági és pénzügyi unióra lépnek, és közös valutát vezetnek be 1999-ig. Bevezették az európai uniós állampolgárságot, így a szabad munkaerő áramlást teljes körűen biztosították. Az EK elnevezést felváltotta az Európai Unió.

A Maastricht-i szerződés szerint a közös pénz (Euró) övezetéhez csak azon tagállamok csatlakozhatnak, amelyek gazdasága teljesíti az egyes, a gazdaság stabilitását, és érettségét bizonyító feltételeket (maastricht-i konvergencia kritériumok).

- *Árstabilitás:* az infláció emelkedése a vizsgált évben 1,5 %-nál jobban nem haladhatja meg a három legalacsonyabb inflációs rátájú tagállam átlagindexét.
- *Kamatok konvergenciája:* A hosszú lejáratú kamatláb a vizsgált évben 2%-nál többel nem haladhatja meg a három legalacsonyabb inflációval rendelkező ország átlagát.
- *Árfolyamok stabilitása:* az EMS (Európai Monetáris Rendszer) árfolyam mechanizmusán belül a nemzeti valutát az utóbbi két évben nem értékeli fel, illetve le.
- *Stabil kormányzati pénzügyi pozíciók:* a vizsgált évben a költségvetési deficit a GDP 3%-át, az államadósság pedig a GDP 60%-át nem haladhatja meg
- *Kétszintű bankrendszer* megléte (Magyarországon 1987. január 1. óta)

Ma is éles viták övezik a kritériumrendszert. Sokak szerint túlzottak az elvárások, a tagállamok zöme (az újonnan csatlakozottokról nem is beszélve) belátható időn belül képtelen (maradéktalanul) teljesíteni ezeket. Ráadásul az előírt alacsony infláció és a költségvetési deficit nem egyeztethető össze (a költségvetés, ha túlságosan költséges inflációt gerjeszthet), és erősen kérdéses az infláció és a kamatlábak alacsony szinten tartása (az alacsony kamatlábak bár növelik a beruházási kedvet, de a tartósan alacsony szint sem mindig tartható fenn).

A konvergencia kritériumok ún. **reál** és **nominális** megkülönböztetése egyaránt szükséges. A reál kifejezés azt jelenti, hogy a fejletlenebb tagállamok gazdasági fejlettségi szintjét a fejlett tagállamokhoz kell közelíteni. Magasabb (jövedelem) termelőképességre van tehát náluk szükség, amelynek fő mozgató rugója a foglalkoztatottság és a termelékenység növelése, valamint a hátrányos tényezők kiszűrése és csökkentése, amelyek az elmaradottság főbb okozói (infrastruktúra, gazdasági adottságok stb.). A nominális konvergencia arra irányul, hogy a

Makroökonómia

tagállamok gazdaságai a főbb pénzügyi mutatók tekintetében stabilak legyenek, és a különböző gazdaságok egyensúlyi mutatói közelítsenek egymáshoz.

Az Európai Unió viszonylag hamar, három évvel a kelet-közép-európai rendszerváltás után, még 1993-ban meghatározta a tagjelöltekkel szemben a tagság feltételének a kritériumrendszerét az ún. **koppenhágai kritériumok** formájában. E kritériumok a következők:

- A **demokrácia stabilitását** biztosító intézményrendszer, a jogállamiság, az emberi és kisebbségi jogok tiszteletben tartása és védelme,
- **Működő piacgazdaság**, amely képes helyállni az Európai Unión belüli versenyben,
- A tagsággal járó kötelezettségek teljesítésének vállalása, a **közösségi vívmányok** átvétele és alkalmazása, a politikai, gazdasági és monetáris unió céljainak elfogadása.

1998-ban a keleti-bővítés keretében 11 országgal megkezdődött a bővítési folyamatok tárgyalássorozata, illetve az Athéni ratifikációs szerződés aláírásával a csatlakozás időpontja 2004.-ben valósult meg. Ekkor hazánkkal együtt Ciprus, Málta, Lengyelország, Szlovákia és Csehország, Szlovénia, valamint a három balti állam Litvánia, Lettország, és Észtország is csatlakozott. (További csatlakozás 2007-ban várható a balkáni államok közreműködésével.)

Az új jelöltek felvétele sok tekintetben eltér a korábbiaktól: a jelentkezők nagy száma, és a korábbinál jóval nagyobb fejlettségi különbségek miatt, ráadásul a csatlakozási folyamat a monetáris unió megvalósulásával párhuzamosan ment végbe. Az egységes gazdasági övezet működésének sikeressége a túl nagy fejlettségbeli különbségek megszüntetésén, a mielőbbi gazdasági felzárkóztatáson múlhat, így a kibővülések nyomán az Unió világgazdasági és politikai súlya, és versenyképessége is egyaránt javulhat. Az új tagok felvétele pedig hozzájárulhat a térség egészének politikai stabilitásához.

A *Lisszaboni Folyamat (2000)*, vagy más néven a *Lisszaboni Reform-munkaterv* stratégia célkitűzéseinek (LiS) megfelelően **kiemelt figyelmet kell fordítanunk az elmaradott európai régiók gazdasági felzárkóztatásának** a „versenyképesség”, és a „tudásalapú” gazdaságfejlesztés jegyében:

„Az Unió a következő évtizedre azt az új stratégiai célt tűzte maga elé, hogy a világ legversenyképesebb, és dinamikusán fejlődő „tudás-alapú” társadalma legyen, amely fenntartható gazdasági növekedést, több és jobb minőségű munkahelyet, valamint nagyobb társadalmi kohéziót képes biztosítani.”

A LiS természetesen több a pusztán „elcsépett” jelszavaknál; szinte minden gazdasági területen tartalmaz széles körben megvitatott, részletes szakmai *irány-elveket*, és *számszerű célkitűzéseket* (8.2. táblázat), illetve konkrét *tervet*. A célok valóra váltásához szükséges *intézményi reformok bevezetésére*, igen gyakran *határidőkkel* (2010-ig), és pontos időzítéssel számolnak.

Az Európai Unió a LiS irányelveit nem bontja le konkrétan a egyes tagországokra, ugyanakkor elvárja, hogy a lisszaboni célok teljesítéséből mindegyik tagállam „lehetőségeihez mérten” vegye ki a részét. **Átfogó célkitűzésként** a következőket fogalmazták meg:

- az EU-nak a világ legversenyképesebb és legdinamikusabb, tudásalapú gazdaságává kell válnia 2010-ig.
- biztosítani kell az évi átlagosan 3%-os gazdasági növekedést, amely közel 20 millió új munkahely létesítését teszi lehetővé 2010-ig.

Makroökonómia

8.2. sz. táblázat: *A Lisszaboni Stratégia főbb számszerű célkitűzései az EU-15 tagállamaiban*

	2000 tény	2003 tény	2005 terv	2010 terv
Versenyképesség				
GDP/fő, USA = 100	70	71*		101
K+F				
K+F kiad., GDP %-ában	1,95	1,99**		3,00
Foglalkoztatás				
Fogl. ráta, %	63,4	64,4	67,0	70,0
Női fogl. ráta, %	54,1	56,0	57,0	60,0
Idősebbek fogl. rátája, %	37,8	41,7		50,0
Munkanélküliség, %	7,8	8,1		4,0

Általános szakértői vélemény szerint, az újonnan csatlakozott országok számára az egységes piac létrejötte egyértelműen előnyökkel járt, a mikro- és makroszférában növekvő verseny és innováció pozitív konjunkturális változásokat okozott. Kedvezőtlenül alakult viszont a munkanélküliségi ráta, amiben szerepet játszott az, hogy fokozatosan egyre fontosabbá vált a racionálisabb és hatékonyabb gazdálkodás.

8.3.4. Az EU kísérletei a közös pénz létrehozására:

A nyugat-európai integrációs szervezetek legfontosabb céljai a gazdasági, és politikai integráció, a saját önálló pénzügyi rendszer létrehozása, közös költségvetés, és az ezzel kapcsolatos elszámolások létrehozása volt. Az egységes piac csak közös monetáris politika mellett valósulhatott meg.

8.3.4.1. Az EMU, az Európai Gazdasági és Monetáris Unió

Az I. Delors bizottság 1988-ban vetette fel a monetáris unió koncepcióját, az 1991-es Maastricht-i csúcstalálkozón megegyezés jött létre a közös stratégiáról. Ez a szerződés nemcsak gazdasági döntéseket hozott, hanem külpolitikai, biztonságpolitikai, belügyi, igazságügyi koncepciókat is tartalmazott.

Cél: a folyó tőkeforgalom, és fizetések liberalizálása, tagországok gazdaságpolitikájának, és gazdasági teljesítményének közelítése, és nem utolsósorban a közös EURO bevezetése 1999-ig.

A monetáris unió létrejötte hosszú folyamat eredménye volt, amelynek az előfeltételei a következők voltak:

- a tagországok valutáinak korlátozás nélküli átválthatósága,
- a valutaárfolyamok egymáshoz viszonyított arányának megváltoztathatatlan rögzítése,
- a fizetési mérlegek egyensúlyát stabilizálni kellett,
- az egységes monetáris politika oltárán az egyes országok önálló pénzügyi és gazdasági politikáját fel kellett áldozni.

Az Euró-bevezetése: Az Európai Tanács mádridi ('95) csúcsertekezletén a következő menetrendet fogadták el.

1. Szakasz: 1996. jan. 1. - 1999. jan. 1.

- az Európa Tanács többségi szavazással dönt, hogy mely országok lehetnek az EMU tagjai
- rögzítik a második és a harmadik szakasz kezdetét.
- megalapítják az Európai Központi Bankot (ECB). és a Központi Bankok Európai Rendszerét (ECBE).

Makroökonómia

- az új pénz paramétereinek meghatározása, hogy mindenki felkészülhessen a fogadására, megkezdik az első euró „nyomását”, és a váltópénz (cent) verését.
- az egyes tagállamok valutáinak átváltási arányát határozzák meg egymáshoz képest, és ezek az átváltási arányok egyben az Euró átváltási arányát is meghatározzák.

2. szakasz: 1999. jan. 1. - 2002. jan. 1.

- visszavonhatatlanul rögzítik a nemzeti valuták árfolyamát, ezáltal létrejön a közös valuta.
- a természetes és jogi személyek az üzleti elszámolásukat Európában is végezhetik, a pénz- és árfolyam-politika a közös valutára vonatkozik, ami kiterjed a bankközi, a pénz- és tőkepiaci tranzakciókra is.
- átmenetileg a nemzeti valuták is forgalomba maradnak, az adósságleveleket viszont Európában fogják kibocsátani, a nemzeti valuták és az Euró egymással párhuzamosan lesznek forgalomban, az Euró csak számlapénz formában működik.
- az EKB és a KBER átveszi a monetáris politika irányítását.

3. szakasz: 2002. jan.1.-február 28.

- a nemzeti fizetőeszközöket fokozatosan Euróval váltják fel.
- a bankszámlákat Euróra szőlókra váltják fel.
- az Euró törvényes fizetőeszközzé, és készpénzzé válik.
- kezdetben 11 ország alkotta az EMU-t (Nagy-Britannia, Svédország és Dánia, illetve Görögország kivételével), majd Görögország is bevezette az Eurót.
- döntéshozatali jogkörrel az EU gazdasági és pénzügyminisztereinek tanácsa / Ecofin / rendelkezik.

8.3.4.2. Az euró bevezetésének előnyei, hátrányai

Gondoljuk át miért is előnyös, illetve hátrányos a közös európai valuta, az euró bevezetése. Minden újonnan csatlakozott tagország (csak így lehettünk tagok), így hazánk is vállalta, hogy az Eurót mielőbb be kell vezetnie.

Előnyök:

- *Az árak átláthatóságának a növelése*
Az egységes piac hatékonyságát képes az euró növelni, hiszen a termelők és a fogyasztók közvetlenül össze tudják hasonlítani az egymással versengő termékek árát az egyes tagállamokban. A termékek árai így lecsökkenhetnek, és jobban közelítenek egymáshoz a tagországokon belül.
- *Az átváltási költségek megszűnése*
További, számszerűsíthető előny származik abból, hogy az egyetlen pénz (az egységes valuta) alkalmazása révén komoly megtakarítások érhetők el, hiszen megszűnnek a különböző valuták egymásra történő átváltásával kapcsolatos költségek. Az exportőrök, importőrök is jelentős költséget takarítanak meg, a külkereskedelem megélénkül, és várhatóan a magyar exportra is kedvezően hat mindez.
- *Az árfolyam-ingadozások megszűnése*
Az egységes valuta alkalmazásából adódó legfontosabb előny az árfolyam-ingadozások kiküszöböléséből származik. Az országok egymás közötti gazdasági kapcsolatainak (külkereskedelem, idegenforgalom, pénzügyi folyamatok) alakulásában ugyanis fontos szerepet játszik az, hogy mennyire stabil árfolyammal számolhatnak a gazdasági szereplők az adott időszakban.

Makroökonómia

Amennyiben várakozásaik szerint az árfolyam ingadozik, akkor vagy elállnak az adott gazdasági ügylettől, vagy kénytelenek költséges fedezeti ügyletekkel biztosítani magukat

- *A pénzügyi piacok hatékonyságának a növekedése*

A pénzügyi szolgáltatások terén a közös pénz további előnye, hogy az euró-övezet tőkepiacain jelentős változásokat indított el. Ezek a változások a pénzügyi szektorban is a verseny erősödésével járnak, ami –a pénzügyi szolgáltatások költségeinek csökkenésével, a szolgáltatások szélesebb körű kínálatával, illetve összességében nagyobb kereslettel és kínálattal (likviditással)– növeli a piacok hatékonyságát. Ennek eredményeképpen a korábbi nemzeti piacoknál nagyobb, szélesebb, mélyebb és nyitottabb, egységes pénzügyi piac jön létre.

- *Csökkenő reálkamatok okozta növekedési többlet*

A monetáris unióhoz való csatlakozás következtében csökkenni fognak a hazai reálkamatok, amelynek pozitív hatása lesz a gazdasági növekedésre. A reálkamatok két okból csökkenhetnek: egyrészt a szigorú uniós költségvetési előírások miatt csökkennie kell a közösségi szektor eladósodásának. Másrészt a közös valuta bevezetésével megszűnik a magyarországi befektetések árfolyamkockázata, illetve csökken az inflációs bizonytalanság, ami a reálkamatokra is mérséklően hat, hiszen nem kell a bizonytalanságból fakadó felárat fizetnie a hitelfeltevőknek.

A reálkamatok csökkenésének hatására a fizikai és a szellemi tőkébe történő magán- és a közösségi szektor beruházásai feltehetőleg növekedni fognak, és ez emeli hosszú távú növekedési rátánkat is.

- *Az önálló monetáris és árfolyam-politika feladása*

Az önálló monetáris- és árfolyam-politika elvesztését sokan az Euró bevezetésének –nehezen számszerűsíthető– költségei közé sorolják. Az árfolyam-politika eszközei elvben alkalmasak az ország specifikus sokkjainak kezelésére. Magyarország esetében azonban erről a gazdaságpolitikai eszközről való lemondás nem jár komoly veszteséggel. Sőt a magyar jegybanknak nem kell árgus szemekkel a forint védelmére koncentrálni, és gyakorta interveniálnia, ezáltal is súlyos forintokat lehet majd megtakarítani.

Hátrányok:

- *Az átváltási költségek megszűnése*

A banki szféra, és az átváltással foglalkozó vállalkozások számára fontos bevétel kiesést jelent.

- *A saját pénz kibocsátásából származó bevétel elvesztés:*

A saját valuta fenntartása esetén az állam a pénzkibocsátásból eredő, ún. „seigniorage” bevételhez jut. A monetáris unióban való részvétellel ez a bevétel értelemszerűen a nemzeti jegybanktól átkerül a KBER-hez, és csak onnan kerül visszaosztásra az euró-övezeti tagállamok számára előre meghatározott szabályok alapján.

- *A munkanélküliség megnövekedése*

A maastricht-i konvergencia kritériumoknak köszönhetően az infláció szintjét tartósan alacsony szinten kell tartani. Az általunk már megismert összefüggések alapján ez a munkanélküliség jelentős megnövekedésével fog együtt járni.

Makroökonómia

▪ A gazdasági növekedés lelassulása

A gazdasági növekedés gátja a csökkenő kamatlábak serkentő hatása ellenére a fejlettebb országok esetében), az újonnan csatlakozandó országok támogatása az elosztási rendszereken belül. Bár ezt valamilyen formában kompenzálhatják a belépő országok hatalmas piacai, és a bennük rejlő pénzügyi, és gazdasági potenciál. A jövő majd eldönti, hogy ki is járt jobban a csatlakozásokkal. **A pozitív folyamat természetesen (várhatóan) erősebb lesz.**

A **hasznok**, és az esetleges **költségek** számbavétele alapján el lehet mondani, hogy a tartós hasznok a Magyar Nemzeti Bank becslése szerint évente a GDP 0,3–1%-ával haladják meg a tartós költségeket, azaz a monetáris unióba való belépés minden egyes évvel való halasztása ekkora veszteséget jelent az országnak.

A fentiek eredményeképpen Európai Unió csatlakozásunkat követően célszerű megelőzni a mielőbbi monetáris uniós tagságot. Ezért, amennyiben a bevezetőben elmondottak alapján a 2004. májusi csatlakozást követően, szigorúan értelmezzük az európai árfolyam-mechanizmusban eltöltendő két év követelményét, leghamarabb (2008-ben) léphetnénk be a monetáris unióba.

A valóság sajnos a jelenlegi rossz gazdasági helyzetnek köszönhetően (megtakarítások elégtelen szintje, államháztartási túl költségek, növekvő államadósság, romló inflációs és kamatvárakozások és nem utolsósorban az állandósuló, jelentős mértékű államháztartási hiány) a 2011(-14)-es Euró-bevezetést vetíti előre.

8.3.4.3. A konvergencia-program

Az Európai Unió tagságból adódó jogszabályi követelményeknek megfelelően a tagállamok minden évben stabilitási, illetve az eurót még nem bevezetett tagállamok konvergencia programot nyújtanak be az Európai Tanács és a Bizottság részére. A legutoljára (2006. 09.01.) az EU-nak benyújtott konvergencia-program két elkülöníthető részből áll, 2006–2009 között a „tartós egyensúly” kialakítása, és 2009–2011 között pedig a tartós, magas szintű növekedés feltételeinek megteremtése. A tervben felvázolt legfontosabb sarokszámok a következők:

8.3. sz. táblázat: A konvergencia-program legfontosabb célkitűzései:

Évszám	Államháztartási hiány*	Államadósság* mértéke	A GDP növekedése	MN ráta
2007	6,8	71,5	2,3	7,5
2008	4,3	72,7	2,8	7,4
2009	3,2	70,8	4,1	7,3
2010	2,7	68-69	4,3	7,2
2011	2,2	65-67	4,6	7,2

*forrás: pénzügyminisztérium, *a GDP százalékos arányában

„A kormány legfontosabb célja, hogy a tartós egyensúlyon alapuló növekedés feltételeinek megteremtésével a gazdasági teljesítmény és az életkörülmények tartósan és gyorsuló ütemben közelítsenek az Európai Unió átlagához.” A program alapja a jelentős megszorító és takarékosági intézkedéseket előirányzó „Gyurcsány” csomag, amely elsősorban a külgazdasági szereplők magyar kormányba vetett bizalmának helyreállítását, a „strukturális reformok”²⁴ végrehajtásával célozza meg.

²⁴ a közsférában, oktatás és egészségügyben stb.

Makroökonómia

Kérdés mennyire lesz képes a kormányzat bizonyítani eltökéltségét, és hitelességét? Mindenesetre a várhatóan lanyhuló gazdasági növekedés, a meglóduló inflációs várakozások, és az emberekben keletkező szociális bizonytalanság érzés komoly aggodalmakra adhat okot. A reformok végig vitelét újból akadályozhatja a (2010-es) választási kampány idején várhatóan lanyhuló fegyelem, és a kormányzati „szavazat-vásárlások” következtében ismét gondok lehetnek az államháztartási hiánnyal. Ez a „hintaló-effektus” minden demokráciában megfigyelhető, sőt a lehetséges kormányváltás is más irányba terelheti az eredeti koncepciókat, és tovább odázhatja az Euró bevezetés végső céldátumát.

8.3.5. Az EU és Magyarország

A tisztelt olvasó és hazánk lakosainak (valószínűleg) többsége is egyetért abban, hogy az Unióhoz történő csatlakozás rendkívüli lehetőségeket nyújt a magyar gazdaság számára ahhoz, hogy felzárkózzon a lehető legkedvezőbb körülmények között a fejlettebb európai térségekhez. Hazánk európai uniós integrációja történelmi esély a felzárkózáshoz, amelynek sikere a gazdasági versenyképesség javításától függ úgy, hogy a fejlődési folyamat ne veszélyeztesse a gazdasági stabilitást.

Mérföldkövek Magyarország és az EU integrációja során:

- **1988-89:** Kereskedelmi és együttműködési megállapodás, és diplomáciai kapcsolatfelvétel a Közösség és hazánk között.
- **1991:** Brüsszelben aláírták az EK-magyar társulási egyezményt.
- **1993:** az Európa Tanács koppenhágai ülése már érdemben foglalkozott a bővítés feltételeivel, és megfogalmazta az ún. „koppenhágai” kritériumokat.
- **1994:** életbe lépett az Európai Megállapodás, Magyarország benyújtotta csatlakozási kérelmét.
- **1995:** az EU a csatlakozni kívánó országoknak átadta az ún. cannes-i Fehér könyvet, az Unió egységes jogszabálygyűjteményét, amelyek a hazai jogrendbe való átültetése, és alkalmazása az uniós csatlakozás egyik legszigorúbb feltétele.
- **1998:** kezdetét vette hazánk és az Unió között a csatlakozási tárgyalások első szakasza.
- **2000:** az ET decemberi „nizzai” ülésén döntés született a bővítés előtti utolsó feltétel teljesítéséről.
- **2002:** a koppenhágai csúcstalálkozón befejeződnek a tárgyalások, véglegessé váltak a csatlakozás paraméterei.
- **a 2004. május 1.-i csatlakozásunk.**

Összességében elmondható: az európai integráció nem önmagáért való célkitűzés, hanem elmondható, hogy végső soron fokozta a magyar gazdaság rugalmasságát, és a gazdaságunk teljesítőképességét. A versenyképesség javítása és a fenntartható gazdasági növekedés minden Unió ország gazdaságpolitikájának legfőbb célja. E célok megvalósításához elengedhetetlen a reménybeli Euróövezeti-tagság mellett, a nyugat-európai szinthez való gazdasági és jóléti felzárkózást biztosító új, fenntartható növekedési pályára állás, és az emberek elégedettségét biztosító életszínvonal minőségi javítása.

Mellékletek

IX. Fejezet: *Mellékletek*

9.1. Profitmaximalizálás rövid távon

Az összbevétel függvény egy origóból induló, pozitív meredekségű egyenes, amelynek meredekségét a piaci ár határozza meg. Ennek következtében (tökéletes verseny esetén) a vállalat határbevétele állandó, megegyezik a piaci árral. A határbevétel (MR) megmutatja, hogy mennyivel változik az összbevétel, ha egy egységgel növekszik az eladott mennyiség. $MR(Q)=dTR(Q)/dQ$.

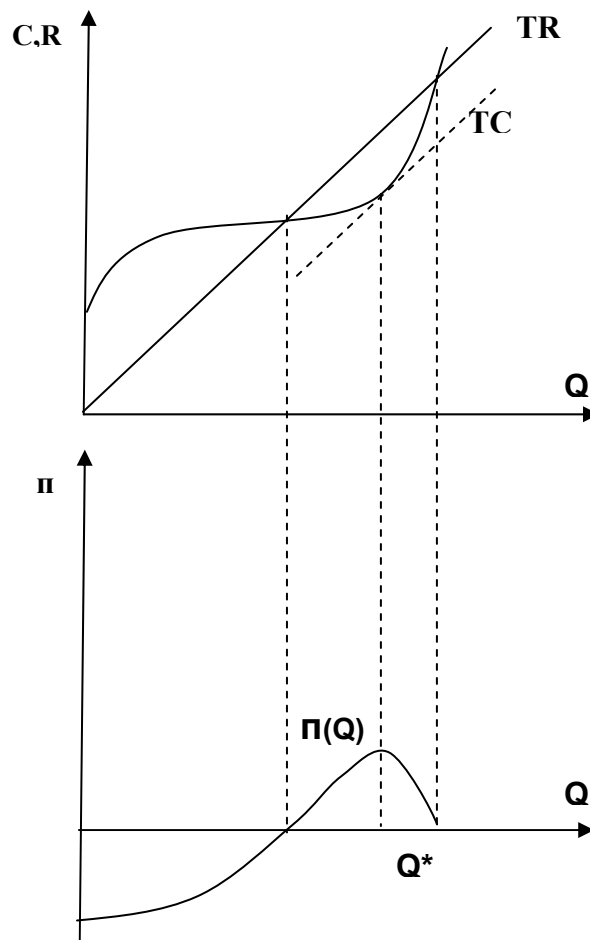
A maximális profitot biztosító kibocsátás:

Az összprofitnak, a termelés egységnyi változásából adódó növekményét határprofitnak nevezzük.

$M\pi(Q) = d\pi(Q)/dQ$ továbbá igaz, hogy $M\pi(Q)=MR(Q)-MC(Q)$

A profit akkor maximális, ha egy pótlólagos egység kibocsátása már nem növeli az összprofitot. A határprofit akkor nulla, ha a határbevétel megegyezik a határköltséggel ($MR=MC$). Mivel a határbevétel nagysága versenyző vállalat esetén minden kibocsátási szintnél a piaci árral azonos, ezért: $MR(Q)=P=MC(Q)$.

9.1. ábra: A profitmaximalizálás feltétele rövid távon

Versenyző vállalat akkor maximalizálja a profitját, ha azt a mennyiséget termeli, ahol a határbevétel (piaci ár) megegyezik a határköltséggel. (9.1. ábra)

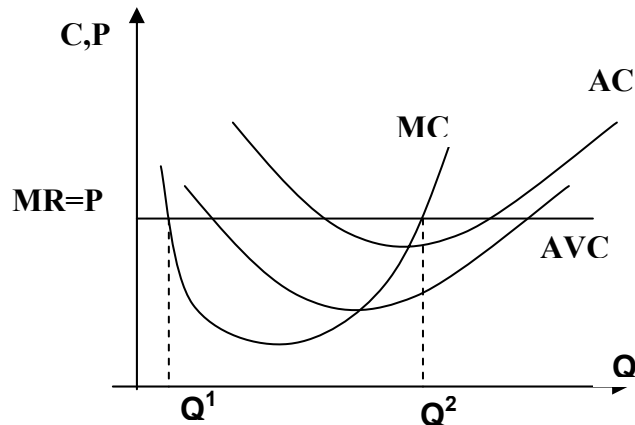
A 9.1. ábrán ábrázoltunk egy általános alakú $TC(Q)$, és $TR(Q)$ függvényt. A két függvény távolsága mutatja meg az egyes kibocsátási szintekhez tartozó összprofit nagyságát. Az ábra alsó koordináta-rendszerében ábrázoltuk a

Mellékletek

$\Pi(Q)$ függvényt. Az összbevétel mindaddig kisebb, mint az összköltség, amíg a két függvény nem metszi egymást. Eddig a pontig az összprofit $\Pi(Q)$ negatív, ezt követően a TR meghaladja a TC-t, és pozitív lesz a meredeksége. A két függvény távolsága (a profit) tehát, ott maximális, ahol a meredekségük párhuzamos.

Ugyanezt az eredményt megkaphatjuk a határköltség függvény (MC), és a határbevétel (MR) ábrája alapján is (9.2. ábra). Ekkor az MC, és az MR függvények metszéspontjához tartozó kibocsátási mennyiség adja a maximális profitot.

9.2. ábra: A profitmaximalizálás az MC segítségével

Az ábránkon az MR egyenes két pontban is metszi az MC függvényt, a Q^1 és a Q^2 kibocsátás mellett. A Q^1 kibocsátás azonban nem stabil egyensúlyi pont, hiszen ha tovább növeljük a kibocsátást növelhető az összprofit.

A maximális profitot biztosító kibocsátás (Q^2) mindig a határköltség függvény ($MC(Q)$) növekvő szakaszán jön létre. A profit mindaddig növelhető, amíg $MC=MR$. Akkor maximális a profit, ha az eladott utolsó darab termék határbevétele már éppen egyenlő a határköltséggel.

9.2. A pénz történeti fejlődésének szakaszai

1.) A *történelem kezdeti szakaszában* a különböző termékek cseréje **közvetlenül** ment végbe, ami gondoljunk csak bele mennyire „nehézkés” hiszen nem vágthatjuk le egy élő malac fülét, mert csak arra van szükségünk. Így kiválasztódott egy különleges áru –az ún. „*általános egyenértékes*”–, mely a későbbiekben betöltötte a pénzfunkciókat. Jellemző rá, hogy pénzként való alkalmazása mellett megmaradt eredeti (áru) rendeltetése is.

2.) A második periódus az *aranypénzrendszer*²⁵ *első szakasza*, ekkorra a nemesfémek kiszorították a pénz szerepéből az egyéb árupénzeket. A nemesfémek kedvező tulajdonsági (könnyen megmunkálható, nehezen oxidálódik, külsőre tetszetős stb.) fokozatosan elterjedt az ókori társadalmakban.

Az aranypénz-mechanizmus működési feltétele, hogy a keletkező „hiányt” (kopás²⁶, növekvő áruforgalom) képes legyen pótolni. A modell elméletben jól működik, de a nemesfémforgalom a valóságban csak szűk földrajzi helyen, és kis tértelben volt lehetséges (a rablások, szállítás nehézségei, pénzrontás, és a bányák kapacitásai stb.

²⁵ *Tiszta nemesfémforgalomban* az arany és/vagy az ezüst volt forgalomban. Mindig csak annyi, amennyi a forgalom lebonyolításához kellett. A fölös pénzmennyiség itt **érme**, majd tömb formában kicsapódott, a hiányzó mennyiség pedig e tartalékból feltöltődött.

²⁶ Az aranypénz forgása közben „kopott”, névleges értéke elvált tényleges értékétől, az aranyérme fokozatosan saját maga részleges jelévé vált.

Mellékletek

miatt). Többek között ezért jelentek meg a (kezdetleges) **bankok** ősei –mint biztonságos intézmények–, amelyek szívesen fogadták az érmeletéteket, amelyekről ellentételezéseképpen ún. „jegyeket” (elismervényt) állítottak ki.

3.) Az *aranypénzrendszer második szakasza* az arany, és az aranyra beváltható **pénzhelyettesítők** megjelenésére tehető, melyek csupán az arany képviselői, és csak annyiban tudnak pénzfunkciót betölteni, amennyiben képesek az aranyat helyettesíteni.

A pénzhelyettesítők első megjelenési formája a **klasszikus papírpénz**. Feltalálói az ókori kínaiak, lényege, hogy aranyra szóló jegy, az aranypénzt forgalmi eszköz funkciójában helyettesíti. További jellemzői:

- aranyra/ezüstre szóló jegyek, melyek garantálják a letét mindenkori felvételét,
- megkönnyítette a felhalmozást, és a nagy távolsági fizetéseket (biztonság),
- ez egy egyszerű értékjel, melynek megjelenése igazolja, hogy a forgalmi eszköz szerep betöltése nemcsak hogy megengedi, hanem igényli a nemesfém érmék értéktelen jelekkel való helyettesítését.

A pénzhelyettesítők második lényeges megjelenési formája az **állami papírpénz**

Ami lényegében a tiszta nemesfémpénz-forgalom feladását jelentette. Jellemzői:

- az aranypénz (névértékében megjelenő) pénzhelyettesítője, csupán névleges értékű,
- kényszer-vásárlóértékű, állami akarat tudta elfogadtatni, ezért kibocsátásában az államnak szerepet kellett vállalnia. (A bevételeit meghaladó kiadásai finanszírozása érdekében egyezik bele a kibocsátásba, főleg háborús célok finanszírozására.)

A pénzhelyettesítők következő formája a **klasszikus bankjegy**

Megjelenésének oka: az ipari forradalom térhódítása, a termelés szintje növekszik, az áruforgalom pénzigénye ezáltal szintén megnő, az arany mennyiség növekedése nem elegendő mértékű az igényekhez képest, relatív pénzhiány keletkezik, az áruforgalom lebonyolítása ezért korlátokba ütközött.

Megoldás: a klasszikus **váltó** megjelenése (*a váltó olasz (velencei) találmány, XII.-XIII.*).

A **váltó olyan** (általában árukhoz kapcsolódó) **fizetési ígervény, amelyben az adós vállalja, hogy a kölcsön kapott pénzt, illetve a hitelbe megvásárolt áru ellenértékét adott időpontban visszafizeti a szelvény birtokosának**. Még nem pénz, de rendelkezik az elcserélhetőség tulajdonságával, (a termelő az áruért váltót kap, amellyel tovább fizethet) **váltó forgatás**. Kamatot tartalmaz, rögzítik a visszafizetés feltételeit, módját és idejét.

A fizetési folyamatba (a biztonság miatt) bekapcsolódnak a mostanra már tőkeerős bankok, akik egy idő után saját magukra szóló követeléseket, ún. *bankárváltókat* bocsátanak ki.

A *bankárváltó* is tulajdonképpen hitelnyújtás, a hitel visszafizetésével megszűnik, kerek címletű, eltűnik a lejárat, és a kamat, leegyszerűsödik a váltó ún. **leszámítolása**²⁷, (a váltó jelenértékének kiszámítása). Szélesebb körben fogadják el, mint a kereskedelmi váltót a bankok biztonságossága miatt. Akkor válik pénzzé, ha csak **egyetlen** bank szerez jogot a kibocsátására. Az a bank kapta meg ezt a kivételes jogot, amelyik a legmagasabb hitelt nyújtotta az államnak. Az állam szabályozta ennek a banknak (általában a központi banknak) a működését. (Ma már elengedhetetlen a jegybank függetlensége.)

Ezzel megszületik a **klasszikus bankjegy** (hitelpénz), ami a modern pénz alapja. Ezt már a jegybank hozza létre, nem az állam. Amikor lejárt a hitel, vissza kellett fizetni.

---

²⁷ Érdekesség: a váltó viszontleszámítolást a központi bank, vagy más néven a jegybank végzi. A korábban a kereskedelmi bankoknál leszámított (beváltott) váltókat a lejáratig fennmaradó időtartamra újra leszámítolják.

Mellékletek

4.) A pénz keletkezésének utolsó periódusa az ún. *modern hitelpénzrendszerek* szakasza. A **modern pénz** keletkezésével kapcsolatban az előzőek alapján a következő megállapítást tehetjük:

- pénzt csak a bank, illetve a bankrendszer teremthet, a költségvetés csak a pénz forgalomba-hozásában vehet részt, a hitelrendszer fejlődésével a pénzt egyre gyakrabban helyettesítik hitelműveletekkel.

A készpénz fokozatosan visszaszorult a kereskedelemből, s a pénzforgalom túlnyomó hányada ma már számlapénzben bonyolódik le. A pénz teremtése mindig számlapénz formájában történik, készpénz és számlapénz csak technikai formái a modern pénznek: egyik a másikká bármikor átalakulhat.

9.3. Bokros-csomag: tények a „mítosz” mögött²⁸

Több mint tíz évvel a magyar gazdaságpolitika egyik legmarkánsabb intézkedéssorozata, a Bokros-csomag után, sokan megkérdőjelezik a csomag szükségességét, de újra különös aktualitását éljük a megszorító intézkedéseknek²⁹. A másik oldal szerint az 1995-ös stabilizációs program nélkül az ország szakadékba zuhant volna. Esélyünk sem lett volna az 1997-ben megkezdődött, fenntartható gazdasági növekedés folytatására, és az ország átélt volna egy, a mexikói gazdasági katasztrófához hasonlatos összeomlást. Tény, hogy Bokros Lajos 1995. március 12-én meghirdetett stabilizációs modellje tananyag a nyugati közgazdaság-tudományi egyetemeken, valamint a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank is követendő modellnek minősítette a volt pénzügyminiszter döntéseit. Jelen írásunkban, az 1994-ben kialakult helyzet értékelésére, a Bokros-csomag rövid elemzésére és hatásainak ismertetésére vállalkozunk.

Magyarország kedvezőtlen nemzetközi megítélésének alapja egyrészt az ország *nagymértékű eladósodottsága* volt, másrészt hogy hazánknak *nem volt érvényes megállapodása a Nemzetközi Valutaalappal* (IMF), harmadrészt pedig az, hogy *a privatizációs folyamat megtorpant*.

Szükség volt-e megszorító intézkedésekre?

A helyzetre visszatekintve megállapítható, hogy az ország egyre mélyülő krízis-spirálból igyekezett megtalálni a kiutat. A rendszerváltástól 1993-ig a GDP több mint húsz százalékkal, az ipari termelés 35 százalékkal, a mezőgazdasági termelés 45 százalékkal csökkent. A munkanélküliségi ráta a rendszerváltást követő két évben 2 százalékról 13 százalékra szökött. A drámai helyzetet jól szemlélteti, hogy 1990 és 1994 között 1,4 millió munkahely szűnt meg.

Az inflációs várakozások meghaladták a huszonöt százalékot. A gazdaság kedvezőtlen megítélésének egyik következményeként nem lehetett hosszú lejáratú állampapírt kibocsátani. A kibocsátott papírok csak rövid (3-6 hónapos) lejáratúak voltak, és a kamatszintjük erősen meghaladta az infláció szintjét. Mindez azért fontos, mert az állam emiatt nem juthatott hosszú lejáratú hitelekhez a belső hitelállomány növelése által sem.

²⁸ Forrás: „Bokros Lajos honlapja”

²⁹ A „Gyurcsány” csomagok szükségességéről szintén nem érdemes vitatkozni, azonban az intézkedések kellő átgondoltsága és meghozatala, a társadalmi és szakmai párbeszéd hiányában „jócskán” hagy maga után kívánni valókat. Az államháztartási stabilitás érdekében hozott megszorító intézkedések lényegében az adórendszer szabályait, mértékeit szigorítja meg (kamatadó, EVA, Áfa növelés stb.), az egészségügyi reform keretében többek között be kívánja vezetni a vizitdíjat, privatizálná a egészségbiztosítási rendszert, szigorítaná a nyugdíjba menés feltételeit stb. Az oktatásban többek között megemelné a pedagógusok kötelező óraszámát, és lényegében kivonulna felsőoktatás finanszírozásából is (a hallgatók többségének (85%) tandíját kellene fizetnie). Emellett a kormány több tízezer közszférában dolgozót tervez elbocsátani, a közalkalmazotti jogok és bértábla jelentős megnyírbálásával. Kellemetlenül érinti a lakosságot a gázár-kompenzációk jelentős csökkentése és a jelentős energiaár-emelések okozta inflációs hatás is.

A várható gazdasági és szociális hatásokról eddig természetesen nem készült megfelelő hatástanulmány, jó néhány vitatott kérdés még alkotmánybírói véleményezés alatt áll, és sajnos nem biztos (számos jövőbeni bizonytalansági tényező miatt), hogy a lakosság által elszendvedett áldozatvállalás meghozza a várt eredményt, amelynek elsődleges célja a konvergencia programban megfogalmazott a mielőbbi (nincs konkrét céldátum) Euró bevezetés lenne.

Mellékletek

A gazdaság csőd közeli helyzetben volt. A költségvetés és a fizetési mérleg hiánya olyan szintet ért el, ami a lejáró hitelek törlesztését és megújítását fenyegette. Az állam hitelezőinek bizalma megingott, ezért egyre rövidebb időre és fokozatosan romló feltételek mellett jutott az állam újabb hitelhez.

A gazdaság dinamikus növekedésének biztosítása, de egyensúly-romlás nélkül, egyenlő legyen a fenntartható növekedéssel; azaz GDP-t növelni, és az abszolút adósságot csökkenteni kellett. Fő kérdés: hogyan lehet az államháztartás kiadási oldalának lefaragásával az adósságszolgálatot teljesíteni anélkül, hogy a deficittel évről évre tovább növelnénk az amúgy is tetemes államadósságot, sőt ezzel párhuzamosan javítsuk a gazdaság nemzetközi versenyképességét, a munkapiac hatékonyságának növelése mellett?

Az intézkedések (preventív terápia):

Alapvető célkitűzésként megfogalmazódott, hogy az export növelésével többlet devizabevételhez jusson az ország. Ez magalapozza a gazdasági növekedést, mégpedig a pénzügyi egyensúly javításával. Magyarországon ugyanis nem lehetett a belső fogyasztásra apellálni, mert ez a pénzügyi egyensúly megingásához vezet, ami gátat vet a gazdasági növekedés fenntartásának. **A növekedés motorja esetünkben tehát az export.**

A stabilizációs csomag négy részre osztható: a **csúszó leértékelés** bevezetése, a **vámpótlék**, a **jövedelempolitika** és az **államháztartási reformlépések**.

1. A sokat kritizált csúszó leértékelés és a vámpótlék

A rendszer bevezetésével egy időben a kormány egyszeri, 9 százalékos (sokk) **forintleértékelést** hajtott végre, majd az első félévben (1995. július 1-ig) havonta 1,9 százalékkal értékelték le a nemzeti valutát. E dátumtól a leértékelés üteme fokozatosan csökkent, és a későbbiek folyamán nem haladhatta meg az 1,3 százalékos havi értéket.

A leértékelésre azért volt szükség, mert a forint vészesen felülértékelt volt - azaz a rendszer erősítette az importot és gyengítette az exportot. A csúszó leértékelés eredményeként az addigi hektikus leértékelések helyett kiszámítható lett a forint romlása. Ennek köszönhetően csillapodott a szférában mutatkozó spekuláció, megerősödött a forint iránti bizalom és a monetáris politika szavahihetősége. A leértékelés továbbá jelentősen megerősítette a hazai exportot, ugyanis az exporttermékek valutában számolva olcsóbbak lettek. A csúszó leértékelés ráadásul ezt a lökést hónapról hónapra, kiszámíthatóan nyújtotta a vállalatoknak.

A program egyéb eszközökkel is igyekezett a külkereskedelem kiigazodásához hozzájárulni. A **vámpótlékot** az elsődleges energiahordozók kivételével valamennyi külföldről behozott árura kiterjesztették, értéke 8 százalék volt. A vámpótlék 1997-ben fokozatosan szűnt meg - a Bokros-csomagban meghatározott formában. Az intézkedés célja a rövid távú költségvetési bevétel növelése és az importvisszafogás volt.

A GATT (Nemzetközi Kereskedelmi és Vámtarifa Egyezmény) tiltja az egyoldalú védővámok bevezetését, kivéve, ha a rossz gazdasági helyzet azt indokolja. Ebben az esetben átmeneti jelleggel (két évre) be lehetett vezetni, a vámszint átmeneti leépülésének vállalásával. Az intézkedés következtében fékeződött az importkereslet, továbbá jelentős költségvetési többlet keletkezett.

A csúszó leértékelés életben tartásához szükség volt a magyar jegybank közreműködésére. A sávot, amiben a forint árfolyama mozoghat, 2,5 százalékból határozták meg. Ha ettől eltért a forint mozgása, a jegybank interveniált (nagy mennyiségű vétellel vagy eladással tartotta a valutát a sávban).

Mellékletek

2. Jövedelempolitika

A kormány egyoldalúan korlátozta a nominálbérek emelkedését a költségvetés által finanszírozott szervezetekben. A magántulajdonban lévő vállalatok bérrendszerébe nem avatkozott a kormányzat. Azonban mivel az állami és a magánszektor jelentős részben közös munkaerő-kínálaton osztozik, a magánmunkaadók is jelentős mértékben követték az állami bérpolitikát. A reálbérek ennek eredményeként 12 százalékkal csökkentek. A jövedelempolitikai reformok jelentősége az volt, hogy (az 1995-ben 28 százalék fölé emelkedő inflációval, 12 százalékkal csökkentette) a reálbéreket, egyben helyreállította a versenyképességet, aminek következménye a későbbi két számjegyű exportnövekedés volt.

3. Fiskális politika

Megszűnt a felsőoktatás teljes ingyenessége. A rászorultság elve alapján leszűkült azok köre, akik gyermekgondozási segélyre, családi pótlékra vagy gyermeknevelési támogatásra jogosultak. A fogászati ellátás általános és teljes ingyenessége. Csökkent és célzottabb lett a gyógyszerek költségvetési támogatása. Felemelték a kötelező nyugdíjkorhatárt. Az államháztartási reformlépések jelentősen csökkentették a közkiadásokat, egyben hatásuk volt a társadalom közpénzek elosztásával kapcsolatos tudatának alakításában.

Magyarországon az állami kiadások GDP-hez viszonyított aránya nagyon magas volt, így a kiadások csökkentésén és a bevételek növelésén alapuló fiskális reformok bizonyultak helyesnek. A program radikális lépéssel indult meg ezen az úton. A költségvetési deficit 1995-ös csökkenését a következő aránypár érzékelteti: **1 forint bevétel-növekedés 3 forint kiadáscsökkenéssel párosult.**

A Bokros-csomag kigondolói és méltatói szerint ezek jelentősége abban rejlett, hogy a piacgazdaságban megfigyelhetőnél igazságosabb társadalom irányába mutattak. Korszerűbb szociálpolitikát igyekezett a kormány bevezetni, melynek lényege, hogy azokra a rétegekre irányul, melyek rászorulnak.

4. Privatizáció

A privatizáció új hullámára nem vonatkozott a Bokros-csomag. Annak megindítása azonban komoly költségvetési bevétellel kecsegtetett, és - kemény harcok árán - elkészültek az akciót szabályozó törvények is. Ekkor jelentősen felgyorsult (a korábbi időszakhoz viszonyítva) a folyamat. Az energiaszektor és a távközlés privatizációja nagy ütemben haladt előre, sor került több jelentős állami bank, és egy sor feldolgozóipari vállalat magánosítására. A privatizáció makrogazdasági "mellékhatásai" már 1995-ben jelentkeztek. A közvetlen külföldi tőkebefektetés, a privatizálással összefüggésben befektetett összegeket is beleértve, 4,6 milliárd dollár volt.

A Bokros-csomag után javultak a gazdasági mutatók

A Bokros-csomag meghirdetése előtt Magyarország két egymást követő évben hatalmas fizetésimérleg-hiányt mutatott fel, és nemzetközi megítélése romlani kezdett. A bevezetett intézkedések eredményeképpen elkerülhető lett egy, a mexikóihoz hasonló pénzügyi katasztrófa. A mexikói gazdasági-válság nem sokkal a Bokros-csomag előtt robbant ki. A válsághelyzet előtt a mexikói gazdaság és a magyar helyzet sokban hasonlított egymáshoz. Gazdaságelemzők attól féltek, hogy a mexikói összeomlás a dominóelv alapján áttérjedhet Európára.

Mellékletek

9.1. táblázat: A legfontosabb makrogazdasági mutatószámok (forrás KSH)

	1993	1994	1995
GDP (évi növekedési ütem, %)	-0,6	2,9	1,5
Folyó fizetési mérleg (millió dollár)	-3455	-3911	-2480
Nettó konvertibilis adósságállomány (millió dollár)	14 927	18 936	16 817
Munkanélküliségi ráta (%)	12,1	10,4	10,4
Konzolidált állami költségvetés hiánya (GDP%)	-5,2	-7,4	-4,0
Infláció (évi fogyasztói árindex)	22,5	18,8	28,2

Magyarországon azonban a legtöbb makrogazdasági mutató egyértelmű javulást jelzett már 1996-ban. A kereskedelmi mérleg és a folyó fizetési mérleg hiánya lényegesen csökkent, a költségvetés elsődleges, adósságszolgálat nélküli egyenlege végre pozitív lett.

Az ehhez hasonló stabilizációs programokat az esetek döntő többségében erős visszaesés és a munkanélküliség drasztikus megnövekedése kíséri. Magyarországon a GDP várt erős csökkenése helyett a gazdaság tovább bővült, a munkanélküliségi rátát pedig sikerült változatlanul tartani. A javulásnak természetesen komoly ára volt, hiszen erősen csökkent az életszínvonal, az infláció jelentősen felgyorsult, elérve az éves 28,2 százalékos értéket - ám még így is a mérsékelt infláció sávjában maradt, vagyis gazdaságpolitikai eszközökkel kézben tartható volt. A Bokros-csomag pártolói szerint nemzetközi példák egész sora mutatja (Chile, Argentína, Brazília, Mexikó vagy Csehország esete), hogy a megszorítások elkerülhetetlenek voltak. Természetesen nem váltott ki osztatlan lelkesedést a társadalomból, de a szakemberek véleménye szerint gazdasági és társadalmi haszna, szükségessége - éppen a fentebb kifejtettek miatt - **vitathatatlan**.

9.4. A devizapiac sajátosságai

A devizapiac megismeréséhez tisztáznunk kell néhány alapvető fogalmat és összefüggést.

9.4.1. A devizagazdálkodás és konvertibilitás

A **devizagazdálkodás** azon módszerek, intézkedések, rendeletek előírások, tiltások összessége, amelyek révén egy önálló valutával rendelkező ország belső pénzrendszere a nemzetközi pénzügyi rendszerhez és egy másik nemzet pénzrendszeréhez kapcsolódik.

Kötött devizagazdálkodás: A devizagazdálkodás alapvetően kötelező jellegű szabályokon alapszik. A nem konvertibilis valutájú országokra jellemző. Lehet *centralizált* (minden tartalékot és forgalmat a jegybank kezel), és *decentralizált* (ilyenkor a központosítás kizárt). Olyan országokra jellemző, ahol általános a passzív folyó fizetési mérleg, és ezért gyakori a külföldi hitel felvétele. *Alapvető szabályai:* deviza-bejelentési kötelezettség, deviza-beszolgáltatási kötelezettség, „kötött pályás”³⁰ deviza-beszerzési lehetőség.

Szabad devizagazdálkodás: Alapvetően piaci mechanizmusok érvényesülnek. A konvertibilis valutájú országokra jellemző.

A konvertibilitás: egy nemzeti valuta átválthatósága más nemzeti valutára. *Teljes konvertibilitás:* a fizetési mérleg minden területére kiterjed. Magyarországon 2001 júniusától a teljes konvertibilitás érvényes.

³⁰ A devizatulajdonos köteles a devizát a jogszabályban meghatározott módon a devizagazdálkodásra jogosult intézménynek átadni, ahol azt - a központilag megállapított- devizaárfolyamon beváltják

Mellékletek

9.4.2. Árfolyamok, árfolyamrendszerek

Egy külföldi fizetőeszköz (valuta, deviza) árfolyama nem más, mint egy másik fizetőeszközben (valuta, deviza) kifejezett ára.

Árfolyamfajták:

- *Devizaárfolyam:* valamely deviza egységének egy másik ország pénznemében kifejezett ára.
- *Valutaárfolyam:* valamely valuta egységének egy másik ország pénznemében kifejezett ára.
- *Eladási árfolyam:* olyan árfolyam, amennyiért a gazdasági szereplők hozzájuthatnak (a bankoktól, illetve a pénzváltóktól) a kívánt devizához, vagy valutához.
- *Vételi árfolyam:* ennél az árfolyamnál = a pénzváltók által felkínált = devizaért fizetett árfolyamértéket értjük.

Természetesen nagyobb az eladási árfolyam a vételi árfolyamnál. A kettő közötti „rés” az ún. **marge** a pénzváltók haszna, mert pl. szállítási, hamisíthatósági, átváltási költségeket számítanak fel.

- *Közép árfolyam:* a vételi és eladási árfolyam számtani átlaga,
- *Egyenes árfolyam:* a dollárral szembeni árfolyamjegyzést jelenti, vagy a hivatkozási, vagy pedig a hivatkozott deviza USD. (pl. 1 Euró = 1,12 USD, vagy fordítva 1 USD = 0,89 Euró),
- *Keresztárfolyam:* olyan árfolyamjegyzés, amely esetében sem a hivatkozott, sem pedig a hivatkozási deviza nem lehet USD (1 Euró = 270 Ft).

9.4.2.1. Aranystandard rendszer

Az aranypénz - a pénz belső értékénél fogva - nemzetközi pénzrendszert is jelentett. Az első nemzetközi pénzrendszer a szabad versenyes kapitalizmusban jött létre, a virágkorát (nemzetgazdaságokat átfogó világgazdasági pénzrendszerként) az I. világháborút megelőző 30-40 évben élte egészen a XX. első harmadáig élte.

Előzmények: a belföldi forgalomból az arany csaknem teljesen kiszorul, a nagybani forgalom számlapénzben bonyolódik, megszilárdul a bankokba vetett bizalom.

Alappillérei a következők:

- arany és papír alapú pénzhelyettesítők együtt töltötték be a pénzfunkciókat, ezek bármikor átválthatóak nemesfémre (visszafelé is),
- arany és a pénzhelyettesítők nemzetközi forgalma megengedett, (az arany külföldre való kivitele és behozatala korlátlan mennyiségben szabad),
- a világpénz (akkoriban maga az arany), nemzetközi vonatkozásban betöltötte a pénz összes funkcióit, összekapcsolta a nemzeti és nemzetközi piacokat.

Hogyan lehetséges az automatikus árfolyam stabilitás? Nemzetközi viszonylatban az arany és a papírvaluta (pontosabban a váltók) együttesen bonyolították a forgalmat. A valuták egymás közötti átváltási arányát hivatalos aranytartalmuk, az ún. aranyparitás³¹ határozta meg alapvetően.

---

³¹ **Paritások:** elméleti egyenértéket jelöl. Lehet deklarált paritás (érmeparitás, aranyparitás, valutaparitás), vagy közgazdasági törvényszerűséget kifejező egyezőség (vásárlóerő-paritás, kamatparitás). *Érmeparitás:* egyes országok aranyérméinek átváltását az arany súlyuk aránya szabta meg. *Aranyparitás:* bankjegyek átváltási arányát aranytartalmuk határozta meg, az árfolyamuk csak a két aranypont (behozatali és kiviteli) között ingadozhatott. *Valutaparitás:* az aranypontok szerepét az intervenció pontok vették át, az önműködő mechanizmust a jegybankok beavatkozása (a jegybanki intervenció³¹) váltotta fel. *Vásárlóerő-paritás:* lebegő árfolyamok esetén egyfajta árfolyamcentrumot jelent, ha ettől eltérés mutatkozik, akkor egy termék (másikra) átszámított árai nem lesznek azonosak. (Megnézik, hogy pl. egy adott termék mennyibe is kerül (két különböző országban), és ezt viszonyítják egymáshoz.) *Kamatparitás:* a prompt (azonnali), és a termin (határidős) devizaárfolyamok paritása, és a két ország megfelelő kamatlábainak egyensúlyi viszonya.

Mellékletek

A tényleges piaci árfolyam eltérhetett ugyan a paritástól, de nem nagyon. Ennek oka az, hogy az árfolyamok emelkedését és süllyedését az ún. aranyautomatizmus korlátozta. A valutaárfolyamok csak az aranypontok szűk határai között ingadozhattak. Az aranyparitás és az aranypontok közötti rést azoknak a költségeknek a nagysága határozta meg, amelyek aranszállítás esetén felmerülhettek. (fuvar költség, biztosítási díj, a belföldi érme beolvastási költsége, csomagolási költség, kamatvesztés, aranyfelár stb.) Az aranypontok az aranyparitáshoz képest kb. +/- 1%-ra helyezkedtek el.³²

9.4.2.2. Arany-dollár standard rendszer

A második világháború után (1944), Bretton-Woods-ban fogatták el a dollár világpénzvé válását. Egyben a dollárt egy unciában (35\$= 1 uncia) meghatározott mennyiségben kötelezően beváltotta az USA kormánya.

Jellemzői: az arany mellett egy megfelelően stabil valuta az ún. **kulcsvaluta** is betöltheti a világpénz funkciót; az arany érme formájában a belföldi fizetési forgalomban nem szerepel, egyetlen pénzfunkciót sem tölt be; az arany belföldi forgalma és külföldre küldése korlátozott (közvetett), a külföldi valutáival ill. devizával való gazdálkodást szabályozzák.

A második nagyobb gazdasági olajválság idején (a hetvenes években) ez a rendszer is „befuccsolt”. Túl sok dollár áramlott ki az USA-ból, ezáltal folyamatos hiánycikké vált elfogadottsága miatt, így ez a folyamat inflációhoz is vezetett. Továbbá már nem volt megfelelő aranyfedezet a megnövekedett pénzmennyiségre. Az olajválságok teljesen szétzilálták a nemzetgazdaságokat. Nem utolsó sorban a spekulációs tőke hatása felgyorsította a folyamatot.

Egyes „erősebb” országok új árfolyam-rendszereiben az árfolyamok már szabadon lebegtek, és kötötték sem az aranyhoz, sem pedig a dollárhoz. Más országokban egyszerűen a jegybank látta el a valuták vásárlóerejének védelmének feladatát, intervenciók tevékenységével. Szintén máshol valamely valuta mozgásához (schilling és a német márka), vagy valutakosárhoz (ECU, majd a későbbiekben Euró), esetleg valamilyen gazdasági mutatóhoz (infláció) kötötték az árfolyamokat.

9.4.2.3. Az EMS-rendszer (European Monetary System):

1979. márciusában kezdődött el az alkalmazása. A követendő cél: a monetáris stabilitás övezetének a megteremtése és fenntartása.

A rendszer három fő tartópillére:

- az ECU, European Currency Unit
- az árfolyamrendszer (az intervenciók rendszerrel),
- a hitelezési rendszer.

1. Az ECU:

A '70-es években a tagországok nemzeti pénzei túl nagy mértékű árfolyamváltozásokon estek át a lebegő árfolyamrendszer miatt, ezért egy ún. **kosár** alapján számított elszámolási egységet hoztak létre, (az ECU-t), amelyben a különféle nemzeti pénzek az egyes országok gazdasági erejének megfelelő súllyal szerepeltek.

---

³² Azt a pontot, amikor érdemesebb aranyat kivinni az országból, mint valutát vásárolni, és azzal fizetni, kiviteli vagy **felső aranypontnak** nevezzük. Ez a helyzet akkor következik be, amikor a külföldi valuta árfolyama az aranszállítás költségeinél nagyobb mértékben emelkedik a paritás fölé. Behozatali vagy **alsó aranypontról** beszélünk akkor, ha a külföldi valuta árfolyama a paritás mínusz arany szállítási költsége alá csökken.

Mellékletek

Az EK tagországok részaránya az ECU-kosárban:

▪ Németország: 30,7%	▪ Hollandia: 9,6%	▪ Írország: 1,1%
▪ Franciaország: 19,1%	▪ Belgium: 7,9%	▪ Portugália: 0,8%
▪ Egyesült Királyság: 12,3%	▪ Spanyolország: 5,3%	▪ Görögország: 0,6%
▪ Olaszország: 9,8%	▪ Dánia: 2,5%	▪ Luxemburg: 0,3%

A viszonylag jelentős stabilitása az ECU-t alkalmassá tette arra, hogy ECU-ben: folyósítsanak és vegyenek fel hiteket, bocsássanak ki értékpapírokat, határozzanak meg és utaljanak át segélyeket, valamint képezzenek tartalékokat.

2. Az árfolyam- és hitelmechanizmus:

A paritások gyakori változtatásának elkerülésére igen rövid lejáratú, 1-2 napos, illetve középlejáratú **hitelalapot** hoztak létre, amelyek szerepe, hogy szükség esetén a tagországok árfolyamvédő piaci beavatkozásait segítsék. Az árfolyam-mechanizmus keretében alakították ki a **központi paritást**, amit valamennyi valutára a központi bankok kölcsönösen; a lebegtetési sávot kétoldalúan állapították meg

A valutakigyóiban résztvevő központi valuták $\pm 2,25\%$ -os lebegtetési sávon belül ingadozhattak. Ha kiléptek a paritásrácsból, a központi banknak **interveniálnia** kellett – a nemzeti fizetőeszköz védelme érdekében.

Az **intervenció** lényege a következő: a felértékelődött valutájú ország központi bankjának saját valutáját eladásra fel kell kínálnia, hogy az árfolyam emelkedést meggátolja. A leértékelődött valutájú ország központi bankjának saját valutáját fel kell vásárolnia, hogy a kereslet növelésével az árfolyam csökkenését megállítsa.

Az erősödő és gyengülő valutájú ország központi bankjának egyaránt interveniálnia kellett), már akkor is, ha az 1,7%-ot elérte az árfolyameltérés. Az Európai Monetáris Rendszer 1992. szeptemberében összeomlott. Nagy-Britannia és Olaszország határozatlan időre kilépett, a portugál, az ír és a spanyol valutát leértékelték. 1993. augusztusában a lebegtetési sávot $\pm 15\%$ -ra kiterjesztették.

Legfőbb pozitívumai és negatívumai a rendszernek:

hozzájárult a monetáris stabilitáshoz	a kedvezőbb infláció lassította a gazdasági növekedést
viszonylag rugalmas konstrukciójú	nőtt a munkanélküliség
mérsékelte az inflációt, és erősítette az inflációs ráták közösségen belüli konvergenciáját	romlott a külgazdasági egyensúly
erősítette a gazdasági teljesítmények konvergenciáját	az intervenciók terhek a gyengébb valutájú országokat jobban sújtották
hatott a protekcionizmus ellen, és erősítette a kormányok kooperatív magatartását	

Mellékletek

9.4.2.4. A devizapiac működése

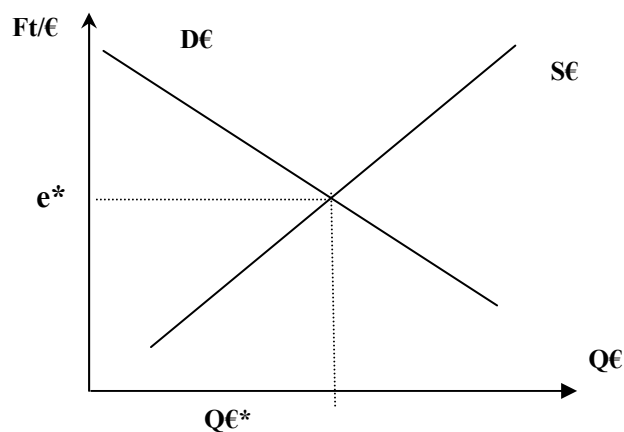
A külföldi devizák és valuták keresletének és kínálatának összessége tulajdonképpen a devizapiacra cserél gazdaságot. Deviza iránti keresletet az importigény és a külföldön való befektetés igénye határozza meg. A deviza iránti kereslet megkapható, ha az összes importált áru keresleti függvényeiből adódó **aggregált** keresleti függvényt korrigáljuk a tőkeexporttal és a fizetési mérleg egyéb tételeivel.

A kínálati függvényhez hasonlóan értelmezhető a keresleti oldallal, amely az export, egyéb külföldi bevételek és a tőkeimport összegeként adódik. A kettő metszéspontjából (devizakereslet, és -kínálat) adódik az egyensúlyi árfolyam. (e^*): **Áruimport+tőkeexport=áruexport+tőkeimport (valutakereslet = valutakínálat)**

Lebegő árfolyamos devizapiac (9.3. ábra):

Szabad lebegő árfolyam esetén a valutaárfolyam változásai biztosítják a devizapiac egyensúlyát. A kereslet növekedése miatt az árfolyam felértékelődik, míg a kereslet csökkenése miatt leértékelődés következik be.

9.3. ábra: A devizapiac lebegő árfolyam esetén

Kereslet és kínálat összefüggése az árfolyammal:

Leértékelés: A hazai valuta leértékelődése (pl. egy Euróért több Forintot kell fizetnünk, mint korábban) csökkenti a makrogazdaság importigényét, mert a fogyasztók a megdrágult importárakat inkább olcsóbb hazai árukkal helyettesítik. (Eközben feltételezzük, hogy a belföldi, és a külföldi árszínvonal változatlan.)

Felértékelés: A hazai valuta felértékelődése az import iránti összkereslet növekedéséhez vezet, mivel ekkor a külföldi áruk olcsóbbodnak a hazai árukhöz képest, a hazai áruk helyett inkább külföldi árukat vásárolnak.

Az árfolyam növekedése, a hazai valuta leértékelődése csökkenti a külföldi valuta keresletét (csökkenti a tőke exportját, mert megdrágítja a külföldi értékpapírokat is). Az árfolyam csökkentése, a hazai valuta felértékelése növeli a külföldi valuta keresletét (növeli az olcsóbb külföldi értékpapírok iránti tőkeexportot).

Változatlan árak mellett tehát az árfolyam leértékelése növeli a külföldi valuta kínálatát, az árfolyam csökkenése pedig csökkenti a külföldi valuta kínálatát.

A reálárfolyam növekedése, (a belföldi valuta reálleértékelődése) csökkenti a valutakeresletet és növeli a valutakínálatot. A reálárfolyam csökkenése, (a belföldi valuta reálfelértékelődése) csökkenti a valutakeresletet és növeli a valutakínálatot.

Mellékletek

Rögzített árfolyamos devizapiac:

Rögzített árfolyamok: Egy deklarált paritás körül 1-2%-os sávban ingadozhat az árfolyamok. A sávból való kilépést a jegybankok mesterséges (ellentétes irányú) kereslet vagy kínálat teremtésével akadályozzák meg. Alulértékelt a valuta, ha a deklarált paritás hosszútávon a piaci árfolyam alatt, illetve túlértékelt, ha felette található.

Jegybanki devizapiaci intervenció révén rögzített árfolyam: a kereslet nem feltétlenül egyezik meg a kínálattal, és a kereslet-kínálat egyensúlyától való eltérés irányától függően az adott valuta túl-, illetve alulértékelttségéről beszélünk.

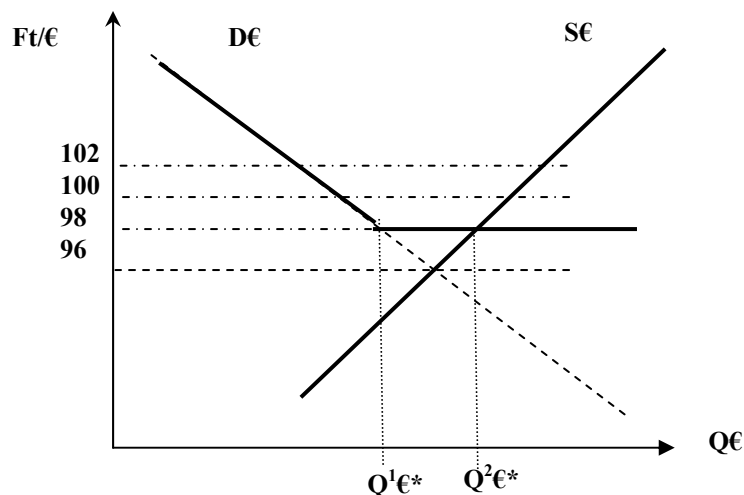
A jegybank(ok) interveniál(nak), úgy hogy a rögzített árfolyam növelését leértékelésnek, csökkentését felértékelésnek nevezzük.

Legyen például (9.4. ábra) a rögzített nominális árfolyam 100 Ft/€. ettől a tényleges árfolyam felfelé, vagy csak lefelé (mondjuk 2%-al) térhet el (98 Ft/€, és 102 Ft/€ között kell lennie). Mi történne, ha a szabadpiacon kialakuló árfolyam 98 Ft/€-nál is kisebb lenne. Mondjuk 96 Ft-ért lehetne venni egy €-t. ekkor a forint felértékelődött. A központi banknak be kell avatkoznia. Külföldi valutát kell vásárolnia, hogy a saját valutájának felértékelődését megállítsa.

A D€ görbe 98 Ft/€-nál **vízszintessé** válik, a valutavásárlás mennyisége pedig leolvasható ($Q^1\text{€} - Q^2\text{€}$). Ennyivel nőnek a jegybanki tartalékok az adott évben, azaz ennyi a fizetési mérleg többlete.

Ha a szabadpiaci keresleti, és kínálati görbék a 102 Ft/€ fölött metszenék egymást, akkor az S€ görbének kellene vízszintessé válnia ennél az 102 Ft/€-os árfolyamnál. A jegybanknak külföldi valuta eladással kellene megakadályozni a saját valutájának leértékelését. Ebben az esetben a devizatartalékok csökkennek, és a fizetési mérlegben hiány keletkezik.

9.4. ábra: A központi bank beavatkozása, a valutafelértékelődés megállítására

A rögzített árfolyamos valutapiac tehát megengedi a fizetési mérleg egyensúlytalanságait, és egy új gazdaságpolitikai eszközt ad az állam kezébe, a le- és felértékelést, vagyis az árfolyam-politikát.

Fogalomtár

Fogalomtár

Az **adó** törvényi előírás alapján, egyszeri vagy folyamatos befizetési kötelezettség, amelyet az állam felhatalmazása alapján különböző szervezetek szednek be (ha az adófizetésre vonatkozó tényállás megegyezik a jogszabályban előírt teljesítési kötelezettséggel).

Adósságcspadár akkor beszélhetünk, ha az államadósság felhalmozása során, a felvett hitelek kamatait a gazdaság csak úgy tudja visszafizetni, hogy újabb hitelek felvételéhez kell folyamodni.

Államháztartás: az állam feladatainak ellátását szolgáló tervezési, gazdálkodási és finanszírozási rendszer.

Az **ár** az a pénzmennyiség, amennyiért egy árut a piacon meg lehet vásárolni, illetve el lehet adni.

Árfolyam: egy külföldi fizetőeszköz (valuta, deviza) egy másik fizetőeszközben (valuta, deviza) kifejezett ára.

Árszínvonalon (P) a makrogazdaság termékárainak, termékmennyiséggel súlyozott nemzetgazdasági átlagát értjük. Reciprok az $1/P$, amely a **pénz vásárlóerejét** mutatja meg.

A **befektetés** magába foglalja mindazon gazdasági tranzakciókat, amelyek révén jelenbeni pénzt (tőkét), jövőbelire cserélünk.

Beruházás olyan befektetés, amelynek során az álló eszközök pótlására és bővítésére kerül sor. A modern makroökonómiai elméletek a raktárkészletek növelését is beruházásnak tekintik.

A **betéti társaság** olyan vállalkozási forma, amelyben a belföldi felelőssége korlátlan, a külföldi felelőssége, pedig csak a vagyoni betéte erejéig terjed ki.

BUX index: a piacvezető „blue-chips” részvényekből (Mol, Richter, OTP stb.) összeállított portfolió (napi) árfolyam növekedését, illetve csökkenését jelzi.

A „**büvös négyszög**” elemei: a gazdasági növekedés (a jövedelem növekedése), a munkanélküliség mérséklése, az árszínvonal stabilitása, és gazdaság egyensúlyban tartása. E célok együttes megvalósítása csak véletlenszerű, különösen kedvező gazdasági helyzetben (tehát igen ritkán) valósulhat meg.

Defláció: az árszínvonal tartós csökkenése.

A **dezinfláció** az infláció mérséklődése, az árszínvonal emelkedés mértékének fokozatos csökkenése.

Deviza: nemzetközi fizetési eszközre szóló követelés (számlapénz)

Egyéni vállalkozás a belföldi természetes személy üzletszerű gazdasági tevékenysége.

Egyensúlyi ár az a piaci ár, amely mellett az adott termék keresett és kínált mennyisége egyenlő.

Értékcsökkenés: valamilyen befektetett eszköz beszerzési értékének adott időszakra eső része, melyet költségként számolunk el, avagy a felszerelés értéktenedése használat vagy meghibásodás következtében.

Euró: az EU tagállamainak egységes, közös pénze. 1999. 01.01.-től még csak számlapénzként létezik, 2002-től már megjelenik bankjegy és érme formában is.

Externália (külső gazdasági hatása esetén az egyik gazdasági szereplő tevékenysége piaci ellentételezés nélkül befolyásolja egy másik gazdasági szereplő helyzetét).

Fogyasztás a szükségletek végső kielégítése, anyagi javak elhasználódása és szolgáltatások igénybevétele.

Fogyasztói preferencia(skála)rendszer, egyéni rangsor: a fogyasztók szükségleteinek rangsorolása, fontossági sorba rendezése, s ennek alapján választás termékek termékcsoportok között.

A **GATT** (1993) Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezmény feladata, hogy fokozatosan mérsékelje az országok közötti szabad kereskedelem akadályait (vámok).

Gazdálkodáson a termelési erőforrások, és javak céltudatos és célszerű felhasználását értjük, aminek eredményeként a szükségletek a lehető legmagasabb fokon elégíthetők ki.

Gazdaságnak nevezzük az anyagi javak és szolgáltatások termelésével, elosztásával, forgalmával és fogyasztásával összefüggő folyamatokat.

Gazdasági rendszer: a gazdasági szereplők között kialakuló kapcsolatok összessége, a gazdasági körforgás megvalósulásának mechanizmusa.

A **gazdaságpolitika** a gazdaság fejlesztését elősegítő kormányzati elvek és intézkedések összessége.

GDP, azaz a Bruttó Hazai Termék: az adott ország területén a vizsgált időszakban (egy év alatt) előállított, és végső felhasználásra, rendelkezésre álló termékek, és szolgáltatások piaci értékét jelenti.

A **globalizáció** az országhatárokon átnyúló tőke-, jóság- és munkaerő-áramlás (egyre jobban kiteljesedő) folyamat-együttese.

Fogalomtár

Gossen I. törvénye szerint egy jószág fogyasztását egyoldalúan növelve, (miközben a többi jószág fogyasztása változatlan), a hasznosságérzet fokozatosan nő, egyre jobban és jobban érzi magát a fogyasztó, de ez a javulás egyre kisebb mértékű. Minél többet fogyaszt, annál kevésbé járul ez hozzá a boldogságérzete növeléséhez („csökkenő élvezetek elve”).

Gossen II. törvénye szerint a fogyasztó adott jövedelmét akkor költi el optimálisan, ha az utolsó pénzegység által nyerhető határhaszon bármely termékre vonatkozóan azonos.

Hasznosság: valamely jószág, vagy szolgáltatás hasznos tulajdonságainak összessége, illetve az a kielégülés, amelyet a fogyasztó az adott jószág(kombináció) elfogyasztásával nyer.

A **háztartás** olyan személyek gazdasági közössége, akik együtt laknak, egy jövedelmi és fogyasztási egységet képeznek, és a létfenntartásukkal kapcsolatos költségeket közösen viselik.

Az **IMF** (Nemzetközi Valutaalap) olyan kormányközi együttműködés céljával (nemzetközi pénzügyi kapcsolatok stabilitása, átmeneti fizetési problémák megoldása) alapított (1944) pénzügyi intézmény, amelynek az alapokmánya határozza meg a tevékenységét és a politikáját is; az ENSZ szakosított pénzintézete.

Az **infláció**, mint *árjelenség* abban nyilvánul meg, hogy egy vizsgált időszakban az árszínvonal tartós emelkedése következik be, amely *pénzügyi jelenség*ként értelmezve pénz a vásárlóerejének romlásával (a pénzforgalom felhígulásával) jár együtt.

Intervenció: (jegybanki) beavatkozás valamely gazdasági mutató, deviza stb. értékének -egy előzetesen elhatározott szintre való- visszaállítása érdekében.

A **jelenérték-számítás** a jövőbeni pénzösszeg jelenbeni időpontra vonatkozó értékének meghatározását jelenti. A jelenérték-számítás a diszkontálás módszerén alapul.

A **jövőérték-számítás** a mai (jelenbeni) pénzösszeg értékének, valamely jövőbeni időpontra vonatkozó értékének meghatározását jelenti. A jövőérték-számítás a kamatszámítás módszerén alapul.

Jegybanknak (központi vagy nemzeti banknak) nevezték azt a bankot, amely az adott országban egyedül bocsátotta ki azt a bankjegyet, amelyet mindenkinek el kellett fogadnia. Nálunk a Magyar Nemzeti Bank, amelyet 1924-ben hoztak létre.

A **kamat** a kölcsöntőke egységára, egyszerűbben megfogalmazva a pénz ára illetve használati díja, a jövő- és jelenérték különbsége.

A **kereslet** az a termékmennyiség, amit a vizsgált piacon a vevők adott áron képesek és hajlandóak megvásárolni.

A **kínálat** a piacon eladásra felajánlott termék és szolgáltatás mennyiség.

A **konvertibilitás:** egy nemzeti valuta átválthatósága más nemzeti valutára.

A **korlátolt felelősségű társaság** olyan jogi személyiséggel rendelkező gazdasági társaság, amely előre meghatározott összegű törzsbetétekből álló törzstőkével alakul, és amelynél a tag felelőssége a társasággal szemben csak a törzsbetét (a társaságba bevitt vagyon) mértékéig terjed ki.

A **konjunktúra ciklusokat** egy adott gazdaságban az összes kibocsátás, a készletek, a fogyasztás, az árak és kamatlábak, valamint a foglalkoztatás periodikus ingadozásai (mozgásai) alkotják.

Költség: a ráfordítás pénzben kifejezett értéke, a ráfordítás mennyiségének és egységárának szorzata.

A **költségvetés** olyan pénzügyi terv, amely egy adott időszakra előre meghatározza az államháztartás gazdálkodásának kereteit. Az állami feladatok ellátáshoz szükséges forrásokat (bevételek), és a források felhasználásának (kiadások) céljait, illetve módját határozza meg.

A **kötvény** többnyire hosszabb lejáratú hitelviszonyt megtestesítő értékpapír

A **Lisszaboni Stratégia:** az Unió a következő évtizedre azt a stratégiai célt tűzte maga elé, hogy a világ legversenyképesebb, és dinamikusan fejlődő „tudás-alapú” társadalmá legyen, amely fenntartható gazdasági növekedést, több és jobb minőségű munkahelyet, valamint nagyobb társadalmi kohéziót képes biztosítani.”

A **mag(alap)infláció** mérésének célja, hogy a fogyasztói árindexet a különböző egyszeri hatásoktól (időjárás, világpiacon események) megtisztítva feltárja az „alapinfláció” alakulását,

A **meztakarítás** egy adott időszak jövedelmének, az adott időszakban fogyasztásra fel nem használt része. ($S=Y-C$)

A **monopólium** olyan piacforma, amelyről minden szempontból elmondható, hogy a szabad verseny ellentéte. A monopólium piacon rendszerint egyetlen vállalat jelenik meg. Egyedül képes meghatározni az árat és egyéb feltételeket

A **munkabér** pénzben kifejezett formáját nominál bérnek nevezzük.

A **munkaerő** az ember mindazon fizikai és szellemi képessége, amelyet a munkavégzés során felhasznál.

A **munkamegosztás** a termelők szakosodását jelenti; a termelők különböző csoportjai egyféle, vagy legfeljebb néhány fajta termék előállítására, illetve egyes munkafolyamatok elvégzésére „állnak” rá.

A **munkanélküliség** olyan kedvezőtlen gazdasági helyzet, amikor a dolgozni képes és akaró felnőtt lakosság egy része nem tud munkát vállalni.

Fogalomtár

A **nemzetközi fizetési mérleg** egy ország lakosai külfölddel lebonyolított összes gazdasági ügyleteinek (pénzbevételek és kiadások) nyilvántartására szolgál.

Nemzetközi gazdasági integráción a nemzeti keretek között kiépült gazdasági egységek, illetve nemzetgazdaságok tartós összekapcsolódását, összefonódását értjük.

OKUN törvényének nevezzük a munkanélküliség és a kibocsátás (jövedelem) közötti szoros kapcsolatot. E törvény szerint, ha a munkanélküliségi rátát 1%-al akarjuk csökkenteni, akkor a kibocsátásnak (GNP) 2 %-al (egyedülálló források szerint 3%-al) kell növekednie.

Az **osztalék** a részvénytársaság nyereségéből, annak a tulajdonosok között szétosztásra szánt részéből a részvényre jutó hányad. Tehát részesedés a vállalat profitjából, a tulajdonos jövedelme.

Az **összbevétel**: az eladott termékmennyiség és az egységár szorzata. Képletben: $TR(Q)=P*Q$

A **pénz**: az általános egyenértékes szerepét tartósan betöltő csereeszköz. Társadalmi viszonyt fejez ki, csak az ártermelő gazdaság kategóriája.

A **piac** a potenciális és tényleges vevők és eladók cserekapcsolatainak rendszere, az adásvételek helyszíne, valamint olyan mechanizmus, amelynek során az árak a kereslet-kínálat hatására változnak.

Piaci egyensúlyról akkor beszélünk, ha a piacon kialakult ár mellett az eladók pontosan annyit kínálnak, amennyit a vevők meg tudnak, és meg is akarnak vásárolni.

A **piaci mechanizmuson** a kereslet és kínálat folyamatos egymásra hatását értjük, amelyben az árak játsszák a közvetítő, koordináló szerepet.

Privatizáció állami tulajdon (gyárak, gépek ingatlanok) magánkézbe adása.

Profit: az árbevétel és a gazdasági szempontok szerint kalkulált költségek különbsége. $\pi(Q)=TR(Q)-TC(Q)$

A **részvény** lejárat nélküli értékpapír, amely a vállalati vagyon névértékének megfelelő hányadát testesíti meg.

Részvénytársaság: az a tőkeegyesítő jellegű üzleti szervezet, amely vagyonát részvények kibocsátásával biztosítja.

Római klub: nem hivatalos nemzetközi társulás. Tagjai közgazdászok, mérnökök, egyéb tudósok, akik 1968-ban Rómában találkoztak először, azzal a céllal, hogy "az emberiség jelenlegi és jövőbeni veszélyeztetett helyzete" témakörben, elemzéseket készítsenek és megoldási alternatívákat találjanak.

Stagfláció: a gazdaság olyan kedvezőtlen állapota, amikor nincs gazdasági növekedés, a **stagnáló** gazdaság miatt jelentős a munkanélküliség, ugyanakkor nagymértékű az **infláció**.

Szükséglet: valamely jószág megszerzésére, elfogyasztására való igény.

Telítettség pont egy jószág azon mennyisége, amelynél többet fogyasztva az összhaszon (TU) már nem nő tovább.

A **termelés** anyagi javak létrehozása, valamint karbantartása, javítása, szállítása stb., illetve a termeléshez ma már egyre több szolgáltató tevékenység kapcsolódik (oktatás, kutatás, orvosi szolgálat).

A **természeti erőforrások** mindazok a természeti kincsek, energiák, amelyet az ember a termelés során felhasznál.

A **tőke** olyan termelési eszköz (vagyon), amelyet hasznosítás céljából hosszú távra befektetnek.

A **tökéletes verseny** az a piaci forma, amelyben a piaci szereplők száma nagy, a piac végtelenül nagy egy-egy szereplőhöz képest, a termékek homogének, a piacra jutás szabad, a szereplők árelfogadóak, az információk áramlása szabad.

A **tőzsde** olyan szervezet, illetve koncentrált piac, ahol az értékpapírok, devizák, meghatározott áruk, derivatívák (származékos termékek pl. BUX-index, kamatlábak stb.) adás-vétele folyik, meghatározott módon, időben, mennyiségben és meghatározott feltételek mellett.

A **vállalkozás** tágabb értelmű fogalom, annyit jelent, mint valamilyen többé-kevésbé kockázatos feladat (erőforrások, lehetőségek mozgósítása, felhasználása, és kockázatvállalás a cél elérhetősége mellett a kudarc lehetőségének vállalásával is) érdekében tevékenykedni.

Valuta. valamely külföldi ország hivatalos fizető eszköze (dollár, euró) más országban.

A **vállalat** a modern gazdaságok szervezeti alapegysége, amelynek az általános ismérvei a következők: bevételeiből fedezi kiadásait, nyereség (profit) megszerzésére törekszik, amely során jelentős kockázatot is vállal, ráfordításait, és eredményeit „pénzben” kifejezve hasonlítja össze, jogilag, pénzügyileg, gazdaságilag önálló.

A **Világbank** (Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank – IBRD 1946) fő funkciója olyan termelő, illetve infrastrukturális beruházások finanszírozása a fejlődő országokban, amelyek elősegítik az illető ország gazdasági növekedését. A Világbank csoporthoz –az IBRD-n kívül– több más pénzügyi szervezet is tartozik, többek között: *Nemzetközi Pénzügyi Társaság* (IFC), *Nemzetközi Fejlesztési Társaság* (IDA), *Beruházási Viták Rendezésének Nemzetközi Központja* (ICSID), *Nemzetközi Beruházás-biztosítási Ügynökség* (MIGA).

(**WTO** – World Trade Organisation, 1995), a GATT intézményesített szerve, amely elsősorban az áruk és szolgáltatások forgalmának, valamint a humán tőke védelmének széles területeivel foglalkozik.

Felhasznált irodalom:

D. Palinkó Éva – Solt Katalin – Szabó Márta: Gazdasági alapismeretek, EKF Líceum (2004)

D. Palinkó Éva – Szabó Márta – Dévai Katalin: Vállalkozási ismeretek EKF Líceum (2001)

Hollóné Dr. Kacsó Erzsébet – Dr. Kádek István: „AGORÁ” Alapozó Gazdaságtan Oktató-Rendszerező Anyag, EKF Líceum (2002)

Kurtán Lajos: Közgazdaságtan, ELTE Eötvös kiadó (2003)

Samuelson – Nordhaus: Közgazdaságtan, KJK (2003)

Internetes források: www.mnb.hu, www.ksh.hu, www.penzugyminiszterium.hu, stb.